

Néző • Pont

IRODALOM – KULTÚRA – MŰVÉSZETEK

IV. évfolyam – 2009. november–december

*Kálvin- emlékévek:
„kálvini vonások” az exlibriseken*

*Képzőművészeti, irodalmi, zenei
és színházi szemle*

*Múzeumi Kurír, műgyűjtés,
gyermekrovat és kulturális kitekintő*

VITÉZ FERENC
irodalmi és művészeti
folyóirata

29. kötet
(19. megjelenés)

Néző • Pont

IRODALOM – KULTÚRA – MŰVÉSZETEK

VITÉZ FERENC
folyóirata

Debrecen, IV. évfolyam; 2009. november–december (29. kötet) *

Írja, szerkeszti és kiadja:

VITÉZ FERENC

4027 Debrecen, Füredi út 67/B. fszt. 2.;
telefon: 20/965–2921; e-mail: ferko824@gmail.com

ISSN 1788–8034

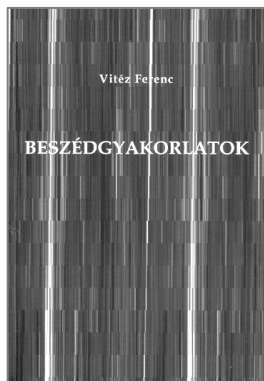
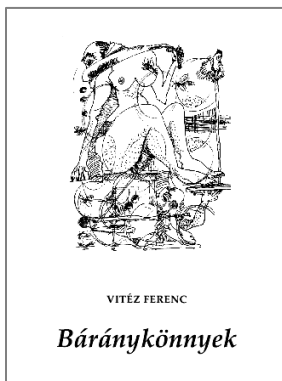
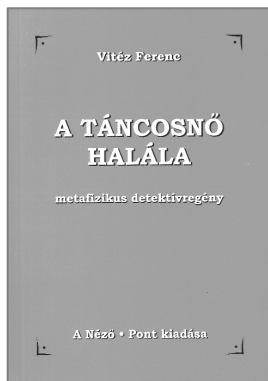
A folyóirat árus forgalomba nem kerül, de megrendelhető.
Megjelenik 700 példányban.

Megtálalható a könyvtárak olvasótermeiben (Debrecenben, a Méliusz Juhász Péter Megyei Könyvtárban, Hajdú-Bihar városaiiban, nagyobb településeiben, a debreceni középiskolák, a Debreceni Egyetem és a Református Kollégium könyvtáraiban); Szabolcs-Szatmár-Bereg, Borsod-Abaúj-Zemplén, Heves, Nógrád, Jász-Nagykun-Szolnok, Pest, Bács-Kiskun, Békés, Csongrád, Tolna és Somogy megye egyes múzeumaiban, közintézményeiben; határon túli magyar művelődési intézményekben, Nagyváradon a David és Empire galériákban. Fellapozható a *Medgyessy Ferenc Emlékmúzeumban* (Erdélyi Mártánál), a *Déri Múzeumban*, a *Holló László Emlékmúzeumban*, a *Debreceni Művelődési Központban és egységeiben* (Belvárosi, Homokkerti, Újkerti, Józsaai, Kismacsi Községi Ház, Debreceni Mű-Terem Galéria, Timárház–Kézművesek Háza, Amerikai Kuckó), a *Holló László Galériában*, a *Misztika Galériában*, a *Havrics Galériában*, a *Koncz Művészeti Galéria Kft. Cívis Art képkeretezőjében*, a *Vár Galériában*, a *Csokonai Házban*, a *Fókusz Könyvtárházban*, az *Alternatív Könyvesboltban*, a *Trombitás Sörözőben*, a Pulykakakas Üzlet- és Irodaház *Latinovits Kávézójában*, a főtéri *Korzó Kávézóban*, a *Szabó Magda Könyvesboltban és Kávézóban*, a *Corner's Étteremben*, a *BLONDEX Művészellátóban*, a *VOLKSBANK Magyarország Zrt. bankfiók-galériáiban* és egyes képzőművészeti események helyszínein.

Nyomta: ONIX Nyomda Kft.; felelős vezető: Dr. Karancsi János
Kötészet: Kapitális Kft.; tulajdonos: Kapusi József

* A Néző Pont 27. kötete KÜLÖNKIADÁS volt, Radnóti Miklós publicisztikájával foglalkozott, a költő születésének centenáriumán látott napvilágot.
A kötet külön rendelhető meg, feltételeit lásd a borító hátsó belső oldalán.

A Néző • Pont megrendelhető kiadványai

A TÁNCOSNŐ HALÁLA

– metafizikus detektívregény – ára: 1.250 Ft.

BESZÉDGYAKORLATOK

– versek – ára: 1150 Ft.

BÁRÁNKÖNYVEK

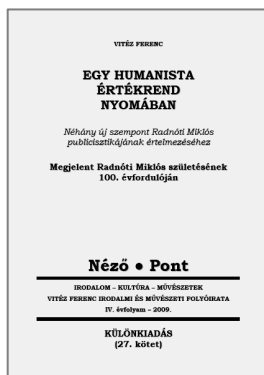
– egy kis regény – ára: 1.450 Ft.

A Néző • Pont különkiadása

EGY HUMANISTA ÉRTÉKREND NYOMÁBAN

– Radnóti Miklós publicisztikája

– ára: 1450 Ft.

**Az árak a postaköltséget is tartalmazzák;
a négy könyv kedvezményes ára együtt: 4.200 Ft.**

A könyvek megrendelhetők postán, az alábbi címen:
dr. Vitéz Ferenc, 4027 Debrecen, Füredi út 67/B. Fszt. 2.,
e-mailen: ferko824@gmail.com – és telefonon (06/20-965-2921).

Kérem, tüntessék fel a nevet, postacímet, a megrendelt kiadványok
címét, valamint azt a címet (cégnevet), ahová a számlát kéri!

Az összeg átutalható

a Magyarországi Volksbank Zrt. számlaszámára

(dr. Vitéz Ferenc – 14100213-10184349-01000005),

vagy befizethető a számlával együtt küldött postai csekken.

*Bagarus Zoltán: Dr. Lenkey István könyve
rézkarc Péczeli József (1750–1792) portréjával; 12x8 cm*

(A Putnokon, református papi családban született Péczeli Debrecenben, német, svájci és holland egyetemeken tanult. Hazatérése után Komáromban lett református lelképásztor, megszervezte a Komáromi Tudós Társaságot, kiadta a Minden-es Gyűjtemény című folyóiratot, A latin, héber, arab, angol, német, francia nyelven kiválóan tudó Péczeli műfordításaival és átköltéseivel bizonyította, hogy a magyar nyelv alkalmas az elsőrendű klasszikus és kortárs világirodalom tolmácsolására.)

A folyóirat ajánlott ára: 1. 150 Ft
AJÁNLOTT TÁMOGATÓI ÁR: 2. 300 Ft

Üveggyöngyök, gyémántgöröngyök,
porszemek, szilánkok, álmok?
Csak semmiséggel vagy égbe nőtt
reménnyel emlékezem rátok,
hiányok és hiábavalóságok?

Mert hiába a valóság – hol az álca,
az öntudatlan idő, a megszépítő?
Hol van a „megígért ember” boldogsága,
ezer-évek lélegző bárkatánca –
egyes úton is szédítő-forgó
mámmal húzva kútba, mélybe:
üveggyöngyök, gyémántgöröngyök,
porszemek, szilánkok, álmok
koronás-ékes, fényes, ám ha hátra
nézek, kóborló lépteim nyomán
sárrá dagadó emlékezetébe?

És hiába az álca – lohasztja színeit
a leprás valóság. Kóbor lovagok
bankszámlák és szekták szutykos gödreit
kerülgetve eltévednek, és a jóság
– mint vakok bot nélkül más vakok
között botladoznak végeérhetetlen,
s legbelül csak annak örvend a test,
érezve bőrt és vért és félelem-szagot,
hogyan lán, még sincs egyedül –
gyémántgöröngyként éktelen
habzik sárrá az álmos végtelenben...

Mégis találtam valamit. Egy semmiséget,
a remény pitvarából egy halk
fuvallatot – még nem a termést, csak a magot:

Hajnalba harmatot szedtem,
kezem homlokodra tettem,
sebünket bársony pirkadattal bekötöttem.

Csöppent margaréta vére,
visszatündöklött az égre,
s gyémántpor-szárnyakon a nap suhant fölöttem.

A festménynek ott lenne a helye az említett kiállításon, hiányzó debreceni darabként, Holló Lászlóval és Bényi Árpáddal együtt, a *Messiások* egyik kiemelkedő műtárgyaként – Picasso, Redon, Rouault, Chagall műveinek társaságában! Józsa János autentikus vallomást fogalmazott meg a Jézus-élményről már a korábbi, a 14 stációt végigkísérő tűzzománc-sorozatában. Mielőtt a váci gyűjteménybe került, ezt a kollekciót is láthattuk az Aranybika Galériában, ahol Józsa kisgrafikáinak és új festményeinek társaságában szeptemberben bemutatták a tárgyalt olajfestményt, s amely egyetlen kompozícióban komplex létezésélményt ad.

A kép szerkezeti középpontjában a keresztre feszített Krisztus, mint test, mint korpusz, epikus mementó áll, szerkezeti egyensúlyt teremtve a megdőlt kereszttel; a bal felső sarokban, mint a szellemi sugárzás fókuszában töviskoszorús Jézus-fej tekint az egész világra, a sorsra, a létezésre, de mindig az egyes emberre is. Állandó jelenvalóságára, annak különböző fokozataira, az Evangélium, az örömmüzenet megtestesülésének variációira a képen transzformálódó, tükörszerepet is betöltő, példát és azonosulást egyként magában rejtő arcképváltozatok utalnak, alkalmazva az önarckép-variáns azonosulási jelszerépét. Egy szakralizációs folyamat részeként a művész e megjelenésekkel nyilvánítja ki: a szakrális aktus éppen annak felismerése, hogy Istenhez tartozzon, ami eleve Istenhez tartozó. Mégsem klasszikus vallásos festmény vagy modernizált ikon Józsa János műve, hanem egy fajta ars poetica: azt állítja vele például, hogy a hit alázatos és áldozatos keresése nem különbözik a hit megtalálásától, s hogy minden világi cselekedetnek van valami archaikus, Istenhez kötődő lehetősége s jelentése, szellemi kiterjedése, megnemesülési formája, és csupán az alaphelyzet, a választott nézőpont függvénye, hogy észrevegyük bármiben ezt a jelenlétet.

A jézusi tekintet és a test körbeölelése ad nagyobb hangsúlyt a zenész, a muzsikuss – tehát a művész – allegorikus alakjának, a hegedű testének rozsdavörössel akár a kiontott vérre, a ruházat kékreduóival pedig a művészi élmény pillanatában időtlenné váló szellemi mozgásokra, a jelenvalóvá tett messziségre utalva. S ebben a pillanatban összesűrűsödik kétezer év, a belátható távlatok a végtelennel (az időtlennel és befoghatatlannal) folynak össze, mégis itt és most történik meg a találkozás.

A festmény három élményköréből a zenész szituációja, mint egyben a legjobban zárt élménymag, kiindulási alap a másik kettő feltérképezéséhez. Az alkotó ember allegóriája, a zenész metaforája – amellett, hogy a Józsnál gyakran és régóta feltűnő zenei élmény egyik kifejezési formája – egyrészt a prófétaszerep vallomásos megfogalmazása, amennyiben a művészet Istennek (vagy fogalmazhatunk úgy: a magasabb rendű szellemi érdekeknek) tetsző témát, motívumot, tartalmat választ megszólalása tárgyaként. Másrészt a messiási szerepet olyan módon profanizálja, hogy fölteszi a kérdést: a művészi alkotás mennyiben szolgálhatja a katarzis-élményt, azaz a létezés teljességének megrázó átélését. Nem arról van szó tehát, hogy a művész akár a prófétai, akár a messiási szerepben tetszelegne, hanem arról, hogy üzenetet közvetít, élményt ad, s tulajdonképpen a művész felelőssége, hogy mennyiben lesz szakralizáló, azaz a magasabb rendű szellemi érdekekkel összekötő ez az élmény.

A festményen a zenész (a művész) látszólag teljesen egyedül marad hangszerevel, miként a festő a műtermében egyedül néz szembe a létezés örök-nagy kérdéseivel: az étellel és halállal, a szépséggel és bűnnel, míg a megtisztulásra, a megváltásra vágyik. Mégsem izolálódik el, nem szigetelődhet el – egyrészt azért nem, mert a jézusi tekin-

tet mindenhová követi, sőt a műtermében (vagy a zene megszólaltatásban) ez is segíti. Másrészt nemcsak a szellemi védőkörrel tart körbeölelő, magába fogadó, belesimuló, eggyé váló kapcsolatot, de a megfeszített testével is. Krisztus lába és a zenész hegedűhúrokat lefogó keze mintegy folytatásai egymásnak, a kereszt töve és a hegedű karcsú nyaka úgy metszi egymást a festmény másik, immár lenti szerkezeti középpontjában, a kép másik lehetséges arany metszésében, hogy mindebből csak egyetlen felismerés következhet: a hittel megáldott, megváltott élet képes létrehozni maradandó művet.

S mivel „áldás” maga a hit keresése: a megváltás nem zárja ki, hogy a művész akár szenvedjen is; de az egzisztenciális hiányt soha nem az anyagi valósággal tömködi tele, hanem egy transzcendens élményt áhít. Művében nem profanizálódik az isteni, hanem éppen szakralizálódik a hétköznapi. És ha már a két lehetséges arany metszési pontot idéztam, van itt még másik kettő, két másik találkozás: a korpusz emléke és a szellemi arc találkozási pontja, illetve azt ellenpontozva a kép bal alsó harmadában a zenész arcának s a hegedű testének találkozása. Mindaz, ami az isteni szinten, a szakrális régióban végbemegy, megtörténik, az a fizikaiból átszellemülő művészi cselekedetben is fölmutatja a párhuzamait.

S van végül egy harmadik kör, amit az első kettő kívülre zár, s annak főszereplője, pontosabban egyetlen szereplője az asszonyarc. Krisztus anyja, Mária, és hű követője Mária Magdaléna ő, de a művész, az ember szerelme, társa, anyja, múzsája is ez

a nő. A töviskoronás Jézus-arc és az Isten-anya arca egyszerre követi a csukott szemű zenészt, de a megfeszített Krisztus is reá tekint a keresztről. A figyelemnek, a féltésnek olyan erős koncentrációja ez, amely drámai mélységűvé teszi a líraian szép, a zene megszólaltatását megörökítő mozdulatot. Immár tehát nem valamely élethangulat közvetítéséről, de a sors és a létezés extatikus átéléséről, a lét céljának katartikus felismeréséről van szó. Ami nem más: mindennek és mindenkinek valamilyen megszentelt célt kell szolgálnia, fogalmazza meg azt a vallás, vagy a művészet (mely analóg területe az előbbinek), az élet vagy az álom nyelvén.

Józsa János olajfestménye:

*Egy kiállítás emléke
(Messiások)*

(A Grafikuművészek Ajtósi Dürer Egyesülete szervezésében A Messiás címmel december 14-étől rendezik meg a debreceni alkotók tematikus kiállítását a Kölcsey-főiskolán.)

A CSIKÓTOJÁSRÓL ÉS A VIASKODÓ ERŐKRŐL

Lovas Kiss Antal kiállítása a Déri Múzeum Dísztermében

Előfordul olykor, hogy egyazon művészeti eseményről a folyóiratomon kívül más orgánumban is írnom kell. Ilyenkor természetesen nem lehet két teljesen különböző cikket leadni, hiszen a véleményem ugyanaz, és a megfogalmazás módja igyekszik alkalmazkodni a bemutatott művészi tárgy (vagy alkalom) jellegéhez, tartalmához, stílusához, de magához az alkotóhoz, illetve az esztétikai reflextól az élmény tudatosításáig vezető aktív befogadás jellegéhez egyaránt. Ha mégis fontosnak tartom – a folyóirat koncepciójától, a felfedezhető értékvonzódásoktól függően – az itteni közlést, megjelenítést is, kénytelen

vagyok átvenni a másutt megjelent szöveget, szövegrészletet, beépítve azt az aktuális közleménybe. (Annak egyébként külön örülök, ha a *Néző* • *Pont* által közvetített, fontosnak tartott értéket más szerkesztő is hasonló jelentőségűnek ítéli.)

A *deol* honlapján (www.deol.hu) még az elmúlt év szeptemberében indult egy sorozat *Angyalposta* címen, melynek kritikai „leveleit” aktuális kiállításokról olyan elhunyt személyeknek (képzőművészeknek, íróknak, kritikusoknak stb.) címzem, akik valamilyen vonatkozásban kapcsolatba hozhatók az adott művésszel vagy az alkotások üzenetével, szellemiségével. Így történt ez a Déri Múzeum Baráti Köre által rendezett, szeptember 4-én a Díszteremben Egri Mária művészettörténész által megnyitott kiállítás esetében is – Lovas Kiss Antal Holló László-díjas grafikus tárlatáról Káplár Miklós festőművésznak írtam egyik utóbbi, virtuális postaküldeményemet. A levél szövegét alább közlöm, de azt megtoldom egy verses-képes játékkal is.

Lovas Kiss Antal: *Ősöreg*
(a művész egyik legújabb grafikája)

Lovas Kiss munkáinak egyik első méltatója lehettem még az 1990-es évek első felében, több kiállítását nyitottam meg, egy művészi portréösszegezést pedig *A mozdulat halála éltet* című kritika- és esszékötetemben adtam közre. Azt hiszem, a 2005-ben a mátészalkai *Szatmári Múzeumban* rendezett évzáró kiállításakor ajánlottam a madármotívumokból íróalkalmat merítő *Madarak szárnyát* című versemet Lovas Kiss Antalnak (s Cservenyák Lászlónak, a múzeum igazgatójának). A verset egy másik poéma társaságában, illusztrációként Lovas Kiss néhány grafikai és pasztell művének reprodukciójával, a folyóirat 2007. évi 4–5. kötetében jelentettem meg (234–237. o.), abból az alkalomból is,

hogy a művésznek az év márciusában nyílt tárlata a Debreceni Egyetem Konzervatóriumának galériájában.

A költeményre Tóni barátom egy újabb pasztellképpel válaszolt – a Déri Múzeumban immár ez volt középpontba helyezve (a megnyitón Erdélyi Márta adta elő a verset). Én pedig, látva immár az újabb képet, megint ceruzát fogtam, folytatva verssel ezt a párbeszédet. A Káplár Miklósnak címzett fiktív művészeti levél után – komplexebbé téve a befogadás élményét, tükrözve egyúttal saját viszonyomat is az emberhez és a művészi anyaghoz – közreadom az egykori sorokat, újraközlöm Lovas Kiss Antal e kiállításon is szereplő *Madárember* című linómetszetét, bemutatom továbbá a rendhagyó kommentárként született vershez készült új illusztrációt, majd azt ismét egy lírai szöveggel folytatom tovább.

Ki tudja: erre a versre talán ismét születik később egy Lovas Kiss Antal-mű, a képre egy újabb vers... – és így tovább. A párbeszédnek tehát számos lehetősége van, én ezt a mostani formát is kedvelem: a levelet és a verskommentárt vagy a verset illusztráló lapot. Mivel nem a képek szöveges, vagy a szövegek képi reprodukciójáról, inkább rekonstrukcióról, alkotó továbbgondolásról van szó, a párbeszéd nemcsak a kontextust jelenti vagy a megjelenés formai közegét, de előbb-utóbb magát az alkotás tárgyát is.)

*Lovas Kiss Antal pasztellje:
In memoriam S. D.*

„Tisztelt Káplár Miklós!

Örömmel vettük, hogy a tavaly felújított böszörményi emlékházában életmű-kiállítása örködik a hortobágyi pásztorok öröksége fölött. Sokat mondhat Önnek az utókorból Makoldi Sándor festőművész neve, aki gyakran hivatkozik alkotásain pásztorművészetünkre és képanyelvi őshagyományainkra, mely szemlélet az Ön őstehetségek közül kiemelkedő munkásságának is sajátja volt amellet, hogy új mintákat mutatott a hortobágyi táj- és emberábrázoláshoz.

Nos, a figyelmébe ajánlott képzőművész szintén Makoldi-tanítvány, Debrecenben és Nyíregyházán végzett rajz szakot, néprajzusként diplomázott, tudományos fokozatot szerzett, ma a Debreceni Egyetem Néprajz Tanszékének habilitált oktatója. A Déri Múzeum Baráti Köre szervezésében bemutatott mintegy harminc műve (a poeta doctus mintájára) a tudós képzőművész látásmódjáról is beszámol, alkotásai az archaikus gondolkodásmódot őrző szerves világlátásban ugyanúgy gyökereznek, mint a szintén eme örökségre építő folklórkincsből. Ám nem a népdalköltészet motívumait illusztrálja (még ha a népdal, a népballada, a népmese képleteit fel is fedezzük sárkányos, csikós, madaras, virágos, szarvasos stb. képein, visszanyúlva a népi eredetmitoszokig). Azért e rokonság, mert koncentrált képi világának fő ren-

dezőelve a körkörösségre (éltető ciklikusságra, az átmenetekre és egyívű tartozásra) épülő metamorfózis. A tárgyalkotó népművészetből s a folklórból ugyanúgy származtatható szemléleti iránya, mint a természeti népek formakultúrájából vagy a gyermeki látásmódból, a tiszta rácsodálkozásból, a transzparens gondolkodásból.

A Holló László-díjas Lovas Kiss Antal egyszerűségében megejtő szépségű, a groteszk túlzásban (asszociációban) megjelenő, szenvedélyes iróniájában elgondol-

kodtató mélységű lapjain első pillantásra a tökéletes, a megnyugtató egység képét vesszük észre – az egymásnak feszülésből oldott forma- és színharmoniaknak, a kiegyensúlyozott kompozíciós szerkezetnek köszönhető ez –, de a tartalmi jegyek, jelek és jelentések dekódolásakor egyfajta izgatott feszültség kerít hatalmába. A *Küzdők* gyönyöre: mert a játékban a győzelem megkülönböztetett státusza és viszonylagossága van ott – ennek felismerése pedig az önértékelés egyik első állomása.

Madárárasszony
Lovas Kiss Antal pasztellje;

lent:
Mária című grafikája

A *Tél* egymásra rétegzett mezői közül kiemelkedő, plasztikus jelként álló méltóság, az agancsok világfa-ágaival körbeült napkorong, mely a színek hidegségével is biztonságot ad. A grafikai lapok metamorfózisjátékai (az átváltozás észlelésével a nézőt is e transzpozíciós viszonyba helyezve), a linómetszetek hol – a finom vonalháló megjelenése ellenére is – stilizáltan egyszerűsítő, de másutt a részletező elbeszélést szinte egy drámai mozzanatba sűrítő gesztusa az ösztönös érzést, az archaikus indulatot egzisztenciális kérdésekben tudatosítja.

A „Honnan jöttél, hová mész, ki vagy?” szfinxig visszavezethető problémáját ekként fogalmazva meg: „Mit tanultál a mélyből, mit hiszel a magasságból, képes vagy-e saját tükörléteddel összekötni a kutakat és templomokat?”

Mégsem retten meg az ember (s a művész) e kérdések előtt, hanem ebben a saját tükörlétezésben (mint egy szerelmi aktus felszabadult mámorában) hirtelen megszünteti az időt. A múlt emléke az újrateremtett fikcióban élménnyé válik, a jövő hite és célja elrendelt nyugalomban úszik vissza a múlt megteremtett élményében (akár ha Szindbád utazna e képek között). Ezt az időtlenséget, az időnélküliség érzését a groteszk báj és a tudatosan alkalmazott irónia (mint egyben az ábrázolt helyzet és állapot kritikája) a nevetésben oldja föl (bár e nevetés nem hallható, mert a megnyugvás mosolya, a létteljesség átélésének katarzisa).

S adódik e nyugalomból átvibráló feszültség a rend és viszonylagosság párhuzamából. Világot mozgató erőközpontjainkban nem választhatók ketté a kétpólusú értékek, vertikális és horizontális viszonyok. A szimmetria mérték Lovas Kiss Antal képein (a szó is mértéket jelent és arányt). Az arányban (arányosságban) pedig két funkció jelenik meg, így törvényszerű az aszimmetria alkalmazása. A jobb és bal oldal, a férfi és nő, a nap és hold, a fent és lent, az élet- vagy világfa és az asszony méhe csak úgy nyeri el a teremtés igazgatásához való jogot, ha felismeri: ebben az arányrendszerben a másikkhoz képest létezik.

Az arányrendszer azt is jelenti: a képen mindennek predesztinált helye van. A pozitív és negatív kijelölt státusza nem a jó és rossz különválasztására utal, mert az ősi egységben nincsen jó és rossz, ott az egész van, amely darabjaira tört, és minden alkotás célja az, hogy ismét megtalálja az egészet, benne önmagát. Az életfa, a világfa összeköti a fenti és lenti régiókat, s e fát jelöli – a rész-egész viszonyt kifejező, egymást helyettesítő szinekdochikus kapcsolat révén – a levél vagy ág. Az élet születésének gesztusa testesül meg a tojásban (amely számos teremtményszósz alapmotívuma), a víz képéből is a születésre asszociálunk. Elválaszthatatlan ezért ettől a képi erotikum, a termékenység szakrális képzetét ötvözve ironizált megfogalmazással.

Remélem, Uram, hogy angyalként Ön is repült már egy Madárasszonnyal.”

Lovas Kiss Antal: Vénusz

MADARAK SZÁRNYÁT

*Lovas Kiss Antal: Madárember
(linómetszet)*

Ne félj! Hallgasd a madarak szárnyát!
Angyaloké volt előbb –
mikor megszülettél,
homlokod fölé kitárták.
Úgy próbáltad első lépteid,
hogy sírásodét s dalolva víg
kedved könnyeit szelíd
mosolyba bújva várták.

Hallgasd a madarak szárnyát!
Ne félj, ha fellángol tekinteted,
mikor megkívánsz egy asszonyt!
S ne félj, hogy megroppant a nemlét,
mikor csak azt kívánod,
hogy lásd a naplementét;
hogy rajzolja ég ölén meg Isten
keze sárga-bíbor vágysz;
s hogy maradjon emlék is utánad,
hagyd, hogy olykor Ő segítsen.

Ne félj! Ha tudtál csak egyszer
igazán szeretni, zuhanni is tudsz;
s mielőtt sziklához csapódnál,
madárrá változol. – Kinő a szárnyad.

A SZÁRNYAK, A SZÁRNYAM

Ha a szárnyak gyökerekben
s mese-kútban növekednek,
egyet ébresztve szemedben
– s puha fészket az ölednek
a halál-szép riadásból –,
telerajzolja e két szárny
gyönyörű-vad repüléssel
szomorú reggeli kedved.

Ha a szárnyam a tieddel
megölelhet fele földet,
fele fényt és televényt egy
vörös álmú teli zöldben,
s ha a csőröd befogadhat:
kehely-áldott, kicsi méhet
odaadhatna a Napnak,
kivirulnánk a gyönyörben.

ERDÉLYI MÁRTA verset mond Lovas Kiss Antal kiállításának megnyitóján – Az előadó Sinka-műsorával szerepelt Szabó Antónia rendhagyó tárlatvezetésén Debrecenben, majd októberben Gyomaendrődön és Vésztőn adta elő nagy sikerrel műsorát.

„IDÉZŐ”

Szabó Antónia képzőművész jubileumi tárlata **A művész „összegző” kiállításán vehette át a Holló László-díjat**

Szabó Antónia képzőművész Debreceni Mű–Terem Galériában rendezett jubileumi (születésnap), „Idéző” című, szeptember 3-án megnyílt, s a hónap 25. napjáig nyitva tartó kiállítására úgy invitáltak, mint a Holló László-díjas képzőművész gyűjteményes szemléjére. A Holló László Díj Kuratóriuma már a nyáron odaítélte a kitüntetést, de azt csak szeptember 17-én, egy rendhagyó tárlatvezetés keretében, a Déri Múzeum Baráti Köre

(egész pontosan: Erdélyi Márta) által összeállított irodalmi és zenei műsor ölelésében létrejött közönségtalálkozáson adta át a Kuratórium elnöke, Ujváry Zoltán professor emeritus, a Holló László művészi örökség és a szellemi hagyatékek legfőbb ápolója, gondozója.

Alább a Kuratórium indoklását közlöm, majd Szabó Antónia kiállítását értékelem.

Kiállítás-enteriőrök

Szabó Antónia 1949. április 15-én született Debrecenben. Az apai örökséget folytatva, előbb a fotózással foglalkozott. Eleinte az avantgárd irányzatok felé való tájékozódás jellemezte, szürrealista és metafizikus fotomontázsokat, kollázsokat készített. 1975-től kezdve érdeklődése az organikus művészet, a szerves műveltség egyetemes és magyar vonatkozásai, e két-
tő egységének feltárása felé fordult.

temes és magyar vonatkozásai, e két-
tő egységének feltárása felé fordult.

A népművészet, a népi kultúra hatása átalakította művészi szemléletmódját és megváltoztatta egész élet-szemléletét. Az elméleti kurzusokat az alakrajzi ismeretek, a sokszorosított és alkalmazott grafika, a festő, montázs és kollázs-mozaik, a tűzzománc technikák, a plasztika, a kerámia és a szobrászat követték. Több évig tanított művészeti iskolákban, a magyar tárgyi kultúra bemutatásán keresztül a szerves műveltség alapjaira helyezve a hangsúlyt.

1987-től tagja a Magyar Fotóművészek Szövetségének, 1995-től a Magyar Alkotóművészek Országos Egyesületének. 1990–2007 között a SZTELE Művészeti és Kulturális Alapítvány elnöki tisztét töltötte be. Egyik fő célja néprajzi tárgyú fotóarchívum létrehozása, ezekből kiállítások összeállítása, vándoroltatása volt. Ennek eredményeként 1993-ban jelent meg a *Székelyföld népi építészetét* bemutató fotóalbum, és 1996-ban több mint 400 színes és fekete-fehér nagyméretű fotóból rendezett kiállítást. Alkotótevékenységét mára leginkább a textilművészet (a nemezelés és a selyembatik, az írott-festett vászonkelmék), valamint az ötvösművészet (a rekeszszománc, a sgraffito, a sík- és térplasztika) területén folytatja.

Debrecenben több mint 30, a fővárosban 15, más hazai és külföldi városokban további több mint félszáz jelentős, gyakran nagy visszhangot kiváltó egyéni és csoportos kiállítása volt, 1974-től rendszeres résztvevője a Hajdú-Bihar megyei Tavasz- és Őszi, a Debreceni Országos Nyári Tárlatoknak; a Boldogasszony–Zarándok-kiállítása 2006 óta mintegy 25 helyszínen volt bemutatva. Egyik legutóbbi nagy sikerű összeállítása az *„Ébredj, Mátyás király!”* című sorozata volt. Az albumban megjelent selyembatik festményeket a Medgyessy-múzeumban szintén láthattuk. Jelentősebb díjai, pályázati helyezései mellett soroljuk a Magyar Fotóművészek Szövetségének díját, a Szegedi Szalon különdíjait, a Debrecen Kultúrájáért alkotói ösztöndíjakat, valamint a Kecskeméti Nemzetközi Zománcművészeti Alkotóműhely Nagydíját.

Szabó Antónia képzőművész a Holló László Díjat eddigi életműve, a magyarság sorskérdései melletti művészi elkötelezettsége, Holló László művészi és szellemi örökségének a saját alkotói eszközeivel való továbbörökítése elismeréseként kapja meg.

Szabó Antónia: „Süss fel, Nap...” (sgraffito zománc)

Szabó Antónia jubileumi kiállítása, az *Idéző* című, félszáz alkotást bemutató összegző képzőművészeti életműanyaga nem egyszerűen az elmúlt évek alkotásait idézi vissza, hanem egyúttal szellemi összegzés az, melyben külön is figyelemre méltó az elmúlt két esztendő – ha lehet, még a korábbinál is intenzívebb – alkotótevékenysége. A többnyire az előző évtized munkáiból válogató anyag jelentős része frissebb datálású.

Tizenegy „Mátyás”-selyembatik festményt, ugyanennyi nagyobb méretű (többnyire írott-festett vászonkelme)

kompozíciót, több kisebb, már a monumentális vászonkelmék organikus egységét, motívumkincsét is magában rejtő képet, a zománcművészet különböző válfajait – a sgraffito zománcról, a rekeszszománcra át, a zománc plasztika és a szoborba vagy képtárgyba applikált zománc betétek megjelenéséig – bemutató művet állított ki. A visszatérő témák (például *Szent György, Magyarok nagyasszonya, Földanya, Attila*), illetve ornemens és figurális motívumok (*madár, virág, sárkány, nap* – s egyúttal a többi arché-elem a *tűz* mellett: a

föld, víz és levegő); a világegység szemléletéről is tanúskodó kompozíciós megoldások (így a *szimmetria*, *metamorfózis*, a *növekedés*, *fölfelé építkezés* hangsúlyai), az „imago mundi” és az „imago homini” egymástól való elválaszthatatlansága, mint a belső látásmód alapjegye (amit az *antropomorf*, a folyamat- és állapotjelleg egyként tükröző alakváltozatok is bemutatnak) arra utalnak, hogy a művésznek nemcsak iránya, de célja is van, nemcsak meggyőződése, de létezési minősége az, hogy a magyar hagyomány élő része a világörökségen túl egész kozmikus teljességünknek.

Szabó Antónia: *Aranykapu*
(írott-festett selyem, 2009)

Szabó Antónia vallomását több forrásból ismerjük. Az egyik, mindenki által hozzáférhető, egyértelmű vallomás a művész meghívólapján szereplő aján-

lása, útmutatása, amelyben elmondja például, hogy kiállítása azért kapta az „Idéző” címet, mert az alkotó ember – tegye azt bármilyen műfajban –, „művével valamit létrehív, megidéz, s az létrehozójától függetlenül ’éli világát’ tovább.” A mindenkori alkotó számára ez felelősséget jelent, hiszen „a megidézés igazából varázslás, s ha el is múlik a világból a mű, az anyagtalan ’hatás’ jelenvaló marad. Ez az, amit örökölni kapunk, és amit örökölni hagyunk. Ezért nem mindegy, hogy mit akarunk a művel megidézni, a világban működő erők melyik szegmensét mozgósítani.”

Itt Pap Gábor ugyanúgy eszünkbe jut, mint a jelentős debreceni példa, Makoldi Sándor, de én Weöres Sándorhoz fordultam, *A teljesség felé* lírai-filozófiai soraihoz. *A Szembe-fordított tükör*ben olvassuk:

„Egyetlen parancs van, a többi csak tanács: igyekezz úgy érezni, gondolkodni, cselekedni, hogy mindennek javára legyen. Egyetlen ismeret van, a többi csak toldás: Alattad a föld, fölötted az ég, benned a létra. Az igazság nem mondatokban rejlik, hanem a torzítatlan létezésben. Az öröklét nem az időben rejlik, hanem az összhang állapotában.”

A létezés summája így szól: „Az ember az egyetlen, aki önmagában az egyéni és feltételes dolgok alá, a közös és feltétlen létezésig ás: lelke van.” Végül pedig *Az eszköztelen hatásról* című rész három kulcsszavát említem meg: a ráolvasás, a kegyelet és az ima hatóerejét.

*Szabó Antónia: Idéző
(írott-festett vászonkelme, 2009)*

Ez már a második forrás, mégpedig a szemléleti azonosságból eredő asszociációk világa. Az idézés az igézéssel, a megtisztító ráolvasással; a kegyelet a szakrális emlékezettel, az Isten(ség) vagy szellemi és lelki erő irányító hatalmának elfogadásával áll metaforikus párhuzamban; míg az ima köszönetmondás az ígéretért (a feltámadásért), egyúttal, mint fohász, kérés, az Istenhez tartozó dolgokkal való lényegi, az emberi létezés és viselkedés belső törvényeinek fölismeréséből fakadó kapcsolatteremtés eszköze.

Ezért is hangsúlyozza Szabó Antónia (ím harmadik forrásként) kozmikus meghatározott elrendeltetését: a feltámadás havában, nagypénteken született. „És Debrecenben, mely város képjelében a hamvaiból újjászülető Főnix madarat idézi meg.”

A negyedik forrás pedig a képek motívumvilágából lesz egyértelmű. Nevezhetnénk ezt egyszerűen a népművészet örökségéből való táplálkozásnak, hiszen Szabó Antónia – már csak a néprajzi fotóarchívum elkészítése okán is – alaposabban megismerkedett a népművészet, ezen belül a népi építészet, egy-

*Szabó Antónia
kiállítási enteriőrje:
a bal oldali s a középső
terem átjárójában a
Rejtőzködő földanya
című, 2006-ban készült
zománcplasztikával*

általán: úgy a tárgyalakotás, mint a folklórkincs (a művein is visszatérően ráismerhetővé tett ősmítoszok és a népköltészet) gazdag világával, örökséghagyó emlékezetével. Mindezt azonban a művész nem egyszerűen emlékezetként, hanem a jelen-létet is alakító-alkotó erejeként kezeli.

*Szabó Antónia: Pártás király
(rekesz-zománc)*

Elméleti és történeti munkáiban (például megjelent könyveiben és tanulmányaiban) az organikus (szerves) látásmódot közvetíti, illetve eleve abból táplálkozik, egy összefüggő rendszerre épít, az egész világot – benne a tárgyakkal, a kővel és a növényvel, az emberrel és a kozmoszsal – élő-lényként fogja föl, és ugyanilyen élő lény maga a műalkotás.

Ez az ötödik, mintegy összegző, s mivel kiindulási alap egyúttal, egységes keretbe záró forrás. Az organikus szemléletnek nála további két, nélkülözhetetlen „kelléke” van: a nyelvi és a lelki megközelítés. (Nyelv és lélek egyébként szorosan összetartoznak, s bár igaz, más megközelítésből, de Kosztolányi egész

publicisztikai ciklust épített arra, hogy mivel a közösség nyelve a közösség szellemi karakteréről árulkodik, a nyelv megtisztítása egyúttal a közösség harmonizációját eredményezi).

Szabó Antónia a szómágiát ülteti át pozitív képmágiába, illetve fordítva: az előttünk és bennünk képekben megjelenő egységet, a párhuzamokat és az analógiás viszonyokat, a metaforikus lét-sűrítményeket nyelvi kifejezéseinkben is visszaköveti. Az „idéző”, tehát a „varázs” ezért is függ össze a „parázs” mindennemű értelmével: az izzással, a tűzzel, a fénnel és a feltámadással. Az írott-festett könnyű kelme mellett így szerves része a gondolat tárgyi megvalósulásának a „tűzben edzett” zománc.

*Szabó Antónia: Szent György napja
(írott festett vászonkelme, 2008)*

A galéria középső terme önmagában fölidézi ez áttételes tartalmat: minden műfaj és technika, méret és forma megjelenik, másrészt, miként a képek síkfelülete magába ötvözi a fentit és a lentit, a tárgyi, gondolati és lelki dimenziókat,

A kiállítás részlete

*Jobbra: Ujváry Zoltán átadja
a Holló László-díjat*

*Lent: a megnyitó pillanatai:
Tar Károlyné igazgató köszöntője,
Pap Gábor és Szabó Antónia*

a belülről körbejárható egységet, az egyszerre lezáró és kaput nyitó (*Rejtőzködő földanya*), körbejárható (*Attila – Áldozati lét*) zománc plasztikák mellett a menny(ezet)ről is festett kelmék boltozák körül a lelket.

Vagy ahogy Weöres írta: „Egyetlen ismeret van, a többi csak toldás: Alattad a föld, fölötted az ég, benned a létra.”

Szabó Antónia: Sárkánykút

(Született egy versem Szabó Antónia
munkáihoz, a művésznek ajánlva,
melyet Erdélyi Márta mondott el a művész
köszöntésén:)

ÉN TALPIG FEHÉRBEN...

Megidézlek – mert belélegeztelek;
torkomban átjártad legendás
rigmusok pattogó szavát
– és a véretem.

Fényt küldtél homlokomra,
sárkányok kútjába szállva,
gerle-hajamba madarat...
– ölembe bújtál.

És kigyúltál: virágzó szárnyakon
röpítve Napba szép tüzet.
Erősebb vagy a feledésnél,
s a strázsa múltnál gyökérző
csillagot növesztett ujjaidból
a lendület, tulipán-tenyérben.

És erősebb lettem véled én.
A hitetlen és vak rémület
sem szorít magába izzadt
porszemként az éjben.

Én talpig fehérben:
szeretlek, Anyám, te Föld.
Vigyázzon reánk a mélyed
s köldököd holdmása az égen;
– madár csőrében szikra legyek,
madár legyek, belélegeztelek, tüzem,
reményem!

Nászetetés Potyók-kiállítással

Adonyi Sztancs János *Nászetetés avagy csók után herpesz* című regényének bemutatójával együtt a könyvborítót is megálmodó Potyók Tamás festőművész kiállítását nyitotta meg a regény szerzője október 1-ején Budapesten, a Café Vis Majorban.

Az illusztráció a regény borítójának részlete látható Potyók Tamás festményével

Ének a fáról címmel nyitotta meg prof. Dr. Tóth Csaba orvos-szobrász kollégájának kiállítását szeptember 27-én a DOTE Elméleti Galériában – a tárlat október 9-ig állt nyitva.

Perzselő nap árnyékában: Beeri, Perkovics, Radó a Kossuth Klubban

A debreceni David Beeri, a nagykanizsai Perkovics József s a Svájc, Hollandia, Magyarország között folyton úton lévő Radó László szeptember 25.–október 28. között nyitva tartó kiállítását *Perzselő nap árnyékában* címmel rendezték meg Budapesten, a Kossuth Klub Galériájában. A megnyitón közreműködött: Beeri Barnabás zongorán, Czippot Béla színművész, s fellépett a Romano Glasszo művészegyüttes.

Szerelmem, Debrecen címmel rendezte meg szeptember második felében László Ákos grafikusművész kiállítását a Debreceni Művelődési Központ Józsai Közösségi Házának Galériájában.

Pasztellfestők az Aranybika Galériában

A debreceni Pasztellfestők Egyesülete a Hidasnémeti nyári alkotótáborban készített képeiből rendezett kiállítást az Aranybika Galériában október 1–15. között (a tárlatot Cs. Tóth János művészeti író nyitotta meg, a vendégeket Becse Csaba Hidasnémeti polgármestere köszöntötte). A 2003-ban alakult egyesület nyaranta két hetet tölt Hidasnémetiben.

Családi felfedező séta

Eredetileg szállodának szánták (még 1912-ben) a hajdúhadházi polgármesteri hivatal épületét – más helyi érdekességek mellett ezt is megtudhatták a szeptember 20-ai, Kulturális Örökség Napja alkalmából indított családi felfedező séta résztvevői, akik e napon kicsit más szemmel (immár a helyi értékeket is tudatosítva) figyelték szűkebb környezetüket. Hogy lehet jövője az értéktörzésnek, erre biztat a diákok honismereti klubjának megalakulása is.

IV. Egyetemi Művészeti Tárlat

A KLTE Baráti Köre Egyesület indította útjára azt a rendhagyó tárlat-sorozatot, melyen jellemzően tanár-művészek vesznek részt. Az Élettudományi Galériában október 10–22. között rendezett kiállításon dr. Bobonka Kornél, Borsi Antal, Fátyol Zoltán, dr. Gácsi Zoltán, Katona Bálint, dr. Kiss Gabriella, Kiss-György Rita, dr. Kövér József, Kurencs Julianna, dr. Láng Eszter, dr. Lovas Kiss Antal, Madarász Gyula, dr. Menyhárt Márta, dr. Molnárné Ötvös Tünde, dr. Pap Miklós, dr. Papp Klára, dr. Pribóczki Éva, dr. Szabó Tibor és Szeifert Imre mutatkoztak be alkotásaival.

Szilágyi Imre grafikusművész kiállítását október 9-én nyitotta meg Karcagon dr. Fekete Károly, a Debreceni Református Hittudományi Egyetem docense (jobbra)

BÁN TIBOR KIÁLLÍTÁSA A HAVRICS GALÉRIÁBAN

A kecskeméti születésű (1963) Bán Tibor festőművészt a rónák szerelmeseként jellemzik – a ménesek, nádasok, arany horizontok és messzi ködök, alacsony horizontok s tág egek e végtelenbe tekintést sugallják. De a feszültséget és a dinamikát is a harmónia mögött, a nyugtalanság szépségét.

Bán Tibor kiállítását október 21. és november 7. között rendezte meg a Havrics Galéria

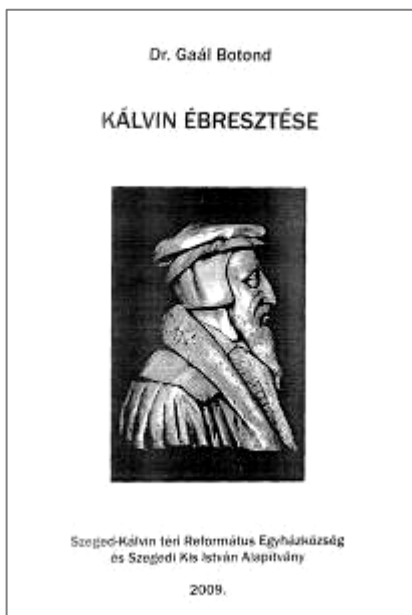

Póka György, az adakozó gyulai képzőművész

Szüülőhelyére, Hajdúszoboszlóra, a Hotel Korona Galériába jött vissza a Gyulán élő Póka György május végén, hogy egy 7 éves kisgyermek gyógykezelését és a városi pedagógus énekkart támogatása. Nyár végén hasonló célt szolgált a művész mezőhegyesi kiállítása – egy 11 éves, agydaganatos kislány kezeléséhez járult hozzá a festményekből befolyt összeg. Szeretné, ha a művészek nemcsak szakmai szervezetekbe s galériákhoz tömörülnek, de létrehoznának egy karitatív csoportosulást is.

GAÁL BOTOND A „KÁLVINI SZELLEM”-RŐL

„Mivel sok van belőlük, a grafikák, érmék és festmények alaposabb művészeti megítélést kívánnak” – írta Gaál Botond teológiai professzor, Kálvin-kutató dogmatikus a *Kálvini vonások a magyarok lelki arcán* címmel több helyen is megjelent tanulmányában.

Az elemzést a *Confessio*, 2009/1. száma közölte (66–95); s kiadták a kutató *Kálvin ébresztése* című kötetében (Szeged–Kálvin téri Református Egyházközség és Szegedi Kis István Alapítvány, 2009, 9–52); valamint egy angol nyelvű tanulmányt adott közre gyűjteményes kötetében a hollandiai Brill Kiadó, és ott Gaál Botond a „magyarországi Kál-

vinról” írt. A *Confessio*-beli közlés bevezetője szerint: „Nem az érdekelte őket, hogy Kálvin teológiája miként gyökerezett meg a magyar reformáció egyházi gondolkodásában, hanem az, hogy mi látható Kálvinból a magyar történelemben.” A kiadói kérdésnek megfelelően pedig azt is kiemelte: a kálvini vonások miként fedezhetők föl a 19–20. század eseményei, szellemtörténeti értékei között, s milyen módon befolyásolhatták annak alakulását.

Az említett, *Kálvin ébresztése* című kötetben a professzor további olyan fejezeteket adott közre, melyek a modern teológiai gondolkodás tükrében vizsgálják a jelenvaló, ma is ható Kálvin-örökséget. Olvasunk így a kálvinista kisebbség magyar kulturális életben betöltött szerepéről, Kálvin és az európai természettudományos gondolkodás kapcsolatairól, az „egyedül az Írás”, a „Sola Scriptura” teológiai szabályozó elvéről; s más kérdések mellett (például: Helyes-e Kálvin tanítása a presbiteri egyházkormányzásról a Szentírás mércéjével mérve?) tudományos teológiai szempontokból vizsgálja a keresztséget, a kálvini úrvacsoratan elemzését pedig a modern térfogalom segítségével végzi el.

Gaál Botond professzor tanulmánya azért is szolgáltathat gondolati, szemléleti és szerkezeti támpontokat, mert a kutató összegzése számos olyan megközelítési lehetőséget rejt magában, amely egyrészt segíti a kálvini eszme „láttatását” az egyházi élet keretein kívül, fölmérve annak társadalmi hatásait, egyúttal nagymértékben kiszélesítve a tárgyalási kontextust. Másrészt alkalmat

kínál a szűkítésre, arra, hogy monografikus megközelítéseket gondoljunk végig, és ezek az önmagukban is kerek vázlatok együttesen járuljanak hozzá a kálvini hatások értékeléséhez. A „magyarok lelki arca” kifejezés alkalmazása pedig egyértelműen utal arra, hogy a szociokulturális, társadalomlélektani, művelődéstörténeti, sőt, művészetszociológiai aspektusok érvényességét is körbe lehet járni, s ebből a megközelítési rendszerből nem hiányozhatnak a kifejezetten művészeti vonatkozások sem.

(Gaál Botond megjegyzéséhez részben kapcsolódik *A reformáció, mint európai debreceni nemzeti érték – Hol a helyünk Európában?* címmel rendezett 2008-as konferencia anyagából megjelent kötetben közölt írásom, amelyben Debrecen képzőművészeti értékeiből elsősorban a protestáns kötődésű-tematikájú alkotásokat mutatom be. A kálvini hatások Gaál Botond által fölvázolt rendszerébe, mint lehetséges modellbe illesztve, egy novemberi, pécsi Kálvin-konferenciára készültem előadással, és ott a „Kálvin-hatásokat” az exlibrises ábrázolásokban követtem nyomon – ennek egy részletét az inspirációs gondolatmenet ismertetése után közlöm.)

Már Gaál Botond áttekintéséhez is egy fajta földrajzi-szellemi kiindulási alapként kínálkozott Debrecen, a kezdetben – s igen sokáig – pejoratív kicsengéssel használt *kálvinista Róma*, hangsúlyozva: akkor változott e „bélyeg” büszkeségjeggé, amikor az önértékelés tudatosította: annak értelme szerves alkotórésze a *szabadság őrvárosa* tipológiájának. Vallási értelemben ugyanis protestáns főváros volt Debrecen már a XIX. század közepét megelőzően is, de 1849 első felében (politikai értelemben) szintén főváros volt. Ideológiai szempontokból a Habsburgokkal, a Habsburgok ellen vívott szabadságharc tulajdonképpen győzött 1849. április 14-én, amikor kihirdették a Nagytemplom-

ban a *Függetlenségi Nyilatkozatot*, és ekkor Kossuth Debrecént a „Szabadság Őrvárosának” nyilvánította.

Bíró Lajos Kálvin-szobra Mátészalkán

Gaál Botond számára ez a mozzanat alkalmat kínált arra, hogy Kálvint kapcsolatba hozza a szabadságharcra – s erről szól *A kálvini szellem kisugárzása a „szabadság őrvárosából”* című tanulmányfejezet. Megállapítható, hogy a vezetők, illetve a tábornoki kar között általában több volt a katolikus, „a hon-

véd seregek többsége azonban református volt” – valamint a Kollégium felsőfokon tanuló diákjai, a tanárok és a városi lelkészek szintén csatlakoztak a szabadságharcához. Gaál Botond több példával bizonyítja, hogy Kálvin közvetlen hatása – például az igazságtalanul elnyomott népek szabadulására vonatkozó kitételekben – megjelent a magyar református prédikátorok szabadságharc alatti íghirdetéseiben.

„Amikor tehát Kossuth Lajost a 'magyarok Mózesének' nevezzük, akkor ezt nem a költőktől veszük, nem is a népmese vagy a képzelet világából, hanem a biblikus gondolkodásuk révén közvetlenül Kálvintól, főként a lelkészek prédikációi kapcsán” – írja a professzor. S Könyves Tóth Mihály – akit az egyébként evangélikus vallású Kossuth papjának is hívtak – 1848-as igemagyarázatában szintén annak bizonyítékát látja, hogy a forradalommal kapcsolatos református álláspont a kálvini szellemiségben gyökerezik.

A részletesebb példahivatkozást megelőzve itt, annyit jegyezzünk meg: Gaál Botond nem azt kívánja bebizonyítani, hogy Kálvin – pontosabban a kálvini szellemiség – lett volna a szabadságharc legfőbb inspirálója, még akkor sem, ha a „XVI. századtól a kálvinisták képviselték a szabad gondolkodást, s ez vezette őket arra a meggyőződésre, hogy a királlyal vagy zsarnokkal szemben ellenállási joguk van”. A kálvini hatás csupán összekovácsolta – már az 1848-as forradalom és szabadságharc előtt is – a katolikusokat és protestánsokat, ezt kívánta meg ugyanis a nemzeti egység érdeke. „Az 1848–49-es szabadságharcban nem lehetett érezni azt, hogy a protestánsok harcoltak volna a katolikus Habsburgok vagy osztrákok ellen, hanem egy nemzet harcolt a függetlenségért az elnyomó hatalom ellen. A Habsburgok természetesen a protestánsokat

vádolták. Ezt a szabadságharcot a magyar nemzet megnyerte” – 1849. április 14-én a Debrecenben fosztották meg a Habsburgokat a magyar koronától, s az immár független országot csak az orosz cár csapataival sikerült legyőzni.

Hogy felidézti ezt a jelentős történelmi példát, csupán azért tettük, hogy lássuk: a kálvini hatást nem kizárólag dogmatikai, egyházi gyakorlati kérdésként kell értelmezni. Gaál Botond már a tanulmány bevezető részében hat pontban foglalta össze ama jelentős eredményeket, melyek ölelésében a magyar protestantizmus megélte a reformáció első 250 esztendejét.

Ezek a következők: (1.) A kálvini egyház Bibliás prófétai szellemű prédikálásával reménységet hirdetett. (2.) Iskola-centrumokat és kollégiumokat alapított, a református iskolarendszerrel az egész nemzet általános szellemi szintjét emelte. (3.) A kálvinisták, a biblikus elhívás-tudatuk révén, a függetlenségi mozgalmak kezdeményezői voltak. (4.) Egyszerre kapcsolódtak az európai tudományos élethez (a latin nyelv tanításával), és élesztették a nemzeti kultúrát (a magyar nyelv művelésével). (5.) A keresztyén kegyességi élet szabályait a mindennapi életre (a munkára, erkölcsre és tudományra) is kiterjesztették. (6.) A presbiteri rendszer bevezetésével hozzájárultak a nemzet társadalmi tudatformálásához, a majdani demokratizálódáshoz.

E hat pont többsége szélesebb értelemben vett társadalmi hasznot jelez, a kálvinizmusnak tehát általános kulturális kisugárzása volt és van. Gaál Botond ennek tükrében tulajdonít a megszokottól nagyobb jelentőséget tanulmányában például annak, hogy Kálvin szellemét a magyar irodalomban is vizsgálja. „A magyar kultúrtörténet egyik megfietlen titka, hogy a magyar írók, költők jelentős hányada, talán kétharmada kál-

vinista volt”. A téma valóban nem népszerű az irodalomtörténetben, s igaz az is, hogy a „titokhoz” a történelmi gyökök ismeretével lehet közelebb férkőzni. Ennek számba vételét igyekszik is Gaál Botond ama egyszerű alaptételből kiindulva, miszerint kevés volt a 16. században meglévő szerzetesi iskolák száma, és „a reformáció egyik legnagyobb jótéteménye hazánkban az volt, hogy létrehozott egy hatalmas iskolahálózatot, amely nagy kollégiumokból állt és az általuk alapított alapfokú és középfokú iskolák százaiból.”

Kutas László Kálvin-büsztyjét az ország több pontján felállították

Művelődéstörténeti közhely, hogy a szellemi pezsdülést a reformáció gerjesztette és tartotta életben, az anyanyelven történő bibliaolvasás, a magyarul folyó igehirdetés a nemzeti azonosságtudatot ültette el és erősítette, melynek egyik legnagyobb őrzője éppen a nemzeti irodalom. A szintén komolyan

vett latin nyelvűség azonban – elsősorban a természettudományok területén – a nyugati kultúra anyanyelvi közegben való terjesztését segítette elő – a magyar természettudósok első nemzedékei mindannyian a kálvinista papokból tevődtek össze.

A romantika nemzetkultusza a felvilágosodásban virágzó tudáskultusszal karöltve nemcsak a nyelvművelés és a magyar tudományosság fontosságát tartotta szem előtt – itt a számos lehetséges példa közül csupán Bessenyei anyanyelven történő tudományművelést célzó *Jámbor szándékára*, Kármán József *A nemzet csinosodása* című esszéjére utalunk, mely a nemzeti önismeret erősítésével kívánta oldani az elmaradottságot, és kicsúcsosodtak e törekvések Kölcsey *Nemzeti hagyományok* című programjában, mely egyebek mellett a nemzeti irodalom alapjaként a „köznépi dalokat”: a népköltészetet jelölte meg.

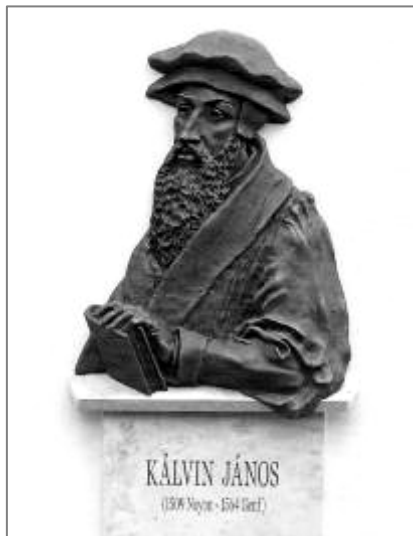
Nos, Gaál Botond gondolatmenetében is fontos építőelem e hatások számba vétele, ám itt csak a következtetést olvassuk: „Tudjuk, hogy a bibliai kijelentés elsődleges eszköze a szó, a beszéd. A Biblia tanulmányozása, a nemzeti nyelven írt hitvallások és teológiai munkák, nemkülönben a magyarul megfogalmazott igehirdetések és az éneklés egyben a szó, a beszéd művelését is jelentették, méghozzá nemcsak a belkörü iskolai tanításban, azaz nemcsak a teológiai szaknyelven, hanem a prédikációk, a bibliaolvasás és énekszövegek révén a nép köznyelvi kultúrájában is. *Ha pedig a szót, a beszédet művelik, abból irodalom lesz!* Bizonyára ezért került ki oly sok irodalmi kiválóságunk a kálvinista kollégiumokból” – s itt hosszabb, válogatott névsort olvasunk Szenci Molnártól és Csokonaitól, Kölcseyn, Aranyon, Jókain és Adyn keresztül, Móriczig, Szabó Lőrincig, Gulyás Pálig vagy Szabó Magdáig, nem feledve az erdélyi

református kollégiumok által adott irodalmi nagyjainkat sem, Jósikától, Kemény Zsigmondtól Kányádi Sándorig és Sütő Andrásig. Gaál Botond a kálvini irodalmi hatásokat Kölcsy, Arany, Ady és Áprily Lajos művéből szemelgeti (s azt is csak illusztráció gyanánt teszi), mintegy jelezve: e kérdés szintén külön monografikus megközelítést igényelne.

A dolgozat második része a Kálvin-hatások (vagy a Kálvin-recepció) évfordulós emlékeztetéseinek mentén épül föl, az 1864-es, 1909-es és az 1936-os magyarországi Kálvin megemlékezésekre és ünnepekre, s ezzel párhuzamosan a különböző kiadványokra is koncentrálva, hiszen a recepciótörténet ismerete szintén hozzájárul a szellemi arc megrajzolásához. A továbbiakban csak utal arra, hogy külön fejezet lehetne annak vizsgálata: milyen tereket, utcákat, intézményeket (s miért, milyen körülmények között) neveztek el Kálvin Jánosról. Az szintén izgalmas kutatás tárgya lehet: milyen képzőművészeti alkotások fogantak egyrészt a „kálvini vonások” jegyében, másrészt mely alkotások őrzik Kálvin vonásait (s e vonatkozásban a portré- vagy szoborábrázolásokra kell gondolnunk). S itt térünk vissza szorosabban vett tárgykörünkhöz, a következő íráshoz, a Kálvin-hatások képzőművészeti vizsgálatához, s azon belül is a kisgrafika, az alkalmi grafika, közte az exlibris műfajára figyelve.

S idézzük föl Gaál Botond képzőművészeti ábrázolásokra vonatkozó vázlatát. Tanulmánya megírása, 2008 előtt életnagyságú Kálvin-szobor csak Mátészalkán (1999 – Bíró Lajos alkotása) és Budapesten (2000 – Búza Barna szobra) állt. (Itt azt is megtudjuk: már 1909-ben megkezdődött egy nagyobb szabású országos gyűjtés a Debrecenben felállítandó Kálvin-szoborra, mely nem valósult meg. Gaál Botond ezt azzal magyarázza, hogy ez egy évekre szóló program

volt, a szoborra való pénzgyűjtés pedig elhúzódtott; az első világháború kitörésekor a pénzek is odavesztek, ez történt egyébként a Debreceni Kollégium alapítványával is. 1931-ben csak dombormű készült a Debreceni Kollégium homlokzati falára Kálvinról és Zwingliről, Nagy Sándor János szobrászművészt az Országos Református Presbiteri Konferencia kérte fel a portré-relief elkészítésére.)

Györfi Sándor szobrászművész 2005-ös Kálvin-domborműve Karcagon – a posztamenst idéző süttői mészkö-tábla felirata a következő:

*„Kálvin János
(1509 Noyon – 1564 Genf)
Francia származású, Svájcban tevé-
kenykedő reformátor lelkész,
teológus és egyházszervező.
Tanítása középpontjában Isten feltét-
len hatalma és az élet istentisztelete áll.
A magyar reformátusokat Kálvin
Jánosról „kálvinistáknak” is nevezik.
Állította a Karcagi Református Egy-
házközség az Úr 2005. esztendejében”*

Az egri Kálvin Ház belső udvarán Kutas László 2000-ben felállított Kálvin-mellszobra látható, s ennek másolatai Sopronban, Piliscsabán és Budapesten, a Lónyai Utcai Gimnáziumban. (Kutas mellszobrát egyébként időközben felállították Gyálon és Nemsgörzsönyben is, 2009-ben pedig Kecskeméten avatták fel egy újabb példányát. A tanulmány nem tesz említést Györfi Sándor Karca-gon, a Nagykun Református Általános Iskola főbejáratánál 2005-ben, a Reformáció Napján felavatott, bronz Kálvin-portrédomborművéről, melyet a Karca-gi Református Egyházközség állíttatott.) A Ráday Kollégiumban a Horvai János által a reformáció genfi emlékművére beadott, harmadik díjat nyert pályázati szoborcsoport bronzba öntött változata található – a művet a bírák ajándékként küldték a magyar reformátusoknak.

Gaál Botond a korábbi festmények, grafikák és érmek közül mindösszesen három képzőművészeti Kálvin-ábrázolást emelt ki: Lühnsdorf Károly (1893–1958) 1949-ben készült grafikáját Kálvin jelmondatával (*Cor meum velut matum Domino in sacrificium offero!*, azaz: *Szívemet égő áldozatul felajánlom az Úrnak!*), mely a legelterjedtebb ábrázolás; Berán Lajos 1936-ban készült Kálvin-érmét; s a Debreceni Református Kollégium dísztermében található festményt, Félegyházi László 1977-es másolatát. (Az eredetit ifjabb Holbein festette Kálvinról, pontosabban – mint Gaál Botond rámutat –: Félegyházi másolatának alapja nem lehet az eredeti ifjabb Holbein-kép, mert azt csak 1955-ben találták meg, és jelenleg is német magántulajdonban van. Ismert volt ellenben egy ugyanilyen testtartásban készült Hanau-kép: reprodukcióit közölték például 1909-ben és 1927-ben.)

A sapka ellenzőjét szemére húzó Kálvin e mozdulattal az anekdotikus hagyomány szerint arra utalt: egyes kérdések magyarázatában az emberi értelem nem képes tovább menni, a fölfelé mutatott ujj pedig azt jelzi, hogy a megoldás Istennél van (a történetet Gaál Botond lábjegyzetében magyarázza).

Alább tehát egy vázlatot adok arra a Gaál Botond által idézett fölvetésére is reagálva, miszerint a képzőművészetben belüli (például a grafikai) ábrázolások alaposabb megítélést vagy külön tanulmányt igényelnének.

*Maurice Raymond (1862–1910)
Kálvin-szobra a Genfi Református
Múzeumban;
a jellegzetes gesztus itt is arra utal,
hogy „a megoldás Istennél van”*

Mindeddig még nem értékeltük a képzőművészeti Kálvin-ábrázolásokat. Itt a kisgrafikai megjelenítéseket vizsgálom, a hagyományos Kálvin-portrék összevete helyett azt a környezetet mutatom be, amelyben – mint hozzá kapcsolódó jelenség-, vagy adott művelődéstörténeti közegben – a reformáció szellemi (olykor tárgyi) öröksége jelenik meg, s a kálvinista örökségvállalás egyben identitáskonstruáló karakterjegy.

Mivel az exlibris sokáig szorosan kapcsolódott a könyvhöz, a könyvtárhoz, a könyv birtoklásához, az írásbeli kultúrához, a könyvjegy önmagában is szellemi kapcsolódási pont a reformációval, mely a művészetek közül elsősorban az irodalomra, az anyanyelvi kultúrára, anyanyelvi művelődésre gyakorolt hatást. Az úgynevezett posessorjegyeket már a kódexek idején is használták, és a könyvnyomtatással együtt elterjedt sokszorosított tulajdonosi jegyek igénye azért merült föl, mert a nyomtatott könyv egyre nagyobb számban, egyre többek számára vált elérhetővé.

Az európai exlibrisnek félezer éves története van, ám a 19. század végéig, az arisztokratikus szenvedély polgárosodásának koráig jelentősége inkább csak könyvtártörténeti volt: a gyűjtőmozgalmak megindulásakor önálló képzőművészeti, kisgrafikai műfaj lett belőle. A tömegesedés (miközben az exlibris már nem föltételezte a könyvet magát) a műfaj demokratizálódását ugyanúgy jelentette, mint ahogy elősegítette az általa tárgyiasított szimbólumok, jelkép-együttesek popularizálódását vagy művészi toposszá válását.

Debrecen máig fontos bázisa a hazai kisgrafikai életnek. Tárgykörünk szempontjából ez azért fontos, mert föltéte-

lezzük, hogy éppen a „kálvinista Rómában” érvényesülhetnek a legintenzívebben ama hatások, melyek szellemi, sőt tematikai-tárgyi rokonságot mutathatnak föl a magyarországi kálvinizmussal. E közeg alkalmas tehát arra, hogy túllépjünk Kálvin fizikai portrémásán, és egy szélesebb kontextusban magát a szellemi hatást vizsgáljuk meg. Természetesen itt is megjelennek a portrévadások, számos utalást találunk a református építményekre, intézményekre, a Nagytemplomra és a Kollégiumra, ide sorolva azokat a lapokat is, amelyeken (*in memoriam* feldolgozás formájában vagy szellemi példakép gyanánt) híres protestáns személyiségek, prédikátorok, tudósok és művészek jelennek meg.

Sőt, Gaál Botond (fenti cikkemben ismertetett) tételei szerint is igen széles tematika tartozik ide. Ugyanis a kálvini egyház Bibliás prófétai szellemű prédikálása révén itt jelenhetnek meg az olyan emléklapok és exlibrisek, melyek például egy-egy lelkipásztori beiktatás évfordulójára készültek, s a református iskola- és intézményrendszer tárgyi, szellemi felidézésével számos iskola, kollégium vagy könyvtár kerül látókörünkbe a templomok mellett. A tudományos élet alakjai ugyanúgy kisgrafikai lapokra kíváncsoktak, mint a művészek, irodalmárok, s az egyházi vezetők is könyvjegyet kaptak (vagy rendelték).

Mivel az exlibris címerjellege (bár háttérbe szorult azzal együtt, hogy maga a megrendelői kör alapvetően megváltozott) számos munkán máig érvényesül, továbbá a debreceniség és a kálvinizmus már a címerábrázolásban is összekapcsolódik: ahol ugyanis a művész a református címet ábrázolja, ott Debrecen címere látható s fordítva, hiszen a

Magyarországi Református Egyház Debrecen (legelső változatában 1560-ban felbukkanó) címerét vette át.

Nagy Árpád Dániel rézkarca Lenkey István exlibrise a református) címerrel (a fénix szárnya fölfelé áll – „Amint a bírány megnémula nyírás előtt”

Az egyes kisgrafikai életművek, életmű-részletek (Haranghy Jenő, Menyhárt József, Várkonyi Károly, Józsa János, Szilágyi Imre, Salamon Árpád, Vincze László), a közgyűjteményi anyagok (a Debreceni Egyetemi és Nemzeti Könyvtár Nyíreő István-gyűjteménye, a Református Kollégiumi Nagykönyvtára kéziratárának exlibris-anyaga – benne Nagy Dezső adományával vagy a Galambos Ferenc kollekciójából származó lapokkal) áttekintése mellett több magángyűjteményi anyag (Palásthy Lajos,

dr. Lenkey István, Csernáth Gábor, Keresi Ferenc kollekciója) segített abban, hogy kiegészítsem a saját gyűjteményemben lévő, úgynevezett protestáns tematikájú exlibris sorozatot – a gyűjtőktől s kisgrafika barátoktól számos duplumot kaptam. Csupán néhány nevet említve, a fent már idézettekén túl: Bagarus Zoltán, Bánszky Tamás, Bérés Károly, Domján József, Drahos István, Fáy Aladár, Fery Antal, Gáborjani Szabó Kálmán, Imets László, Imre Lajos, Kékesi László, Kertész-Kollmann Jenő, Nagy Árpád Dániel, Nagy Sándor János, Németh Nándor, Petry Béla, Selmeczi Skonda Károly, Sz. Rácz István, Vertel József, Vén Zoltán alkotásai kerültek a vizsgálandó körbe. Sajnos, az új lapok készítésére szóló felhívásra eddig csupán Józsa János, Szilágyi Imre és Vincze László ragadott metszőkést.

Összességében több mint 100, „kálvini vonásokra” utaló exlibrist vizsgáltam meg közelebbről a látókörmbe került mintegy 6–8 ezer darabos anyagból.

Ennek alapján a következő kérdéseket tettem föl:

1. Milyen műfajon belüli csoportról van szó (például névre szóló exlibris vagy emléklap-e az adott alkotás)?
2. Ki a címzett, és a tulajdonos milyen kapcsolatban áll a kálvinizmussal?
3. A művész milyen motívumokat alkalmaz a szellemi kötődések, avagy a „kálvini vonások” érzékeltetésére?
a./ Milyen módon tükröződik a címer- vagy emblémajelleg a lapokon?
b./ A motívumkör tárgyiasult jelképi szinten idézi-e meg az adott hagyományokat, vagy szellemi vonatkozásban?
c./ Amennyiben a portré vezérellem vagy kompozícióalkotó motívum, milyen célt szolgál a kiemelés vagy a montázstechnikájú sűrítés?
4. Miben áll az exlibris példaértéke; és milyen „tanító” jelleget lehet tulajdonítani a lapnak?

5. Mivel a stilizációs elv, a szimbólum, a kontextus, az asszociáció, a vallomásjelleg együttesen hat, hogyan szolgálja az exlibris az identitáskonstrukciót?

a./ Miként formálja a személyes (azaz a könyvtulajdonosra vonatkozó) azonoságtudat alakítását?

b./ Hogyan lesz része a könyvjegy vagy alkalmi nyomtatvány (az „ars memoriae” tükrében, mint az emlékezés szellemi „helye”) egy közösségi identitás alakításának?

Előbb néhány példát idézek föl egy-egy konkrét exlibris vagy könyvjegycsoport segítségével, majd röviden összegzem a következtetéseket.

Bottyán János könyve a vízsolyi templommal – Fáy Aladár rézkarca

Az „ex libris” felirat (vagy annak valamely változata) kísérheti a megrendelő (vagy címzett) portréját, de ez a ritkább eset: az írók, művészek, tudósok, lelkészek stb. szívesebben választják az ábrázoláshoz a címet helyettesítő foglalkozásjegyet, szimbolikus épületet vagy valamely példaadó előd arcképét saját képmásuknál. Kivételt jelenthet ez alól Szilágyi Imre Tóth-Máthé Miklós Károli Gáspár-díjas írónak címzett exlibrise, de itt sem a református mivoltot, hanem az író- és színészlétet hangsúlyozza a grafikus. S ugyancsak egyszerű portréábrázolás (nem is klasszikus exlibris, hiszen az erre utaló felirat hiányzik Fery Antal Palásthy Lajostól kapott fametszetéről) dr. Bottyán János, a Református Élet szerkesztőjének lapja, melyre, a portré alá, Fery Bottyán aláírását véste.

(Szintén Bottyán Jánosnak készült Fáy Aladár rézmetszete, rajta a vízsolyi református templom oldalnézeti képével.)

Szilágyi Imre linómetszetes exlibrise Szabó Magdának

S Szilágyinál jelenik meg viszont sajátos módon a protestáns irólet és debreceni elkötelezettség összefonódása Szabó Magda exlibrisén. A bárány – mint egyszerre debreceni s kálvinista címermotívum – attribútumaival a tintatartót testesíti meg, a lúdtoll is abba van mártva, így elválaszthatatlannak tűnik az írói erkölcsből a kálvinista eredet és hagyományörzés. Debrecen pusztán a napmotívum is földézi (mint a „Napba öltözött asszonyt”), ám egyúttal a lánpos csillagra is asszociál, és ez a motívum játékosan öleli körbe ismétlődéseivel az egész kompozíciót.

Kiss Tamás költő exlibrisén (Szilágyi 1992-es linómetszetén) egy szőlőlugassal benőtt, a tollat tintatartóba mártó bagoly által vigyázott árkádok mögül a Nagytemplom épületének fele látszik –

hogy csak a jobb oldali torony került a lapra, ez az árkádok mögül előbukkanó, lezárt tér kompozíciós hangsúlyát erősíti föl, s a jobb oldali árkádfőn három emblematis, Kiss Tamás szellemköreit meghatározó név szerepel, a Csonkaíé, az Ady és a Mórícz Zsigmondé.

*Ex libris Kiss Tamás
Szilágyi Imre linómetszete;*

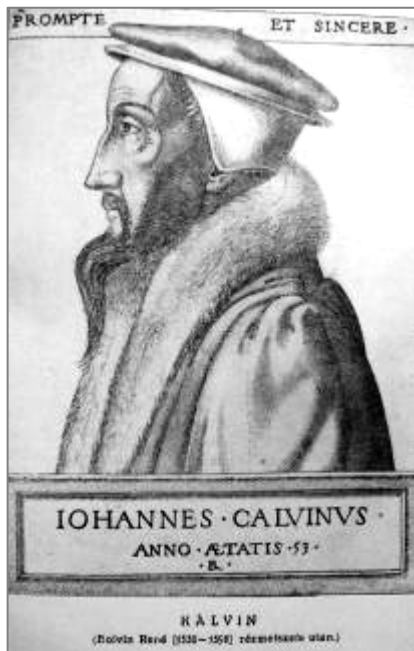

Dr. Bölskei Gusztáv tiszántúli református püspök és a zsinat lelkészi elnöke Debreceni Nagytemplomának „alapkövét” a Szent Biblia képezi (Szilágyi ezt a gerincfelirattal is hangsúlyozza), a Bibliára helyezve pedig, a templom előtt az úrvacsora sákramentumának megszentelt kenyere és a boros kehely ad nyugalmat a felületnek. A Debrecen- és református címer azonossága miatt önkéntelenül is összekapcsolódik e címermotívum alkalmazásánál a kálvinista és cívis szellemiség, s ez a motívum számos exlibrisen megjelenik. A jelenség annak köszönhető, hogy családi címer híján – mégis a műfaj egykori címerdominanciáját emelve ki – a familiáris azonosságot a városhoz és a református egyházhoz (mint az identitásalkotásban is meghatározó közösséghez) való tartozást hangsúlyozza a művész. Ám az állandósult jegy éppen a gyakori alkalmazás miatt veszített eredetiségéből.

*Szilágyi Imre dr. Bölskei Gusztáv
református püspöknek készített
linómetszetes könyvjegye*

Itt jegyzem meg: míg például egy közteri szobornál vagy festményénél magának Kálvin arcának bemutatása fontos követelmény (a portréábrázolás előképéhez természetesen azt a karakterjegyet is hozzátéve, amely a portrét készítő közösség és a művész szellemi tulajdon-ságjegyét is beemeli a kompozícióba), az exlibriseken csak igen ritkán látjuk magát Kálvint. Az általam földolgozott anyagban mindössze három ilyen művel találkoztam. Vincze László önálló portréjában (melyet az általam meghirdetett felhívásra készített) csakúgy, mint Szilágyi Imre Kálvin-konferenciára met-szett linólapjának portrérészletében, és az ismert nyomatokon, számos festményen és szobron az a Kálvin-arckép köszön vissza, melynek alapja még Boivin René (1530–1598) rézmetszetes ábrá-

zolása. (Oldalnézetből, ritkábban félprofilból, a jellegzetes Kálvin-sapkával, hosszú és ívelt kecskeszakállal, prémis felöltőben látjuk Kálvint, gyakran megőrizve a „*Prompte et sincere*” jelmondat-feliratot is.)

Egy Boivin René rézmetszete után készült Kálvin-ábrázolás

Józsa János (a *Néző* • *Pont* 28. kötetének hátsó borítóján közölt) Kálvin-portréja, egy 1970-es évek végén készült rézmetszete abból a szempontból egyedülálló, hogy Kálvint szemből mutatja, aminek az a magyarázata, hogy a „modell” egy szobor volt – így a plasztikus továbbgondolás, az arckép „kiegészítése” alkalmat adott a művész számára a rendhagyó grafikai megjelenítéshez.

A portréjegyek és -típusok alkalmazására alább a Lenkey-család exlibriseiből választok néhány példát. Megjegyzem:

a megrendelő Imolay dr. Lenkey István sem kérte saját arcképét, ellenben számos – részben családi, részben protestáns prédikátor- és tudóselőd – portréja szerepel a különböző lapokon. Józsa János portré nélküli exlibrisein egyrészt a debreceni, illetve Józsa Ady-illusztrációból kölcsönzött motívumok tűnnek föl, sőt, Lenkey-könyvjegy lehet az Ady-arckép is. Nagy Árpád Dániel rézmetszeten Debrecen és a református egyház címere áll az „*Amint a bárány megnémula nyírás előtt*” textus-idézettel.

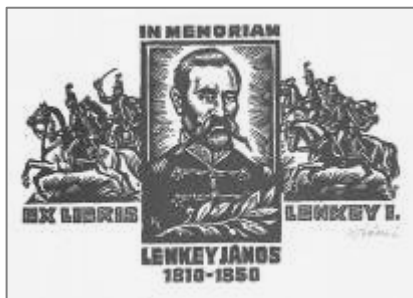
Látszólag egyszerű Vén Zoltán exlibrise a családi címer mellett a vizsolyi református templom épületképével, az archaizált felirat a következő: „*Lenkey Család könyvjegye. Visol.*” Ez egyrészt azt mutatja: egy emblemikus épület is átveheti a címerfunkciót, s a könyvjegy motivikus szűkszavúságával magát a magyar nyelvű Bibliát helyezi egzisztenciális középpontba, arra is utalva: a könyvtár nem épülhet föl a Szent Könyv nélkül – tehát nem lehet hiteles semmilyen tudás, ha hiányzik abból a bibliai erkölcsi megalapozottság.

Vén Zoltán rézkarca Lenkeyéknek a vizsolyi templommal

Megjelenik a portré viszont a családi ősök emlékezetében – Kékesi László linómetszete a szabadságharcos Lenkey

Jánosnak állít emléket, egy elvonuló huszárcsapat közé illesztve az egykori kapitány portréját.

*Ex libris Lenkey István – In memoriam
Lenkey János (1810–1950)
Kékesi László linómetszete*

A „Lenkey család könyve” exlibris jelzéssel Józsa János 1977-ben készítette újabb rézkarcát, Szikszai György (1738–1803) portréjával – a jobb negyedben református templomtoronnyal. Illik ez a tematikába, hiszen Szikszai makói, majd debreceni prédikátorként a népszerűsítő református vallásos irodalmat művelte. A könyvjegyen egyébként a debreceni Ispotályi református templom látható, mely az 1944. évi júliusi

bombázáskor semmisült meg; s Lenkey levélbeli kiegészítése szerint azért került Szikszai portréja mellé, mert ő abban a templomban volt lelkipásztor.

Portré szerepel Vén Zoltán egy másik rézkarcán: Tompa Mihály Lenkey gömöri földijeként áll az ábrázolás közép-pontjában (a megkötözött madarakkal, mint szabadságjelképekkel Tompa-allegóriára utalva), és a háttérben fölsejlő templomkép minden bizonnyal a hanvai papköltő egyik állomáshelyét idézi meg, a keleméri vagy a szomszédos gömörszölősi református templomot.

Vertel József rézkarcának portréalakja Gyöngyösi István (1629–1704); és Bagarus Zoltán rézkarcán Péczeli József (1750–1792) portréja szerepel (a reprodukciót lásd a jelen kötet hátsó borítóján). Ez a megjelenítés a példaelődhöz való többszörös kötődést mutatja: nevezetesen a szülőföld (Putnok) s a neveltetés (Debrecen) helyeinek azonosságán túl egyértelműen utal a protestáns tudós identitás együttes vállalására. A Péczeli portréja mellett látható református templom és glóbuszszáv a tudós lelkész attribútuma, az előtérben megjelenített könyv- és kézirat hivatkozások pedig a Komáromi Tudós Társaságot, a *Mindenes Gyűjteményt*, a fran-

ciás, felvilágosult műveltséget, az erkölcsi prédikációkat és a magyar nyelv ügyéért végzett áldozatos munkásságát idézik fel.

*Lenkey István könyve
(Tompa Mihály
portréjával)*

Vén Zoltán rézkarca

A fenti sort természetesen számos további példával egészíthetjük ki, csupán néhányat említve: Nagy Dezső számára Kertész-Kollmann Jenő egy több részből álló sorozatot készített debreceni írók, költők, tudósok és művészek portréival, az egyik Hatvany Istvánt ábrázolja; és Hatvany István (illetve Varga Imrének az egyetem fő- és természettudományi épülete közé állított Hatvany-szobra) lett a főalakja Józsa János Debrecen-lapjának is.

*Ex libris Nagy Dezső Debrecen
Kertész-Kollmann Jenő rézkarca
Hatvany István portréjával*

Divatosak továbbá az exlibrisen belül az egyszerű templomábrázolások, ám ennek 20. századi vagy kortárs előzményei, életművei közül most az itt külön nem érintett erdélyi Cseh Gusztáv és a szlovéniai magyar művész Salamon Árpád munkásságát, sorozatait említem, de Vincze László, Fery Antal is számos

– nemcsak templom- hanem – protestáns intézmény-ábrázolást jegyez. (Itt nevesítem Vincze László színes fametszet nyomatát, melyet dr. Arató Antal erdélyi könyveihez komponált, a falusi részletben református templommal, szintén Vinczétől a magyarvalkói református templomról modellezett fametszetet, Lenkey Istvánnak dedikálva.)

Külön csoportot alkotnak azok a lapok, melyek egy adott eseményre készültek – és itt az esemény jellegétől függően lehetne további osztályozást végezni. Most csupán két típust említek: a lelkipásztori beiktatást és a protestáns rendezvényt, Szilágyi Imre lapjait idézve. A felsőnyarádi beiktatás emlékére készült lapon csak egy dátum (1983. IX. 18.) szerepel (motívumként egy református templomtoronnyal, az Alfa és Omega betűkombinációjával, a kinyitott Bibliával, a kenyeret jelképező búzakaralással és a boros kehellyel); ám újabb, 2004-es linómetszet címzettjét már nevesítette: a dédesi lelkipásztor, Szűcs Endre 25 éves jubileumára született meg a lap a dédesi református templommal, melynek oldalnézeti képét láthatjuk.

Tudományos rendezvényt hirdetett Szilágyi 1986-os linómetszete: a Debrecenben 1986. augusztus 25–28. között rendezett Kálvin-kutatások nemzetközi kongresszusát dokumentálja (*Congres International de Recherches Calviniennes*. A Kálvin-portré melletti könyvtábla felirata ugyanez latinul: *Christianae Religionis Institutio Basileae MDXXXVI*)

A pápai református kollégium szellemiségét Debrecenben is folyton újrafekreső, és a várossal, illetve Mata János fametszővel 1937-ben történt megismerkedése után Debrecen második hazájának valló Szij Rezső gyűjteményének neki dedikált exlibriseiből Várkonyi Károly és Kertész-Kollmann Jenő fametszetei idézik vissza egy-egy (oszlop- és homlokzati) motívumban a református

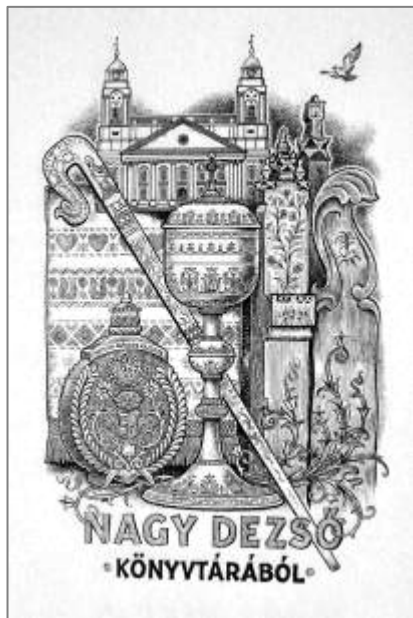
kollégiumi környezetet, ám az első saját könyvjegyén allegorikus formában jelenik a purista bibliás szellem. A pápai református kollégiumban tanult Istenes-Iscserekov András Szij Rezső Mata János által illusztrált Misztótfalusi Kis Miklós című könyvének egyik motívumát alkalmazta a könyvjegy céljára – a nyomdász szerető gonddal hajol az 1685-ben Amszterdamban kinyomtatott új, logikus helyesírási elveken korrigált Károli-Biblia fölé.

*Ex libris Szij Rezső
Istenes–Iscserekov András fametszete*

A Tiszántúli Református Egyházkerület és Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtárának kéziratárában fellelhető több mint hatszáz exlibris között kis számban találtam konkrétan protestáns vonatkozásokat mutató könyvjegyeket (csupán tucatnyi lapról van szó). Ezekon szintén az épület-, pontosabban a templomábrázolások dominálnak. A Nagytemplom, püspöki palota, a szimbolikusan felnagyított líciumfa adja a helyi jelleget a Ceglédi Kisgrafika Barátok Köre 1975-ös debreceni kiállítására készült Menyhárt József-fametszetnek;

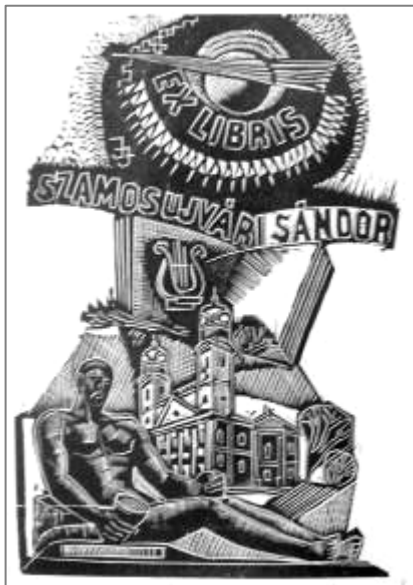
a Nagytemplom tűnik föl Koczogh Ákos exlibrisén a stilizált Medgyessy-szoborként álló férfialak mögött; a Nagy Dezső könyvtára számára készített Németh Nándor-tollrajz (vonalas klisé) szintén a Nagytemplomot helyezi a kompozíció csúcsára, előtte pedig szecessziós vonalvezetésű, igen gazdag ornamentikájú pásztorkellékek mellett ezüstműves edények és faragott kopjafák láthatók.

*Nagy Dezső könyvtárából
Németh Nándor rajza*

A kollégiumi gyűjteményből csupán a felsorolás szintjén említem a nagytemplomi motívumot a szintén Kertész-Kollmann Jenő által 1972-ben Nagy Dezsőnek címzett lapján (itt a két templomtoronyl lesz címerem); Selmeczi Skonda Károly Réthy Istvánnak dedikált fametszetén, Drahos István 1967-es rézkarcán (ez a debreceni református egyháztanács 400 éves jubileumára készült);

Józsa János Szamosujvári Sándor debreceni helytörténész exlibrisén a Nagytemplom elé Medgyessy Ferenc Néprajz című allegorikus szobrát helyezte.

*Ex libris Szamosujvári Sándor
Józsa János rézkarca*

A Nagytemplom motívuma pedig egy, az előtérben álló mitologikus figurával képez kontrasztot Vincze László (már korábban is gyűjteményem részét képező) linómetszetes exlibrisén. A stilizált földgolyóbison álló figura szerkezeti jó kompozíciós egységbe fogja a felületet, ám a keresztyén és a görög mitológiai szimbolika együttese némileg zavaró. A jobb kézben tartott kettős bárd Zeusz attribútum, ám a szarvak Pánra vagy Dionüszoszra asszociáltatnak, és a halak miatt lehet ez Akhelóosz folyamisten, akinek Héraklész törte le szarvát. Ugyanakkor a szinte ember nagyságú halak az „Emberhalász” Jézus megjelenését indokolják, nem beszélve a nagytemplomi háttérrel, és e bibliai környe-

zetbe helyezve a szimbólumot, a szarvak miatt csak Mózes jöhet számításba. Ez esetben úgynevezett „fénysszarvról” van szó, mely arra utal, hogy viselője látta Istent. Magam az utóbbi jelentés mellett döntök, ha a Nagytemplomot a jelentés emblémájának tekintem, persze, az is előfordulhat, mindössze arról van szó, hogy a keresztyén Bodrogi Á. Péter egyszerűen szeret horgászni.

A 3 és fél ezer darabos Nyíreő István-gyűjteménynek csak egy része (mintegy fele) magyar vagy magyar vonatkozású, s ezen belül bár sok debreceni lapot találtam, a polgári megrendelők vagy címzettek jellemzően nem református hitéleti vagy a kultúra (és tudomány) protestáns vonulatának, szellemiségének megfelelő ábrázolásokat, motívumokat kértek. Talán itt figyelhető meg legnagyobb arányban az egyébként nem a legjellemzőbb exlibris-műfajok közé sorolt tájábrázolás (a hortobágyi tematika miatt); de az általános gyűjteményi tapasztalatoknak felel meg a különböző foglalkozási, tudós és művész attribútumok alkalmazása; s itt is a kollekció főirányát szabja meg az alkalmi lapok (értésítő és üdvözlőkártyák) jelenléte mellett a könyvtárbelső és aktok ábrázolása. Bár nem tanúskodik túl nagy fantáziáról, a könyvjegy leggyakoribb motívuma (és kompozíciós környezete) maga a könyv (*homo legens* motívum) és a könyvtár, másrészt az akt – ahol a meztelenség allegória, egyfajta szabadságvágy, vagy szabadságállapot érzéki kifejezése –, s az olvasó-szituációk közt visszatérően találkozunk az olvasó nő (olvasó akt) típusával.

A szimbólumok sűrítése, egymás melletti felsorolása, mintegy leltározása, a különböző érzéki és szellemi területek egy lapon belüli összekapcsolása, a címzett érdeklődési vagy érdek- és értékközeinek sűrített megjelenítése viszonylag ritka (ugyanis rendszerint több lapot készít a művész az esetben, ha a címzett

értékvilága, személyisége több oldalról is megközelíthető, a tevékenységi köre szerteágazó, nem foglalható össze egyetlen lapon anélkül, hogy zsúfolt eklektikusságot mutasson az alkotás).

*Ex libris Nagy Dezső
Drahos István fametszete*

Ám sikeres és illusztratív példát látnunk a neves debreceni exlibrisgyűjtő, Nagy Dezső kollekcijából erre: Drahos István Nagy Dezső számára készített fametszetének középponti, kompozíciót szervező motívuma egy akt. Csípeje jobb oldalán a református címer, a baloldali címerpajzson három üresen hagyott pajzsmező látható. Az akt jobb kezében fáklya (fényesség), bal kezére galamb készül szállni (béke, szentlélek). E motívumok vizuális szövegegyességét teremti meg a felső mezőben olvasható felirat: „*Christianorum arma pax est*” – *A keresztyénség fegyvere a béke*. Újabb motívumkört képez az exlibris alsó har-

mada, melynek elemei gyakorta szintén önállóan jelennek meg: a nő a *memento mori*-koponyán ül, melyet az élet jelképei nőnek-ölelnek körbe, itt az ornamentika igen gazdag, benne virágokkal, és a szerelmet is jelképező, ágon ülő énekes madár-párral.

S ha már újra a címert említettük, az önállóan jelenik meg Nagy Dezső címeres kliséjén, a név latin írásával (*Ex libris Desiderius Nagy*) s két szövegrészlettel: „*Ha az Isten velünk, kicsoda ellenünk*” idézettel Pál Rómabelieknek írott leveléből, s Nagy Dezső méltóság-címzéseként (*Verbi Divini Minister* – azaz: *Isten Igéjének szolgálója*). Szilágyi Imre dr. Sipka Sándornak készített exlibrisén szintén maga a címer a domináns elem, hangsúlyozva a római levél idézett részletét, a fekete-órány nyomású linómetszeten kísérő motívumként csupán egy nyitott füzet, mögötte tintatartóba mártott lúdtoll látható.

*Szilágyi Imre: Ex libris
Dr. Léway Botondék (rézkarc)*

Erre a sűrített szimbólumalkalmazásra még egy példát említek Szilágyi Imrétől, Dr. Léway Botond debreceni irodalomtörténész és költő (illetve a

család) könyvjegyét. A többféle tárgyi és szövegbeli azonosító jegy, a szimbolikus és allegorikus megjelenítés egyensúlyát a rézkarc négyes osztása (három, triptichon szerkezetű függőleges mező, valamint közepén egy kör) teremti meg, s ehhez az átlagosnál (6x9 cm) nagyobb méretet (11,2x10,7 cm) választott Szilágyi. Az *Ex Libris Dr. Lévy Botondék* felirat természeti és könyvtári, vándormotívumokból s mitológiából valamint az alkímiából és a keresztény jelrendszerből egyaránt merítő jeleket foglal egybe. A népmesei archaikus játékokból a jobb felső sarokba került, az egymáshoz tartozást (együttal mint női és férfi princípiumot) játékosan jelölő nap és hold, itt vannak a Szilágyi Imre autonóm grafikai lapjain másutt is feltűnő képzetbeli madarak; a burjánzó természeti környezet, a könyvtári enteriőr – a polcok előtt nyitott könyv, tintatartóba mártott lúdtoll – övezi a körkompozícióba illesztett szimbólum-együttest. A vertikális szélső mezőkkel való átmenetet a szimmetrikusan elhelyezett fák ágai teremtik meg, melyek átnyúlnak e mezőkbe, és szimbolikus bástyákként (életfaként) védik a debreceni, Mester utcai református templomot. A torony bal oldalán egy stilizált (szintén a lánegos csillag asszociációit fölkeltő) nap, s jobbán, a középpontban, az alkímista-szabadkőműves, de a protestáns szimbolikában is feltűnő jelkép (a mindent látó szem a napsugaras háromszögben) áll. Az Ámor nyilaival átlőtt, jelképszerűen felnagyított szív mintegy rásimul a templomtetőre, és a szív fészkeből egy fáklakehely emelkedik föl lángeiaival az ezoterikus fénycsóvákhöz.

Visszatérve a Nyíreő-gyűjtemény darabjaihoz, a protestáns élménykör vagy a kálvini vonások jelenléte az épület- és portréábrázolások révén figyelhető meg, ezen belül kevés (mindössze alig egynegyedes) a szimbolikus-allegorikus ábrázolás, amennyiben nem úgy tekintünk

az épületre vagy a grafikai lapon megjelenített portréra, mint eleve szimbólumként alkalmazott elemre.

Wenczel jelzéssel templomot ábrázol a Béres Károlynak szóló könyvjegy, Fery Antal a nemesborozvai fatornyot címezte Szabó Attilának, Nagy Dezső Selmeczi Skonda Károly által készített exlibrise egy templombelsőt mutat a szöszékkal, Sz. Rác István Reisinger Jenőnek dedikált könyvjegye a Csonka templomot ábrázolja, egy jelzés nélküli, Galambos Ferencnek készített exlibris falusi részletet idéz fel a jellemző fatornyos templommal. (A Kollégiumi Nagykönyvtár gyűjteményében Fery Antaltól szintén találtam egy idillikus jelenetet: 1979-es fametszetes munkáján a nagytétényi református templom látható, a bal oldali előterében a Szent család képe, *Boldog Karácsonyt!* felirattal.)

*Fery Antal alkalmi lapja (fametszet)
Boldog Karácsonyt!
– a nagytétényi református templommal és a Szent Családdal*

Fery Antal sárospataki sorozatában találunk egy intézményi exlibrist (érdekess, hogy a protestáns intézményi gyűjtemények számára készült tulajdonosjegyek ritkábban alkalmazzák a figurális motívumokat, sokkal gyakoribb az egyszerű sablon, illetve pecséthelyettesítő felirat), és ez a Sárospataki Nagykönyvtárnak készült. Fery Antal egyébként megkülönböztetett figyelmet szen-

telt a könyvtáraknak, ezen belül az egyházi fenntartású gyűjteményeknek, s ezt Palásthy Lajos számomra küldött válogatása erősíti meg.

*Fery Antal fametszete
– a Debreceni Református Kollégium
Könyvtárának exlibrise*

Itt találkozunk Fery Antal fametszetével, mely a Debreceni Református Kollégium Könyvtára számára készült – a háttérben a Kollégiummal, s a lap bal oldali vertikális erővonalát az Emlékkertben álló Bocskai-szobor adja. (Számtalan nem a köz-, hanem egy böszörmé-

nyi magángyűjteményben bukkantam rá egy másik Kollégium- és Bocskai-ábrázolásra: Józsa János rézkarcán a kollégium főoldali homlokzata előtt a Bocskai-szobor részlete látható, s a két motívumot egy énekkari jelenet köti össze. Bocskai portréja és címe Józsa hajdúböszörményi lapján is megjelenik.)

*Józsa János rézkarca
a Debreceni Református Kollégiummal
és a Bocskai-szoborral*

balra lent: *Fery Antal fametszete
– Sárospataki Nagykönyvtár exlibrise*

A Dunántúli Református Egyházkerület pápai könyvtárának címzett Fery-exlibris csupán egyszerű épületképet mutat, s a Ráday Könyvtár exlibrisén Ráday Pál portréját helyezte „pecsétbe”. Palásthy kollekciójából kaptam meg Szij Rezső újévi üdvözlését (ez szintén Fery Antal fametszete) az 1586-ban épült késmárki harangtoronnyal (*Szép*

Karácsonyt és Boldog Új Évet kíván Dr. Szij Rezső felirattal); s hárman készítettek (Tarjáni Ferenc, Pesti László, Keregyártó László) 2000-ben a kecskeméti Református Egyházközség Könyvtárának linómetszetes exlibrisét.

Fery Antal fametszete
Szij Rezső karácsonyi és újévi üdvözlője
a késmárki harangtoronnyal

Érdekes lap továbbá a keszthelyi Solyom Sándor exlibrise, amelyen a zászlóformát imitáló metszett képfelületen magából a régi templomból válik címerelemmé, és mellette a következő felirat olvasható: „Ez a Tapolcai Református Gyülekezet tulajdona”.

(Solyomnál másutt is gyakran feltűnik a vár és a templom, Király Zoltán exlibrisén az iniciálés „K” felső mezőjében az úrvacsorai kenyér és bor mellett az Alfa és Omega betűkkel jelzett Biblia látható; a debreceni évekre pedig nemcsak hortobágyi motívumaival emlékezik, de külön lapot szentelt a református kollégium, a tűzoltásban is fontos

szerepet vállaló diákjainak. A *Kollégiumi diáktűzoltóság Debrecen 1600–1877* feliratú emléklapján a régi kollégium udvarából mementós sarki toronyként emelkedik ki a tógás diák, az udvar közepére helyezett gerundiummal, a tűzből újjászülető fönixet is helyettesítve, sajátos életfamotívumként utalva a megtisztuló-megújuló életre (Solyomról lásd az exlibris sorozat külön cikkét).

Solyom Sándor exlibrisei
(tűzoltó diák, tapolcai gyülekezet)

Fery Antalnál egy-egy dupla- és triplaneves exlibrist is felfedezünk. Jellemzően az *in memoriam* lapok címettje egy másik személy – a Comenius emlé-

kezete (1592–1670) egyúttal Dutkay Dénes exlibrise, a háttérben a kollégium belső udvarával. A másik könyvjegy azért érdekes, mert az in memoriam alanya kétféleképpen van megnevezve: ugyanazt a kollégiumi keretet alkalmazva, Szij Rezső exlibrisén Comenius, a sárospataki tanár neve mellett olvasható az eredeti, teljes név, Szeges Ámos János. Mindez azért figyelemre méltó, mert az 1970-ben, a Comenius halálának 300. évfordulójára készült könyvjegyen Fery Antal frissen reagált a mindössze két évvel korábban közzétett fölfedezésre, miszerint Comenius eredeti családi neve nem Komensky, hanem Szeges. (M. Blekästad Comenius-kutató 1968-ban fedezte föl Comenius végrendeletében: nem morva, hanem magyar volt, és a családi neve Szeges. Apja Szeges Márton molnármester, a morvai gypűre telepített magyarok leszármazottja volt.)

Comenius születésének 400. évfordulójára, 1992-ben komponálta Várkonyi Károly Debrecen Város Önkormányzatának ez alkalomra címzett exlibrisét,

melyen a konkrétan Comeniusra utaló jegyek a néven kívül nem tűnnek föl, a Debrecen-címerhez azonban mintegy címerjelölő táblaként illesztette a „J. A. Comenius 400 éve született” feliratot, és mindezt – a háttérben – a védelmező árnyékként előrajzolódó nagytemplom képe öleli át.

Fery Antal
in memoriam Comenius fametszetei
– balra: Dutkay Dénes exlibrise;
fent: Szij Rezső könyvjegye,
Szeges Ámos János névjelöléssel

S végül a fent megjelölt kérdésekre a következő válaszokat adom:

1. Többségében névre szóló exlibriseket találunk, ritkábban fordul elő az alkalmi nyomatokhoz sorolt emléklap, a névre szóló könyvjegyeknek mintegy harmadában-felében azonban más nevek is szerepelnek (például a családi kötődést erősítve: ősök, a szellemi példát hangsúlyozva: prédikátorok, tudósok és művészek – a tevékenységi körök olykor össze is kapcsolódnak).

2. A „kálvini vonásokat” mutató exlibrislapok címzettjei jellemzően protestánsok, akik gyakran nemcsak vállalták, de hirdetik is ezt az azonosságot. Ám nem a vallásgyakorlás a fontos, hanem a kálvini örökséghez való kapcsolódás, amely – Debrecen esetében – azt a fajta lokálpatriotizmust is megjeleníti, melynek része a kálvini hagyomány. (Ám a gyűjtői szempontoknál nem föltétlenül mérvadó a felekezeti vonzódás vagy a hovatartozás, valamint az exlibriskészítő művész – mivel az esetek többségében megrendelést teljesít – sem ítéltetho meg a fenti szempontok alapján.)

3. a./ A címerjelleg a lapok nagy részén háttérbe szorul, családi címerek ritkán jelennek meg, ám a református egyház (így Debrecen) címere visszatérő motívum, de a főnix szárnyának állásával azt hangsúlyozva, hogy éppen a város vagy az egyház címeréről van-e szó. Erősebb az embléma vagy szimbólum alkalmazása, mely egyrészt a címer elemeiből származik, vagy a toposzá emelkedett épületek (a Kollégium, Nagytemplom) megjelenítésével hangsúlyozódik.

b./ A tárgyiasult jelképi szint és a szellemi vonatkozás nem választható külön, mert az adott motívum a szellemi többlettartalomtól lesz szimbolikus. Ekképp még az adott épület vagy tárgyi motívum névvel történő azonosítására sincsen szükség, sokszor elegendő a református templomtorony, a szélkakassal vagy a lángos csillaggal.

Debrecen Város könyvjegye – Várkonyi Károly fametszete Comenius születésének 400. évfordulójára. Jól látható, hogy a főnix lefelé tartja szárnyait (vesd össze például Lenkey könyvjegyével, Nagy István Dániel rézkarcával, ahol a református attribútumként a főnix szárnya fölfelé áll)

c./ A portré viszonylag nagy számban vezérelem vagy kompozícióalkotó motívum, ám (kapcsolódva az első ponthoz) nem annyira a címzett, hanem a példakép portréját látjuk. A portré önmagában ritkán jelenik meg, a környezetében alkalmazott motívumok arra szolgálnak, hogy a könyv tulajdonosát tudjuk kapcsolatba hozni a karakterrel, illetve a szituatív tárgyi elemek magát a felidézett elődöt minősítik, olyan attributív elemekkel, melyek a szellemi hagyományozás értékvonulatára utalnak.

4. Ebből következően az exlibris példaképénél fogva erősítheti föl a didaktikus elemeket, közvetítő csatorna a múlt és jelen, az örökség-hagyó kor és személyiség, a hagyományképző (azt kereső) kortársi környezet között. Egy-egy megidézett személyről például csak kevés információt van módja közölni a művészeknek, így az exlibris konkrét üzenetének s tágabb értelmű asszociatív jelentésrétegének feltárásához aktív befogadásra van szükség: a könyvjegyet néző harmadik személyt szellemileg mozgósítja a művészi és megrendelői szándék.

5. S a legfontosabb következtetésünk az identitáskonstrukció tényleges jelenlétére vonatkozik. A könyvtulajdonos egyértelmű állásfoglalása a kiválasztott és megjelenített személy, illetve motívum; s a közösség irányában ható tudatosság annak a ténynek köszönhetően fontos, hogy az exlibris már egy évszázada kikerült a könyvekből.

Az exlibris nyilvános fórumok s cserék, országos és nemzetközi seregszemlék, világtalálkozók és kiállítások főszereplője. Gyakran jelenik meg az eredeti nyomatokon túl reprodukciók formájában, kiválóan alkalmazható illusztráci-

óként – így hála az egykori „arisztokratikus” szenvedély demokratizálódásának, mind szélesebb körben lehet alakítója az emlékezésnek, emlékidezésnek.

Az internet terjedése ugyancsak segít az exlibris ügyének: nemcsak a cserék és a kapcsolattartás területén, hanem a bemutatásban is, sőt, ez időben már egy újabb (virtuális) változatot sem szabad figyelmen kívül hagynunk, az úgynevezett ex webis megjelenését. Így ha nem is „térítő” az exlibris szerepe, azonban mindenképpen véleményalkotásra vagy állásfoglalásra ösztönöz.

„MINDEN DOLOG SZERETETBEN...”

Sólyom Sándorról és exlibriseiről

„Minden dolgotok szeretetben menjen végbe” – olvasom a *Kisgrafika* 1990/4. számában (Palásthy Lajostól, a „KBK” titkáratól kaptam meg néhány korábbi évfolyamát is a *Kisgrafika* Barátok Köre Grafikagyűjtő és Művelődési Egyesület negyedéves folyóiratának), Sólyom Sándor egyik exlibriséről kölcsönözve a bibliai idézetet. Ez a Hévízen akkor rendezett kiállításának jelmondata is lehetett volna, állapította meg dr. Füzes Miklós a tárlatról adott beszámolójában, mely kiemelte Sólyom lapjainak hangvételben érzékelhető széles kifejezési skáláit. „Néha komolyak, emelkedettek vagy éppen filozofikusak. De van közöttük bőven pajkosan tréfás vagy ironikus, avagy önironikus, sőt finoman frivol hangvételű lap is. Bizony, sok kisgrafikája tart élénk vidám vagy fanyar görbe tükröt!” Majd két évfolyammal később egy 1992-es mohácsi kiállításról értesülők a folyóiratból – ott exlibrisei társaságában a képgrafikáit mutatta be.

Sólyom Sándor aztán egy évvel ezelőtt levélben keresett meg Keszthelyről, a

Mediárium című folyóiratban megjelent, Gáborjáni Szabó Kálmánról írott kis cikkemre reagálva. „Mint grafikus, aránylag jól ismerem G. Szabó Kálmán alkotásait, kis gyűjteményemben jó néhány lapja is megvan, mint Várkonyi Karcsinak vagy Menyhárt Józsefnek.

*Sólyom Sándor Fülöp Ernőnek készített könyvjegye 1996-ból
Krasznahorka várával*

Az exlibrissel a Kollégium könyvtárában fertőződtem meg anno, amikor Nagy Dezső, aki maga is rajzolt néhány

exlibrist, hívta fel elsős diákként erre a figyelmemet. (Azóta is műveltem, mindaddig, míg mindkét kezemben megjele-
nő inzsugor pályamódosításra nem kény-
szerített.” Ma inkább spanyolból fordít.

Sólyom Sándor 1943. május 16-án született, az anyakönyv szerint Bárán-
don, holott csak a nagyszülők laktak ott –
édesanyjáék Nagyváradon éltek (né-
hány okmányban Várad szerepel szüle-
tési helyként), az édesapja a fronton
katonáskodott. Az anya halála után,
háromévesen került Báráandra, és oda
érkezett vissza 1947 nyarán az apja is a
szovjet „továbbképzésről”, s 1956 őszén
hunyt el. Sólyom Sándort a Református
Kollégiumba írták be, de annak költ-
ségeit egy év után nem tudták vállalni.
Állami gondozásba vették, Berettyóúj-
faluban folytatta tanulmányait, megis-
merkedett ott meg Bényi Árpáddal, aki
megszerettette vele a művészetet és a
rajzolást. Jogi egyetemet végzett, köz-
ben átjárt rézkarcot tanulni a képzőmű-
vészeti főiskolára. 1970-ig Keszthelyen,
1973-ig Püspökladányban élt, aztán a
családdal visszatért Keszthelyre.

Még az első keszthelyi időszak alatt
kezdt el linómetszeteket készíteni, M.
Kiss József grafikus ösztönzésére, 1971-
ben vett részt először országos kiállítá-
son. Püspökladányból gyakran járt át
Erdélybe, ahol több alkalommal volt
szerencséje találkozni Kós Károllyal –
az ő színes linómetszeteinek hatására
kezdte el maga is az „öreg” falusi háza-
kat metszeni –; s gyakori vendége volt
Gy. Szabó László műtermének. Püspök-
ladányban ismerkedett meg Dorogi
Márton gyűjtővel, majd Topor András-
sal és Laczkó–Szilágyi Imrével. Ozsváth
Sándorral és Jánoszy Mihállyal meg-
szervezték Püspökladányban az irodalmi
életet, színpadot hoztak létre, s egyre
inkább „megfertőződött” az írással is.
És a fordítással, spanyol nyelvből, már
legalább kötetnyi kézírata vár kiadásra.

Folyamatosan metszett, de betegsége
miatt ezzel fel kellett hagynia – nem-
csak a linót helyettesítő műanyagba való
metszés, de a (sokszor nagyobb méretű)
kézi nyomatok készítése is megerőltető
volt a finom kéznek –, viszont kiállítá-
sokat máig szervez másoknak. (Ritkán
azért még szerepel tárlatokon, diópác-
cal és akvarelllel dolgozik – egy 2008.
május 8-i hír szerint a hévízi Tünderrő-
zsa Galériában Baksa György képzőmű-
vésszel és Sólyom Kata Pálma gyer-
mekalkotóval közösen mutatkozott be.)

*Sólyom Sándor:
Ex libris Palásthy Lajos
(a híres iniciálés könyvjegyek egyike)*

Eljutott a pekingi világkiállításra 1998-
ban, ahol egyedüli magyar grafikusként
szerepelhetett, illetve egy tízfős magyar
grafikai delegáció tagjaként még 1996-
ban a csehországi Chrudimba, mindkét
helyen „iniciálés” exlibriseivel mutatko-
zott be. 1999-ben a franciaországi Col-
marban állított ki, s csak Keszthelyen

mintegy tizenöt alkalommal szerepelt alkotásaival. Munkásságáért számos oklevelet, díjat kapott, köztük kiemelkedik a Helikon Öröksége-díj és a Keszthely Városért kitüntető cím, utóbbit 2000-ben vehette át.

Solyom Sándor: *Ex libris Király Zoltán*

Lent: *Ex libris és in memoriam Solyom Sándor, Küküllő várával* (1996)

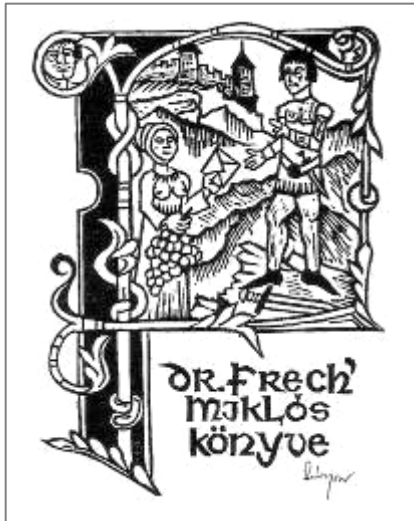
Solyom Sándor exlibriseinek egy nagyobb gyűjteménye 1997-ben jelent meg a *Grafikai Füzetek* sorozat 11. köteteként. Ennek bevezetőjében Bíró Endre az emberséget és magyarságot hangsúlyozza, utalva arra, hogy erdélyi származása szintén kiolvasható a könyvjegyekből – vagy ami még a származásnál is fontosabb, az elkötelezettsége –, s erre vonatkozik (magyarságra és emberségre) a Tamási Áron gondolatából kölcsönzött *ars poetica*, miszerint: aki magyarnak nem megfelelő, az embernek sem alkalmas. „Az üzenet az emberről, a hazáról, a kultúráról ott van az exlibrisek kicsiny világában.”

Solyom néhány protestáns tematikájú könyvjegyre utaltam a fenti tanulmányomban, s ott is említettem azokat az „iniciálás” exlibriseket, melyekkel hazai és nemzetközi kisgrafikai seregszemlén sikert aratott. Ez a Solyom-grafikát egyedivé tevő megoldás alkalmas a többszörös tartalmi sűrítésére, az exlibrisre vonatkozó különböző elvárások összesítésére, a grafikai jegyek tömörítésére. Mindeközben, a betű karakteréből adódóan, nemcsak az embléma jelképi, sűrítő vonása jelentkezik mintegy pecsétyszerűen, de az epikus elbeszélés-mód szintén érvényesül, a jelen és múlt, a címzett (vele együtt természetesen az alkotó grafikus) karaktere és a szellemi vonzódások, a kulturális és történelmi örökség, avagy értékvallása bontakozik ki.

A könyvjegy kötelező felirata mellett így a tulajdonnév nagy kezdőbetűje már nem csupán szövegelem, hanem önálló képi jel, annak megjelenítése, díszítése archaizáló, kiválóan alkalmas – legyen bár a megjelenített epizód a montázstechnikát is fel-

használva sokrétű – a jelentések és a kompozíció egyben tartására. Az iniciálé gótikus karaktere nemcsak a nyomtatás előtti világba kalauzol vissza bennünket, de a betűkép határozottan a zászlóra emlékeztet, így a címerjellegzet is magában hordozza. Nem kell tehát külön címer ahhoz, hogy az exlibris maga is egy fajta méltóságjellel váljon.

Már itt is gyakran feltűnik a vármotívum – például Palásthy Lajos exlibrisén Zólyom vára –, illetve a lovagi (nemesi) ráutalás a betűbe főmotívumként emelt figura révén, továbbá a címer a címerben megoldásként a betűben magával a pajzzsal is találkozhatunk (például: ex libris dr. Bodnár Béla; ex libris Návay László). Ugyanúgy föltűnik itt a páros exlibris tematikája a szerelmi jelenettel (ilyen dr. Frech Miklós könyve), mint a könyvtulajdonos szellemi karakterét és értékvilágát jelölő attribútumok vagy más jelképek alkalmazása (lásd a Király Zoltán-exlibrist).

A várakat megjelenítő 1996-os sorozatban Sólyom Sándor a régi Magyarország térképét adja visszatérő kompozí-

ciós keretként, s abban egy-egy elszakított területen lévő erődtornyot ábrázol (például Fülöp Ernő exlibrisén Krasznahorka, az édesapa Sólyom Sándor könyvjegyén – mely egyúttal in memoriam lap is, halálának 30. évfordulóján – Küküllő várát).

Veritas 1970 felirattal a püspökladányi irodalmi színpad emblémája

S szintén dominánsak az erdélyi motívumok, melyeket nemcsak az épületek (házak, kapuk, fatornyos templomok) idéznek vissza, de az ornamens elemek, a díszítő motívumok is (például Bartis Attila vagy Tóthpál István könyvjegye), valamint Sólyom gyakran alkalmazza szövegelemként a latin feliratok mellett a székyeli rovásírást (a Sebestyén Gyula emlékére készített lapon, mely a Tapolcai Városi Könyvtár exlibrise egyben).

*Sólyom Sándor:
dr. Frech Miklós Könyve*

Az archaikus hangvételhez illő tematikában Sólyom Sándor megidézi magát a középkori jelenetet, a kódexmásoló

műhelyét (dr. Köpeczi Béla exlibrise); majd Árva várát helyezi középpontba a „Cséby Géza magyar históriás könyveiből” feliratú lapon. Az egzotikus világokban szecessziós kalandozásokat tesz (Márta exlibrisén); vagy a bevezetőben említett humor sem áll távol tőle (Németh János könyvéén, ez egyben Villon-illusztráció is).

Eleve a játékos kedv (a homo ludens karakter egyszerre formai, tartalmi és stílusbeli) irányítja az iniciálás könyvjegeket – a dr. Frech Miklós könyveihez

készített exlibris felső sarkából például kikacsint ránk egy arc, mintegy arra is utalva, hogy az exlibris nem csupán egy címzett személy vagy egy megjelenített téma intim tükré, hanem mindannyiunk számára alkalmas arra, hogy szembeítsen jelennel és múlttal.

Az exlibris tehát ha mára el is szakadt a könyvtől, mégis egy fajta képes történelemkönyv, melyet a – Ruskin szerinti – Művészet Könyvéből átemelt lapok segítségével olvashatunk.

Lapszemle: KISGRAFIKA 2009/3.

A Kisgrafika Barátok Köre Grafikagyűjtő és Művelődési Egyesület” negyedéves folyóiratának idei őszi, 3. száma tovább folytatja az exlibris kortárs művészeit bemutató sorozatát, megkésétt születésnapj beszégetést adva közre Kóhegyi Gyula grafikasművésszel – a 75 éves alkotót köszöntő interjú ugyanis a 76. születésnapon jelent meg, ám a kisgrafika gyűjtés aktuális problémáiról pontos képet rajzolva föl (megdrágult a posta, néha nem érnek célba a küldemények, s kevés a fiatal gyűjtő). Kóhegyi arról is beszélt, hogy az igazi exlibris nemcsak a művész stílusát, hanem a nemzeti karaktert is magán viseli, így azt a grafika „utazó nagykövetének” lehet tekinteni, az exlibris szeretete pedig a nagygrafika gyűjtéséhez is elvezet.

Az itt érintett kérdésekhez két beszámoló is kapcsolódik a nyári debreceni nemzetközi exlibris találkozóról – Vasné Tóth Kornélia, az OSZK Plakát- és Kinyomtatványtárának munkatársa, és Keresi Ferenc, a kiállítás rendezőjének értékelése és visszatekintő összefoglalása olvasható a folyóirat vezető blokkjában. (Vasné Tóth Kornélia elemző mustrája terjedelmi okok miatt csak mintegy lerövidített jelzésként van jelen a lapban, a teljes szöveg a www.kisgrafika.hu honlapon olvasható.)

Recenziót találunk még a folyóiratban Vályi Csaba kiállításáról, melyet nyáron rendeztek a Józsefvárosi Galériában; rövid cikk ismerteti a Kner Nyomda vizuális karakterének kialakításában is nagy szerepet vállalt Kozma Lajos nyomdai könyvjegeiről, melyek a magyar népművészet ornamens elemeiből építkeztek; Vermes Júlia a Radnóti-exlibrisekre emlékezik Bázélból, a költő születésének centenáriumán; epizódokat kapunk a szegedi gyűjtők életéből; s a Kisgrafika ezúttal is igen gazdag kitekintő és szemle-rovattal kalauzol a hazai és nemzetközi kisgrafikai élet eseményei között, négy nemzetközi pályázatra szóló felhívást is közreadva.

(ABSZURD) TRANSZPOZÍCIÓK

Komlódi Judit festőművész tárlata a debreceni Élettudományi Galériában

Komlódi Judit festőművész újabb debreceni kiállításának meghívója csupán néhány útbaigazítást ad. A tárlat címét (*Transzpozíciók*), tizenkét bélyegképet (festmények, képrészletek miniatűr reprodukciója), s tömör biográfiai adatokat: a születési évre (Szeged, 1972) és a diplomaszerezés időpontjára (Magyar Iparművészeti Egyetem tervezőgrafikus diploma, vizuális- és környezetkultúra szakos tanári diploma, 1999), a csoportos és egyéni kiállításokra, a művészeti egyesületi tagságokra, illetve a szakmai díjakra utalva.

Komlódi Judit a biennálé-díjak és különdíjak, a bélyegpályázati díj, a Debreceni Őszi Tárlat fődíja után idén 3. díjas lett a Benedek Elek Illusztrációs Pályázaton. Ha megnézzük festményeit, nem csodálkozunk azon, hogy alkotásai ott vannak például a Kaposvári Groteszk Biennálén, ám azon igen, hogy a gyakran nagyméretű fikciókban gondolkodó művész a Magyar Posta bélyegpályázatán aratott sikert. A *Nézőpontok* sorozat itt is a szokatlanul kis méretet képviseli, jól illusztrálva: a művész fölleli a módját, hogy az applikált tárgyi elemekkel/motívumokkal kitágítsa a teret, létrehozva egy medatatív emlékezetformát. A X. Békéscsabai Grafikai Biennálé korábbi 3. díja a festő esetében is indokolt. Az ő absztrakt művészetében megmarad a figuralitás szerepe és ereje, a vonalakkal és a rajzi elemekkel való bánásmód, a kontúrozás, a plasztikus kiemelés, a festett tárgy rajzolt karaktere grafikai készletésre utal. A szigorúan (vagy szűkebb értelemben) vett illusztráció – nem beszélve a Benedek Eleki népmesevilágról és mondaköltészetről – azonban más értelmezést kap. Talán a mostani kiállítás címéhez hasonlót:

Nem is illusztrációról, hanem transzpozícióról, áthelyezésről (s mint kisebb képeinek sorozata a címben is utal erre: más nézőpontról) kell beszélnünk. Az illusztrációban (illuminációban, azaz egy másik mű megvilágításban) éppen a transzponálás, egy másik nézőpontból történő megközelítés kap főhangsúlyt, egy valóságos vagy fiktív világ helyeződik át a művész alkotói énjébe, kiindulási, továbbgondolási alap lesz. Komlódi Judit transzpozíciói így a minket körbevevő világ elemeiről (személyeiről, tárgyairól, jelenségeiről), és a bennünk lévő világ képeiről (képzeletéről, álmairól, vágyairól, félelmeiről) szólnak.

Komlódi Judit: *Néző pont 3. (vegyes)*

Legutóbb egy évvel ezelőtt beszéltem műveiről, mikor Bagdány Franciskával és Sulyok Gézával ugyanitt állított ki. Abszurd transzpozíciónak neveztem a képeit, mintegy a Nagy Lajos *Képtelen természetrajz* párhuzamát idézve föl. De a transzpozíciónak létezik egy másik jelentése: így nevezzük a zenében azt az eljárást, amikor valamilyen motívumot más hangnemben ismétlünk meg.

Mi más ez, ha nem a szélesebb értelmű illusztráció, a dolgok lényegi jelenését megvilágító módszer? Más kifejezőmódban, más művészi keretbe helyezve, más pozícióban bemutatva, más nézőpontból megközelítve, de ugyanazt mondani. Mindazonáltal a „trans” előtag azt is jelenti, hogy valami megszakotthon túli helyzettel van dolgunk.

S amikor az úgynevezett ars poétikát vagy a másutt megszokott epikus önvalómat, a kritikai idézeteket hiányoljuk az invitációból, gondoljunk csak arra: a művész csupán a címmel üzente, hogy ugyanazt látja, amit mi látunk, ugyanarról beszél, amiről mi beszélünk, csak máshonnan néz, más szemmel lát, és más nyelven beszél.

A transzpozícióval, e másik látási és beszédszférába való áthelyezéssel, áttétellel a nézőt is megtanítaná e nyelvre. Hogy segítségével fejtjük föl: mennyire abszurd létezésünk, milyen sokat gondolunk magunkról, s mennyire kicsik (kicsinyesek) vagyunk: kiszolgáltatottak saját testi létezésünknek, s közben nem vesszük igénybe lelki és szellemi adottságainkat. Hogy az indulatainkat nem megfelelően használjuk, rontás lesz így abból, nem pedig teremtő energia – és így tovább. Eljutva végül addig a pontig, hogy kivetkőzünk a civilizációs emberi lényünkéből, nincsenek általánosan elfogadott, szabályozó normakeretek, s fölfalnak bennünket ösztöneink.

Másrészt volt már egy közös ars poétika az elmúlt évben, mikor is egy Max Plant idézettel találkoztunk: „Az anyag csak önmagában nem létezik. Minden anyag csak egy bizonyos erő által keletkezik és létezik (...), s azt kell feltételeznünk, hogy e mögött az erő mögött egy intelligens szellem létezik...”

Nos, ama kijelentés tartalma, a vele való azonosulás kifejezése, hogy az anyag önmagában nem létezik, hanem kell a keletkezéséhez egy erő, s ezt az erőt egy intelligens szellem mozgatja, Komlódi

Judit abszurd transzpozíciós festészetében is jelen van. A korábban mondtak (miszerint Komlódi Judit stílusára, szemléletére a groteszk és az ezt segítő, úgynevezett abszurd transzpozíció jellemző) úgy is értelmezhetők, hogy a tárgyak és alakok, személyek és élőlények, a konstrukciók (különbféle szürrealis szerkezetek), valamint a hétköznapi élethelyzetek (e kiállításon a visszatérően előforduló evés szituációja) természetes közegükből kiszakítva, idegen és lehetetlen környezetben tűnnek fel, de úgy kell viselkedniük, mintha ott és úgy éreznék jól magukat.

Komlódi Judit: Svédasztal

A fizikai erők nem működnek, az erőviszonyokat is egy másik tér- és látomásmezőben kell értelmezni. Mindent átformál a satirikus kritikai szemlélet, a művész tovább torzítja az esetlegest. Mutáns képződmények népesítik be a képet, lelkes tárgyak és tárgymberek keresik a helyüket. Szerepe van a keretnélküliségnek vagy éppen a szokatlan, rusztikus, barkácsolt (avagy összeeskábált) keretnek, s annak is, hogy maga a keret lép elő képmezővé. Ilyen például az *Ikrek* vagy a *Nézőpontok* című kompozíciók sora, ahol a repedezett deszka-

felület (egyszerre képmező s keret) a mű folytatása, értelmezése, kódja. Ekképp a transzpozíció utalásait erősítve föl, miszerint a modern „festőasztalos” archaizálása egy ritualizáló folyamat része.

Mert a szereplők kommunikálni próbálnak egymással, egy rituális folyamatot kívánnak újratemetni, jeleket létrehozni, jelekké válni. Ezzel egy metafizikus kísérlet részei lesznek. És e jelek (a szemek, a mindenhonnan visszaköszönő forgók, kerekék, a halszerű képződmények, a sematizált állatok, erotikus torzók, a béka vagy hullónyelvek) asztrális konnotációkat rejtenek – így egyszerre familiarizálnak s idegenítenek el, afféle *Kisvárosi murénák* gyanánt.

A transzpozíció és az abszurd része, hogy ez a metafizikus kísérlet visszapaszkodik a tárgyi összefüggések világába. Komlódí Judit képeinek korában „kórházi” alliterációjú címei voltak (*Nagyvizit, Ambulancia, Preparáció, Ebédidő*) a gyógyulásra, avagy az önismeretre irányítva a figyelmet, a látható kellékekkel egy technokrata falansztert idézve. Most mintegy az *Ebédidő* folytatódik a transzpozíciókban: számos kép az étkezés motívumát alkalmazza – az evés (mint szimbolikus cselekedet) allegorikus helyzetével szembesülünk.

Nézzük csak a *Reggeli*, az *Ebéd* és a *Vacsora*, a *Svédasztal* című képeket, a *Kerekasztal* változatait – benne a kettészelt asztallal, de az *Ünnep* szintén az étkezésmotívumot állítja középpontba

Egyrészt az evés – miként Szindbádnál is – egyszerre erotikus és halálaktus, az erosz és tanatosz, az élet- és a halálöszön működik benne és általa, rituális motívumként az elfogyasztott étellel való eggyé válásra utal; másrészt – mivel visszatérő motívuma az étkezőasztalnak, illetve a terítéknek az olló – az evés az analízis, az elemzés szimbolikus tere és helyzete. Abból, hogy mi van az asztalunkon, hogyan viselkedünk ebben a szituációban, következtetni lehet magára a személyiségre, itt pedig kulcsszerepe van e problémának.

A groteszk mesék azonban a megismerésre, majd a kitörésre ösztönöznek, hogy a rituális jelekbe sűrített szellemi erővel teremtsünk kapcsolatot. A festő így a létezés disszonáns hangjaiból keresi vissza a jegyeket, melyek ismét ember-szerűvé tehetik az embert. Transzpozíciója tehát transzformáció: átalakulási folyamatokat követünk nyomon. Egyelőre még a kaffkai átváltozás stádiumait, mikor egyik reggel arra ébredünk, hogy rovarrá változtunk...

Ez szembesülésre készítet minket, legalábbis azokat, akik még nem változtak belül is teljesen rovarrá, még képesek felismerni az önmaguknak kiszolgáltatót, önmagukat elfogyasztó, felemészítő, hanyatló énjüket a művészet által felkínált tükörben.

Komlódí Judit: Kerekasztal I–II.

Innen már csak egy lépés a következő transzpozíció, illetve a következő *Nézőpont*. Ez nem a dolgok retusálását jelenti, hanem a re-formációt, az újjáalakulást. Föltételezve a pre-pozíciót, tehát azt, hogy ráleljünk egy olyan állapotra, helyzetre, mely még a jelenlegi előtt volt. Jóval előtte, mondjuk, az Édenben.

Itt lebegünk, ingadozunk, röpködünk, vagy szárnyak nélkül csapkodunk tehát a harmonikus Éden és az értelme fosztott falanszterek, a szétszabdalt személyiségünket étkezőasztalra felkínáló, önpusztító gesztusok világa között, de azt is sejtjük: a választás többé-kevésbé még rajtunk áll, hogy melyik világban szeretnénk otthon érezni magunkat, miközben azt is tudjuk: minden ama almanáknak az elfogyasztásával, a bűn megismerésével, talmi ízek élvezetével kezdődött. És Babilonon (Bábelben) keresz-

tül máig tart, *Mobilóniáig* – miként az egyik kép is utal erre –, a mobilkommunikációs tornyok zűrzavaráig.

Persze, az Éden lehet, hogy unalmas, de a tisztaságvágyat és az őszinteséget érdemes átmenteni belőle egy élehető világba. Úgy tűnik: Komlódi Judit nem szeretne unalmas Éden-képeket festeni, helyette egy nehezebb utat választ. Bemutatja – épp a transzpozíciók, a nézőpontváltások segítségével, mint szerepjátékkal és helyzetgyakorlattal, e képesképtelen emberi természetrajzokkal –, hogy milyenné válunk abban a világban, amely már el is érkezett.

Ez tehát a legújabb valóság-show, à la Komlódi Judit. A vendégkönyvben föl lehet iratkozni, hogy kik jelentkeznének szereplőnek, s ők ott lesznek megfestve a következő kiállításon...

A „KÉK GONDOLAT” FOLYTATÁSA

Gaál András festőművész pasztellkiállítása Hajdúhadházon

„*Elképzelni egy kék gondolatot*” – ezzel a címmel rögzítettem első találkozásumat Gaál Andrással. Ez még 15 évvel ezelőtt történt Vaján, a Vay Ádám Múzeumban nyitottam meg egy kiállítását, s ebből az alkalomból az *Erdélyi Tükör* című folyóiratnak hagytam néhány följegyzést művészetéhez. Újralapozva a mondottakat, a „kék gondolat” elképzeléséről, egy pillanatra megálltam a következő bekezdésnél:

„A képekbe festett gondolatok ugyanolyan tiszták, mélyek, súlyosak, mégis a magasba törnek, mint egy kék madárrepülés. Ez a súly, a magas és mély, a fent és lent, ez a hegyeket omlasztó és emelni tudó erő élteti Gaál András képeit.”

S amikor kinyitottam a 70. születésnapi leporellót, a színes reprodukciók közötti kritikai méltatások sorában is

ugyanazt az idézetet olvastam vissza, immár Gaál András válogatásában. Ma csak annyit tennék hozzá ehhez, hogy a gondolat kékjeinek megítélésénél kicsit talán felületes voltam, hiszen a művész – mások által is jelzett – képeinek tömörségét jellemezve, nemcsak a gondolat kékjéről kell szólni, de az érzelmi-indulati sűrítésről is, amit alább természetesen megteszek. Annál is inkább, mert a Földi János Emlékházban található Hajdúhadházi Galéria augusztus 19-i ünnepi tárlatán Gaál András pasztellképei eleve építettek e minőségre.

Írtam főntebb a kerek évfordulót, melyen már túlvagyunk, s amely egyfajta összegzésre is módot adott. De ne feledjük: az összegzést a megújulás követi, hiszen Gaál András pasztellfestményeinek hajdúhadházi kiállításán számos új

munkával találkozunk, melyek az alkotói frissességről, a táj, az épített és szellemi örökség, az ember szeretetének és tisztetének szinte szenvedélyes vallásáról tanúskodnak.

„Szeretem és szenvedéllyel járom a természetet – olvassuk a külön tablóra kirakott ars poétikájában –, képeim nagy részén ezek az élmények jelennek meg, legtöbbször nem fizikai valóságukban, hanem egy-egy táj hangulati elemei villannak meg. Az ég és a föld feszített ívei között játszom a ritmusok és harmóniák bennem visszhangzó rezzenéseivel.”

Gaál András, a Gyergyó medencei Ditróban született, csíkszeredai (néhány év óta párhuzamosan: pannonhalmi) festőművész három évvel ezelőtt ünnepelte 70. születésnapját; a jeles alkalomhoz közt kiállítás kapcsolódott (például a budapesti Vármege Galériában vagy Debrecenben, a Déri Múzeumban).

Gaál András azonban az idén is jubileumi születésnapot ünnepel. (Ne kétkedjünk a naptárban: három év alatt nem telt el öt esztendő, még ha egyéb társadalmi körülmények miatt hosszúnak éreztük is az időt...) – 35 évvel ezelőtt, 1974-ben alapította meg a művész a gyergyószárhegyi Barátság Képzőművészeti Alkotótáborát, melynek telepvezetője és művészeti irányítója volt. S nemcsak a romániai, erdélyi, később a magyarországi festők, grafikusok, szobrászok legjavát sikerült oda vonzani, de a Lázár család reneszánsz kastélyában Erdély huszadik századi képzőművészetének egyik legfontosabb gyűjteményét hozta létre mintegy ezer művel.

Egyéni kiállításainak sorát a telepalapítás előtt tíz évvel, 1964-ben megkezdte a Csíkszeredai Múzeumban, a következő években s évtizedekben kiállított Marosvásárhelyen, Sepsiszentgyörgyön, Kézdivásárhelyen, Székelyudvarhelyen, Gyergyószentmiklóson, Kolozsváron, az 1990-es évek elejétől nagyobb magyar-

országi galériákban és múzeumokban: Debrecenben, Budapesten, Sopronban, Hortobágyon, Miskolcon, Békéscsabán, Hatvanban, Győrben és Pannonhalmán – hogy csak néhány helyszínt soroljak; nem kifejezve az 1997-es első hajdúhadházi önálló bemutatkozását; gyűjteményes tárlatot is több alkalommal rendezett 1986 óta székelyföldi és magyarországi helyszíneken. Állandó tárlata 2004-ben nyílt meg Gyergyóditrón.

S ha már a művészbiográfiai adatokat sorolom, mielőtt pasztelljeinek érdemi értékelésébe kezdek, megemlítem: Gaál András nemcsak erdélyi művészetszervezői tevékenységével van jelen a képzőművészeti közéletben, hanem összesen több mint 30 nemzetközi művésztelep és alkotótábor tagja, közte a Hortobágyi Nemzetközi Művésztelep Örökös Tagja. Böszörményben a Káplár Miklós-díjat még akkor kapta meg (1972-ben és '73-ban), amikor a határon túli magyar művészek meghívása az éppen megtúrt kategóriába tartozott; az elmúlt másfél évtizedben kiemelte a hortobágyi telep Boromisza Tibor-díját, a hajdúszoboszlói Cívis Nemzetközi Művésztelep dívdíját; Hatvanban a Magyar Vízfestők Társasága díját, Berekfürdőn a Tőkés Sándor-díjat, Kaposváron a Nemzetközi Miniatur Kiállítás díját. Szülőföldjén 1996-ban Csíkszereda Pro Urbe Díjjal ismerte el munkásságát, átvette a Szárhegyi Alkotótáborért emlékérmét, Kolozsvárott a Szolnay Sándor-díjat, Csíkszeredában a Kriterion Koszorút, a Hargita Megyéért Díjat és az Életmű Díjat.

Monumentális (vagy nagyobb méretű, pannon-) munkái közül az elsőt az 1960-as évek második felében készítette (Márton Árpáddal és Pálffy Árpáddal közös kerámiamozaiokról van szó a csíkszeredai művelődési házban); néhány évvel később színes mozaikot készített a gyergyószentmiklósi művelődési ház homlokzatára, üveglakokat a tusnádfürdői

katolikus templomhoz; 1994-ben pedig Hajdúhadházon készült első pannója, a *Kodály örök*. 1997-ben Debrecenben – szintén Égerházi Imre festőművész, a Hortobágyi Nemzetközi Művésztelep vezetője felkérésére) *Debrecen poétái* című pannóját ugyanez évben követte második hajdúhadházi nagyobb alkotása, a *Szent István intelméi*. (Itt egy 1998-as pannó tervét láttuk történelmi nagyjainkról, a megvalósult alkotás a Szilágyi Dániel Gimnáziumot díszíti.)

A kamara-tárlat középpontj helyét a pasztellek adják, de Gaál András hajdúhadházi kötődéseit reprezentálta négy korábbi, a városnak adományozott alkotása: a galéria állandó kiállítási darabja mellett további történelmi témájú festmények. E művek egyúttal azt is tanúsítják, hogy Gaál András művészetét nemcsak a természetábrázolások, a táj s az épített környezet érzéki bemutatása jellemzi. Sőt, nem is csak a természeti és a belakott tájkörnyezet, az ott élő ember kapcsolatának, kötődésének kifejezése, hanem művészi szemléletét meghatározza a történelmi, avagy szélesebb értelemben: szellemi örökség, közösségi normarendszer. Festészetének e vonatkozása a bevezetőben említett gondolati párhuzamok, erkölcsi viszonyítási pontok mellett természetes módon mozgósítja az érzelmi-indulati tartalmakat is.

S a történelmi téma – a *Pannonhalmi apátság*, a *Szárhegyi ferences kolostor*, de Velencében a *Szent Márk katedrális* vagy a genti a *Van Eyck-szoborcsoport*, továbbá a *Koncert* című francia katedrálisbelső művelődéstörténeti tekintetben szintén ide sorolható – bár egyértelműen kijelöli az értékbeli elkötelezettséget, ugyanerről tanúskodnak Gaál András tájképei is. Nem beszélve arról, hogy e figurális ábrázolásokban – legyen szó akár épületről, akár szoborról vagy más, emberkéz alkotta formáról – föllelhetők természet-, táj- és emberlátásának lényegi pontjai, másrészt a pasztelltech-

nika alkalmas rá, hogy egyszerre csillogtassa meg rajzi és festői tehetségét.

A hitelesebb s teljesebb kép kedvéért emlitem, hogy Gaál András nemcsak az akvarellben és az olajfestésben mozog otthonosan, de portréi, alak- és tájrajzai szintén mestermunkák – bizonyítja ezt az itt kiállított néhány lapja, például a *Modell*, a *Réka* vagy az *Ónarckép*, és a három évvel ezelőtti jubileumra kiadott, 70 rajzot tartalmazó kis album. A pasztell egyébként jó alaptéchnika nemcsak a puha festői, hanem az érzéki, expresszív vonalas ábrázoláshoz is.

Gaál András: Modell (pasztell)

A *Modell* rajzi és festői emblémának egyaránt tekinthető: ezt a jellemzően az utóbbi évek termését szemelgető összeállítást időben korábbra vezetik vissza (1995-ös szignójú a pasztellgrafika), és ötvöződik benne három, a rajztól a festett képig ívelő stádium. A kidolgozott (lírai-realista), fény-árnyék hatásokat is jól megmutató arc alatt a szinte szecezs-

sziós örömmel díszített, szín- és formaburjánzó ruha látszik, a háttér és a láb, deréktól lefelé, csak jelzésszerűen rajzolt vonalakból formálódik meg.

Természet-, táj- és emberlátás – dinamizmus, szín és erő, a drámaian sodró lendület és a lírai elcsöndesedés kontrasztjai jellemzik e munkákat. A *Lement a nap* és az *Ősz Marosfőn* című képek közeli testvérei egymásnak, nemcsak az őszi és naplemente allegorikus párhuzama okán, de a formai, színbeli, kompozíciós ritmikus és ellentétek miatt is. A táj lelkének ezt az expresszív áradását mintegy szabályozza a *Harmónia*, a tájritmus, a geometria lírája, amott az *Elhagyott tanya* látszólagos csöndje alatt gomolyognak, kavarognak a (szülő)föld-vallomások; lakonikus közlésmódjával csupa kérdést állít elénk az *Őrző* című kép.

A két ló sorsszimbólum, a kerítés mögött álló férfi szimbolikus alterego (de mindenképp lelki rokona a művésznek); látszólag a férfi őrzi a két lovat, de biztosak vagyunk benne, hogy itt inkább a lovak az „őrzők”. Mit őríznek, mi az, ami veszélyben van? Sorsot, szülőföldet, hagyományt, természetes és természeti értékeket, hitet, áldozatot?

Míntha válaszolna is e kérdésekre az *Önarckép*: a sötét tónusú-alapú háttérből plasztikusan előugró arc olyan, akár egy klasszikus szoborfej. Sem a másutt jellemző öröm, sem a finom harmóniák-

ba oldódó lírai kedv, sem a fölparázsló indulat nem tükröződik itt az arcban, mégis mindegyik ott van, csak éppen egy másik minőségbe árad át.

Talán a szigorúságot látjuk, ami nem a kérelhetetlenség minősége – sokkal inkább a felelősségvállalás létállapota. Az öntudatra ébredés tükörképe, avagy a megmásíthatatlan felismerések rögzítése. Hogy megismertem a múltamat, hogy élem és alakítani kívánom a jelenemet, hogy látom a jövőmet.

A szigorúság azért, a karakter minden érzékenységgel együtt, hogy a jövő – a személyes és közösségi létezés perspektívái – iránti felelősséget csak úgy tudom vállalni, ha az önmagammal szembeni felelősséget (nevezhetjük ezt lelkiismeretnek is) fokozom. S míg a velencei, genti, gyergyói és pannonhalmi képek a szellemi örökségre utalnak, a magyarrá ugyanúgy, mint az egyetemesre – és e kettőt Gaál András nem igyekszik különválasztani –, tájfestményein a művész a székelyföldi tájlelek, illetve a lélek tájainak hiteles rajzát adja.

Így a messzi-kék gondolat helyébe a sors-közel, a vörös és sárga indulat expresszív érzelmi áradása lép.

Gaál András: *Őrzők*
(pasztell)

Tóth Csaba professzort öt éve – 2004 óta – már nemcsak gyógyító-kutató munkásságáról, de a természetfotóiról szintén ismerjük. Szeptember 25-én az agráregyetem aulájában rendezte legújabb, immár a huszadik önálló kiállítását. Májusi, a Holló László Galériában Putnokon bemutatott összeállításáról a *Néző • Pont* 26. kötetében – 2009. júniusi szám – írtam, a prózai reflexiók után közölve az orvos-fotósnak ajánlott *Hortobágyi szonett* című versemet is (579–583. o.). Prof. Dr. Tóth Csaba fotográfiái eddig három albumban és több folyóiratban jelentek meg: s fali naptárak mellett készülőben van a negyedik albuma. A kiállítás előtt arról beszélgettünk, hogy külön ki szeretné adni a természet „állati” jeleneteinek válogatását is, és a képek mellé verseket szán. – Íme két rövid „mutatvány” a majdani új fotóalbumba készülő versekből:

Racka

Dugóhúzó szarvú racka,
ámul büszke hosszú szőre:
Bég a rét, s a fűcsomóból
nyála ezüstlik az ősze.

Odafönről csak tenyérsyi
tengerszem a puszta parlag.
S racka hosszú szőre szürkén
csillámlik vissza a napnak.

Tiszavirág

Órákba sűrítve a nyár:
elröppen kéklő szárnyakon
az élet.

Táncoló virágok szőke
hab fölött tündökölnek – és
enyésznek.

Zsong a víz, fáj a szív – de szép!
A szerelemnek itt sosem
volt bábja.

Szivárványt idéznek hártya-
táncún: gyönyörű fénnel a
halálnak.

Lóránt János Demeter összegző kiállítása a Kölcsey Központban

Lóránt János Demeter a tavalyi, jubileumi, XX. Debreceni Nyári Tárlat fődjása volt, így mutatkozhatott be önálló kiállításon (több mint két évtized után újra Debrecenben) a Békésszentandrás, de Hollandiában és Mezőtúron élő Lóránt János Demeter Munkácsy-díjas Érdemes Művész, aki tavaly, a 70. születésnapjal, az eddigi életművet is elismerve, megkapta a Magyar Művészetért és a Békés Megyei Prima Díjat is.

Lóránt szerves kapcsolatban áll s alkot a tájjal – Békésszentandrásról mondta: olyan vidék ez, ahol „akarva–nem akarva, együtt él az ember a vízzel, a földdel” –, s nemcsak mint természettel, de mint egyszerre archaikus és szocio-kulturális közeggel. Szellemi-szemléleti és földrajzi-fizikai utazásai meghatározták egyúttal festői kifejezésének alakulását is. A békésvidéki mélyszegénység, a dunántúli, majd mátrai tájritmusok (és életritmus-váltások), a szülőföldre való visszatérés, s közben az európai kitekintés, a hollandiai tapasztalatok, mindig más és más festői tartalmat erősítettek föl, miközben az alapszemlélet ugyanaz maradt: az ember és táj (ember–ember, ember–állat) viszonyában, együttélésében vizsgálni meg a sorsot. A tájelemek nem egyszerű látványbeli vagy hangulati keretként szolgálnak így, hanem azt a közeget bontják ki, ahol megvizsgálható az emberi rendeltetés mikéntje. Tehát nem a szépség forrása (ez alól néhány akvarell jelent kivételt, ahol a drámaiság helyett gyakorta inkább a lírai megfogalmazás érvényesül), helyette inkább a természeti és a természetellenes között feszülő drámaira nyitja a figyelmet.

Lóránt János Demeter: Sárga kastély, Késő délután, Esti fohász

Lóránt János Demeter művészi útját végigkövetve, a kritikusok és biográfusok is rögzítették, hogy a vásárhelyiek realista szemléletétől elindulva, a szuggesztív kifejezés útjait járva, részben Mednyánszky, majd Nagy István figurális felfogását továbbépítve, az álomszerűt és a groteszket megjelenítve, Csontváry vagy Földi Péter „eleven színkultuszából” töltekezve, egyre markánsabban formálta egyedi hangját. S hozzátehetjük: a realista alapokból szürreális komponálás, az emberi jelenségekre adott reflexiókból ironia, olykor gyilkos szatíra lett, festményei ugyanakkor a groteszk torzítás révén sem veszítették el (jobb szó híján) kedves bájakat.

Lóránt János Demeter: A dög

Éppen ez az ellentmondás adja meg Lóránt János Demeter képeinek egyedi atmoszféráját: szereti az embert, szeretete viszont igazmondó; amikor „levetkőzteti” – nemcsak a karaktert, hanem sokszor magát a testet is –, rá kell döbennie, hogy az ember ösztönei súlyosan ránehezednek az álmaira és vágyaira; s hogy minden megnyilvánulásában érzékelhető szegénysége nem a fizikai, hanem a lelki és a szellemi nyomorból fakad. Így a másutt hangoztatott realizmusát is át kell értékelni. Az ugyanis nem az alakok (vagy a táj) oly módon történő, valósághű ábrázolására törekszik, hogy a (például) nyúl vagy ember külső vonásai fotószerűen köszönnének

vissza a képen, hanem maga a megjelenítés, a kifejezés belső tartalma valóságkövető, így a karakter belső (lelki) alkotóelemeit bontja ki. Az állatok megjelenítésénél is azt a viszonyt – szimbiotikus kapcsolatot – allegorizálja, amiként az ember rávetíti vele együtt való létezésének feltételrendszerét.

A hétköznapi valóság tehát a képek atmoszférájában jelentkezik, expresszív realista keretben, mely a látható valóság belső tartalmára, szociográfiailag hitelesen megjelenő tárgyi és érzelmi közegére, a leíró társadalomrajz mögött az összefüggések feltárására irányul. Realizmusa így nem ábrázoló, hanem elemző, mondhatni kritikai. A perifériára szorult embereket vizsgálja, akik talán már önmaguk számára sem fontosak, létezésük nem kiteljesedett, hanem erőtlenségre a túlélésért, s nem is annyira harc, mint vegetálás. E vonás egész más megvilágításba helyezi ember és állat kapcsolatát – sőt, *A dög* című képen a tetem akár maga az ember is lehetne, akit egy állat cipel a kézi kordén. („Visszük a hullákat...” – jut eszünkbe a Monthy Pyton jelenete, de itt senki nem szól, hogy „Még élek...”)

Rieder Gábor a 2007-es, a budapesti Aulich Art Galériában rendezett tárlatot bemutatva, röviden így jellemezte Lóránt János Demeter művészetét: „Grotteszk falusi expresszionizmus, lírával és cinkos nosztalgiával.” Mondhatni kis-szerű, nem egyszer karikatúra jellegű figuráival ítéletet mond bár, mégsem gúnyolódik a „vidéki ritmuson” és „az állatokkal összefonódó falusi léten”. Még csak nem is sajnálja torzzá elevenített modelljeit, hiszen egy fajta közösséget állal velük. A szemlélődő megfigyelés egyben résztvevő – így a kritika önreflexiók bírálata is, melynek szemléleti vonzáskörében a vidéki elmaradottságot talán már csak a fogyasztói társadalom debilitása múlja felül.

Lóránt János Demeter: *Haliday*

Szociális képletei kiváló szociografikus rajzok – mint Rieder fogalmazott: „Harsányabb, posztmodern koloritban fürdő új művein rendszerint egy kitüntetett hely, a strand jelenik meg, ahol jóllakott újjagzdagok pöffeszítik a hasukat, bikinis kövér nők társaságában.” A víz, mint tájelem helyét tehát a víz, mint fürdőző-közeg vette át. A „*Haliday*”-képeken a víz nem megtisztító ösközeg – tele van DNS-mintákkal –, a szereplők ruháikkal együtt gátlásaikat is levetkőzik, a boldog öntudatlanság immár nem természet-közeli állapot, hanem az emberi elhülyülés koncentrátuma.

Mindez elkedvetleníthetne, avagy közömbössé tehetne, mégsem komor ez az egyébként szomorú világ: a színes, látomásos, élénk felületek játékosak, kedvesek és vidámak. Prokai Gábor szerint Lóránt János Demeter „éleslátása illúziótlan, de nem kiábrándult”. S itt a fent említett szemlélődő és résztvevő megfigyelés viszonyát újabb nézőpontokkal kell tovább árnyalnunk, ahogyan tette ezt Lóránt is, amikor a résztvevő, szinte antropológiai (ám olykor a részvétellel is társuló) megfigyelés felülnézeti szemléletté változott. Az erősödő ironia éppen abból fakadhatott, hogy bár továbbra is egyetlen helyzetbe sűrítette a lehetőségek (vágyak) s a reményvesztettség közt feszülő konfliktust, a festő mesébe kezdett arról, amit látott. Ez a minimalizált epikus keret pedig szerencsés módon csupán az ironiaelemet hagyta meg az anekdotizmusból, mert Lóránt nem lett megbocsátó.

Lóránt János Demeter: *Beach*

Azt mondta egy helyütt: „Nem tudtam önfeledten örülni valaminek, hogy ne gondoltam volna a másik oldalra.” S az együttérzésből akkor lett irónia, mikor azt tapasztalta, hogy az ember elvesztette a reményt. De a reményvesztettség helyzetének érzékelése és rögzítése éppen nem a művészi kiábrándultsághoz vezetett, s ezt egy másik megfigyelői perspektíva erősítette föl a festőben.

Kelet-európai piknik I.

Lóránt János Demeter: Valaki jön...

A belső, majd felülnézeti vizsgálódások után – a hollandiai utak, tapasztalatok, kapcsolatok, párhuzamos otlétek révén (élet- és alkotótársa a holland Lous Stufzand képzőművész) – a képi megjelenítést a távoli, külső kontraszt-elem tette hangsúlyossá. A *Kelet-európai piknik* képeiben már nem is az irónia, hanem a szatíra dominál. A derű azért nem felhőtlen, mert a megjelenítés tra-

gikomikus. Lóránt azt is megfogalmazza, hogy az értékvesztés nem egyszer csupán látszólagos, hiszen a szereplők talán meg sem érdemlik a részvétet – nem lehet rajtuk segíteni. A szatírá és önríriát a számonkérés hangja váltja föl, mint a strandjelenetein.

Kelet-európai piknik II.

A *Napkút* folyóirat „jeles” születésnapjai között szólalt meg Lóránt János Demeter, a *Valaki jön* című képének mintegy magyarázatát is adva: „A látszólag nyugodt táj mégis tele van kis tragédiákkal – magában hordozva az emberiség nagy botlásait is. Ma is ilyen környezetben vagyok igazán otthon – mintha ez a táj valamilyen védettséget biztosítana számomra. Azt hiszem, hogy ez a táj és a benne élő emberek adta érzések és gondolatok határozzák meg festésetemet.” Az említett derű pedig talán (illetve egyrészt) ama vágyból is fakad, hogy szeretne visszalopakodni a gyermekkorba. Az ő idejében még ott volt a lehetőség, de a *Kelet-európai piknik* gyermekének már nincsen reménye.

„Ez az érzés néha megadatik, de „az ébredés mindig kínos, és felnőtt fejjel ma már érzem és látom, hogy a világ gyorsuló tempóban halad saját megsemmisítése felé, és az ellen sajnos, a rendelkezésemre álló eszközökkel túl sokat tenni nem tudok.”

Úgy tűnik, mintha Supka Magdolna is a kínos ébredésekre utalna, amikor azt írja, hogy Lórántnál mindig váratlanul tör fel a mondandó döbbenetes ereje, s annak olykor abszurdba forduló, elgondolkodtató mélysége.

Még a leghétköznapibbnak tűnő helyzetekről is eszünkbe juthatnak a végső, talán meg sem fejthető kérdések. – No, nem azonnal, hanem miután végigjártuk az utat a meghökkentő, groteszkkel kezdődő szellemi-lelki tájon, az egyszerűre baljós és mosolygató világon át, a sorshelyzetek igazságkereső (filozófiai) szépségének atmoszférájáig – a megfestett-talált tárgyak (antropomorfizálható rönkök, gyökerek és faágak) stilizáló-primitív, megejtő bájával együtt.

Végső kérdés, formátlan sejtelem van ott az *Esti fohászban*: a paraszt-Csontváry tán borjához imádkozik; a *Nomád* egybenő szamarával; a *Hajnali őrrjárat* pseudo-leltározó macska-párbeszéd...

De vajon mire gondolhat egy macska?

Lóránt János Demeter: *Hajnali őrrjárat*

APA ÉS LÁNYA: KÜLÖN UTAKON

Fátyol Zoltán és Fátyol Viola kiállításait rendezte meg ősszel a Debreceni Művelődési Központ

Fátyol Zoltán és (balra) Fátyol Viola munkája

A Holló László- és Csokonai-díjas Fátyol Zoltán képzőművész „Újkőkor” című kiállítását szeptember 19. és október 9. között láthattuk a DMK Belvárosi Galériájában; leánya, Fátyol Viola pedig az elmúlt esztendő FreshART-díjasa volt, így jogot szerzett arra, hogy az idén önálló kiállítással mutakozzon be a Debreceni Mű–Terem Galériában. A fotó- és képzőművészet, a vizuális animáció elemeit is összefoglaló látásmódban készült művekből komponált tárlat október 30-ig állt nyitva az érdeklődők előtt.

A „LELKIZÉSTŐL” A MC'DONALD'S PARAFRÁZISOKIG

László János kamara-kiállítása a Csokonai Házban

Öt éve még a Debreceni Mű-Terem Galériában Janus Ladoslavus és Vámy Adorján dobozfikciókban (újra)teremtett életműve mögé rejtőzve mutatta be László János szöveg- és tárgyvázlataiból, nyitott dobozokba zárt kollekciókból lírai–groteszk, groteszkból építkező szürreális, valóságon túli elvonatkoztatásaiban mégis aktuális, köznapi üzenetű, mágikus fikcióit.

A dobozkompozíciós keretek a művész egyéni kiállításain és csoportszemléken bemutatott munkái közt folyamatosan visszatérnek, a miniatűr, síkbeli ábrázolással (az utóbbi időben szívesen fordul az exlibris felé), a sokszorosító grafikai technikákkal, festményekkel és akril nyomatokkal együtt. Ilyen műve volt a *Bábszínház* és a *Mint a mezőnek virága...* című alkotás a Csokonai Házban októberben látott kávéházi kiállításán, de az *Elfolyt a pénz* és *A tévé lelke*, mint rendhagyó, a nyújtott forma révén is meglepő, installált tárgy-együttesek, szintén zárt világot alkotó, mégis nyitott mű képzetén alapozódnak.

László János (Janus Ladoslavus, aki a kitalált Vámy Adorján polihisztor életművéből a megfoghatatlant, a spirituális minőségeket mérő műszereket tar-

totta meg) itt is egy ideától indul el, s e gondolathoz keres vizuális jeleket vagy tárgyakat, másrészt: egy adott tárgyhoz keres újabb értelmezési lehetőségeket, más és más kontextusba állítva azt.

Minden bizonnyal már előre eldöntötte: kifigurázza a hamburger-kultúrát, s akkor ketchupos műanyagkanalakat és kávékavaró pálcikákat szedgetett össze magának a műhöz. Ám hogy lesz ebből Mc'Donald's-parafrázis, avagy a fogyasztói társadalom kritikája?

László János: *Mint a mezőnek virága...*
balra lent: a kiállítás részlete

Magritte felhői közé nem sziklakasztélyként emelkedik az apotetizált légvár, mint egy valós értékek híján lévő életmód tere s szimbóluma, hanem egy rozsdás fűrész úszik – „léghajóként” – a felhők között, s a fűrészfogakból, mint mezőnek virágai nőnek ki a hulladék-kultúra szemetei. A fűrész a semmiből lelógó zsinóron függ, tehát nem tartja semmi, nem alapoz semmire, színes virágként kínálja magát a mezei méheknek, de csak a döglegyeket vonzza. Az istenített hamburger-kultúra lelepleződik, nem más, mint légvár, sőt, maga az egész, berozsdásodott, a gyorsétterem által szimbolizált létmód szintén csak kacathalmaz, ám azzal is tisztában kell lennünk, hogy az e fogyasztói atti-

túdót bíráló véleményalkotás sem más, mint levegővagdálás.

Miért van ez így, vajon miért erősebb a semmi zsinórján lógó műanyag- és rozsdaelet, mint az értékkereső alternatíva? Ehhez két másik „kép” is fogódzókat ad. „A tévé lelke” (nincs a műnek egyébként címe, ezt a kiállításon jegyezte meg egy „néző”) lehet a magyarázat, pontosabban a tévé lelket rabló és állandósult jelenléte, a tévé (vagy éppen számítógép monitor), mely végül maga lesz a fészek, immár újratermeli az általa sugárzott életfelfogást – helyesebben: az élet bármilyen egzisztenciális tartalmú felfogásának a hiányát. E nagyobb tolltartónyi installációra azt mondanánk, hogy szép, miközben csupán a kompozíció, a megformálás módja teremti meg az egységet, amely a harmóniában és ritmusban kiteljesedő szépséget illúzió-nálja. Ugyanígy az „Elfolyt a pénz” – utólag adott cím ez is: egy üvegfiolában a bezírt ezerforintosok törmelékéből immár leselejtezett egyforintosok lesznek, és itt a kritika is erősebb, tulajdonképpen nem csupán életmódot, de egy fajta hatalomfelfogást bírál László János, mikor a fogyasztás groteszk parafrázisát jeleníti meg.

László János: Bábshínház

Magát a folyamatot idézi föl, a megsemmisülés útját, illetve azt a viszonyt érzékelteti, hogy ez a folyamat föntről lefelé halad, szigorúan az anyagi hatá-

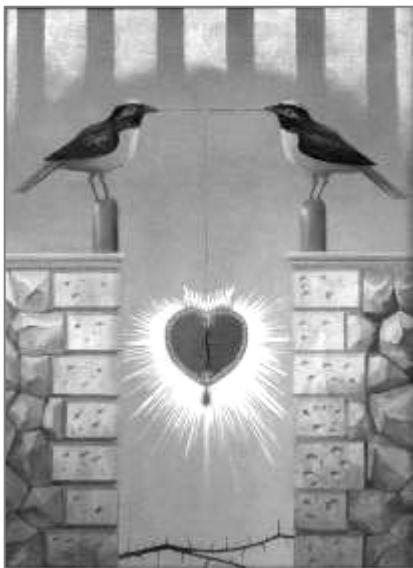
rok között, tehát itt még szó sincsen semmilyen transzcendenciáról, a hatalom az értéktelenséggel koronázza magát, és cincogó forintkrajcárok bővületében bambul az aprópénzre váltott lélek. Ugyanakkor figyelmeztet arra is, hogy ez a lélek nem a pusztá „lelkizésben” éli ki magát, hiszen az szintén a hamburgerkultúra giccsterméke.

László János azt vallja, hogy a világot képtelenség megismerni, és ha valaki néhány apró mozaikot megtalál, már valamilyen ismeret birtokába kerül. Az emberi tudás maga is egy sérült mozaik: szerencsés esetben néhány darabot helyre tudunk illeszteni – ebből megsejtjük: mily gigantikus egész lehet a részek mögött. Nem tudjuk azonban, hogy mi és milyen lehet az egész – csak próbálunk erre következtetni.

Mint a Bábshínház műanyagpálcikákkal rácsozott színtere mögött (szintén doboz-installációról van szó), a hamis üveggyöngök ölelésében, egy mesekert varázsában, archaikusan díszített paravánok mögött, s nem is csak azon van a hangsúly: a pénzbuorékból nagyra dagadt hatalom marionett figurákként tud mozgatni bennünket, hanem arról is, hogy egyszerűen elfogyaszt, feltrancsíroz, kicson- toz s megesz minket.

László János:
„Elfolyt a pénz”

Hiába kapaszkodnánk, hiába. – Nem figyeltünk az *Isteni jelre*, a felülről (és immár valóban az anyagtalan, szellemi lét szféráiból) érkező figyelmeztetésre. Félredobtuk a lajtorját, amelyen felmásзва, még megérinthetnénk – (megérinthettük volna) a teremtetést előlről kezdve – az Isten ujját, ám legfőljebb egy vékony cérnaszálunk marad, amelyen ragyogó szívünk hintázik, de amely bármikor elszakad az értünk civakodó madarak csőréből kihullva.

A tükörképből vajon mi marad?

Két zömle-fél közül a szívünk vagy a marhamassza lesz leöntve fény helyett ketchup-pal?

László János: Tükörkép

EGY HELY, AHONNAN AZ EG(Y)ET IS LÁTNÍ

Buka László kiállítása a Fókusz Könyvruház Galériájában

Tóth Menyhértnek, az 1904–1980 között élt „sámánfestőnek”, avagy a miskei „képíró bölcsnek” címeztem angyalpostámat Buka László októberi, a debreceni, Hunyadi utcai Fókusz Könyvruházban rendezett tárlatáról a *deol.hu* szokásos rovatában. Az ötletet nemcsak a (szerves) szemléleti rokonság adta, hanem egy asszociáció: Buka egyik *Gémesének* ívéből mintha Tóth Menyhért fehér-kék arca mosolygott volna vissza azzal az együgyű bájjal, szent-naiv fájdalommal, melyet akkor érezhet valaki, ha egyik vállára Nap zuhan, a másikkól magányos fák lombjait növeszti, míg sorsa belefeszi a kútmély vize és a kékarany ég lehelete közé. Ebben a fiktív levélben leírtam a következőket:

Buka László, a tárlatra készülve, még a nyáron is azt hitte: három nagyméretű hortobágyi – gondolati ihletésű – képét fogja bemutatni. E három nagyobb kép még nem készült el, ám elhozott helyettük húsz kicsit Hortobágy-Góréstanyáról. Vázlatoknak, töredékeknek nevezte, „földi izelítőknak” az Egységből. Erre én azt mondom: lehet bár a kép keretmérete kicsi, de Buka festményei kinyílnak, könnyedén átlépik a fehér keretleceket. Azt írta, feltehetően azért fest, mert nem

sok más „dologhoz” konyít igazán, sőt, a vallomását is közszemlére tette, miszerint nem tud festeni, de nagyon szeret. Persze, mindig bebizonyítja, hogy tud. (Talán ezért meri mondani az ellenkezőjét: mert már elég tudása van ahhoz, hogy merje mondani.)

Festeni: emberi dolog – nem matematikatanári. (Ezt ott, Miskén, de még a pásztormenedék Góréstanyán is úgy mondanák: a festés unaloműzés, luxus, mert miért is kellene megismételni azt,

ami már úgyis van, a számolásból pedig épp elég annyi, hogy a nyáját, a gulyát, a ménest vagy a csillagokat... Hát éppen erről van szó, hogy a csillagokat is, a vizeket és a szelet, meg az álmokat.

A dolog érdekessége az, hogy Buka László rajz- és matematika szakos tanár a Dóczy-gimnáziumban, s tanár volt már vagy évtizede, mikor „rájött” a festés. – Pontosabban: rájött, hogy a festés más, mint a tenni-venni-alapítani-elvállalni-veszekedni-megbocsátani-szeretni-szenvedni intézményi keretei közt a lét. Azaz: ugyanaz. Csak más a keret, más a forma, más az eszköz, s Buka László is más instrumenteket keresett, hogy kifejezze: a festés is vállalás, viaskodás, megbocsátás, szenvedés és szeretet; s amint kivo-nul a rosszat nyilalló emberek közül, máris sóhajokat keres, egy nagy kertben (a Homokkertben) animálva például a Motolla Egyesületet. A megfont fonalat nemcsak motringba rendezi, de általa egyfajta kör-kereszt ősi formában szervezve-építve alakítja közösséggé az egyéni sorsokat. Mert ha a festés nem lenne vállalás és viaskodás vagy megbocsátás, vajh’ mi különböztetné meg Buka Lászlót a divatművészekétől? Talán az, hogy nyáron meztéláb, télen pedig nagykabátban fest a (színkavargó s jég-) „virágos” műteremben?

Ez a műterem tehát most a hortobágyi Góréstanya volt, olyan erős és rusztikus színeket-felületeket alkotva meg ott, amilyeneket nem is lát az ember a Hortobágyon, csak akkor, ha öröm lesz számára a szín – varázslat és tánc –, s ha megismeri magát ebben az örömben-táncban-varázsbán. Mert akkor már az ő saját színeivel keveredik a levegő, a pára, a mondóka-hangulatból sorsindulatokat feszít elő a fény. Ez a sorsindulat hol csak a színek és felületek expresszív lendületű absztrakt játéka-hoz vezet, hol pedig szimbolikus-allegorikus formákat keres magának.

Buka László: Gémes I–IV:

Mondjuk, egy lovat, ami tulajdonképpen gebe (a bús magyar sors újabb átírat), vagy egy gémeskutat, mely egyszerre mese és játék, s ebben az elbeszélésben ott van az összes lehetséges írásjel, amelyet központosításunk ismer.

Buka Bikája

Kérdő- és felkiáltójel, gondolat-jel, zárójel (ahol fontos mondatok hangzanak el arról, hogy az életünkbe, vissza kellene ígézni az Egy-séget); kettőspont: itt valami egyszerre megrendítő és bájos következik... Majd pont, pont, vesszőcske: készen van a kép. Olyan egyszerűen, mint a gyermek ecsetje alól, s abban bízva: olyan romlatlanul. De Buka László elég sokat tapasztalt ahhoz, hogy ebbe az indulatos-varázsos tájba oda-fesse a fájdalmait is.

„Energia, dinamika, kemény szín- és formaütközések, harcok és odavágott

(...) impulzusok. Teremtés, alakítás. Állandó mozgás, élet és harc”. Ezt ő maga írja, s olyan jelzőket még, hogy férfias, izgatott, türelmetlen, de mindig emberbarát és az életet tisztelő. Buka László tehát azért is fest, hogy ilyenkor legalább kimaradjon a tülekedésből. A nehéz szépségű levegő és a csillagos ég nem tülekszik. Ő is azt szemléli, miközben befelé figyel. Túlél. Ott túl él, a másik oldalon, a kertben. Amikor átjön ide, nem érzi jól magát, csak ha az övéi közt van, s ha képeit hozza, a körön kívülre, hátha belép hozzájuk valaki, fölvéve a befelé figyelés keresztjét.

Ja, és még mindig tanít, nemcsak tanár. Olyan füves ember ő, aki mindenre tud egy alternatív javaslatot, persze, a 2x2 sohasem öt. Nem ötöl-hatol, hanem négyel. Nem felnégyel, ne ijedjünk meg – még ha szigorral mondja is, mit tenne ezzel a sárban dagonyázó celebvilággal –, bármilyen indulatos a kép, szelíd ember ő. A négyet úgy érti, mint a hármat vagy a kettőt. Kettő: egy pár; három: a szent; a négy: évszak. Teljeség, körkörösség.

A *Gémes* négy stációjában bejárja az őszinteség tereit. Itt, a földön, a vízben, a tűzben, a szélben. A Hortobágyon. A bikák gőzölgő leheletében. S lám, ebből az indulatból oltja szomját egy madár.

Míntha maga Tóth Menyhért küldte volna ide azt a madarat.

Buka László: Gebe II.

**ANDICS ÁRPÁD
DEBRECENI ANZIXE**

KÉPEKRŐL AZ IRODALOM NYELVÉN

Párbeszéd, monológok és kávéházi reflexiók *Maksai János festőművész kiállításához*

(Elhangzott: 2009. szeptember 16-án Debrecenben,
a Szabó Magda Könyvesbolt és Kávézó teraszán;
a kiállítás megnyitóján közreműködött: Virágh Tibor előadóművész)

(1.)

– Te tudtad, hogy ez a Maksai János nem is szereti a cirkuszt? – kérdezte Bánáth a mellette álló Bendeházytól.

Bendeházy csóválta a fejét. Nem azért, mert tényleg nem tudta, amit Bánáth kérdezett, hanem azt nem értette, hogy miért fontos ez: szereti-e egy számára ismeretlen ember a cirkuszt vagy sem.

– Nézz csak ide, erre a képre, itt, fölöttünk – mutatta Bánáth a bejárat melletti festményt. – Mert ez, ugye, egy cirkuszi jelenetet ábrázol...

– Úgy tűnik, hogy ez egy cirkusz – bólogatott Bendeházy.

– De akkor hol vannak a lovak és az elefántok? Hogy az oroszlánszelídítőről már ne is beszéljünk. Meg az artistákról.

– Meg az artistákról... – ismételte Bendeházy. – De miért kellene, hogy artisták is legyenek? Nem elég a bohóc? A bohóc és az a lány. Biztosan a lány az oroszlánszelídítő, vagy ha akarod, akkor legyen a trapézok királynője, csak éppen nem ő következik. Különben is: egyetlen képre nem lehet az egész cirkuszt ráfesteni.

– Dehogynem! Az én fiam mindent odarajzolt, pedig még csak kilenc éves. A múltkor elvittem a cirkuszbba. Hazamentünk, és ott volt minden a rajzlapon. A bohóc is, az elefántok is, az oroszlánszelídítő, az artisták, minden. Sőt, még a közönség is. Az egyik sötét, barna foltra a nézőtérén azt mondta, hogy az én vagyok.

„Úgy is nézel ki, gondolta Bendeházy, mint egy sötét barna folt.” De nem mondott semmit.

(2.)

Mellettként ott ült a bohóc. „Civilben” volt, és csak mosolygott. Arra gondolt, hogy ez a Maksai János igenis szereti a cirkuszt. Pontosabban: mindent tud arról, hogy mi a fontos a cirkuszbán. Tulajdonképpen ő is egy artista. A szó szoros értelmében és eredeti jelentésében: Művész.

Már nem is figyelt arra, miről beszélget Bánáth és Bendeházy, azt sem tudta, hogy így hívják őket. A büszke apának egyáltalán nincs igaza, jutott azért eszébe mégis a másik kettő beszélgetése, mert ezen az egyetlen képen ott van az egész cirkusz lényege.

Nemcsak a bohóc és a lány – egyébként valahol ennek a bohócnak is női lelke van, a kamaszok kétségbeesésével és az asszonyok bölcs belátásával –, hanem a légtornászok és az oroszlánszelídítők, a zsonglőrök és a műlovarnők, a kígyótáncolatok és az állatidomárok, de még a bűvészek is.

A cirkusz játéka mögül a porond lelkisége szól elő. Mert mindenkinek van egy cirkuszi porond a lelkében, akár akar játszani, akár nem. A művészeknek különösképpen, csakhogy ők eleve „akarnak játszani”. Maksai János is játszani akar: néha bohócként, máskor tündérként, és van úgy, hogy templomtoronnyá vagy éppen egy víztükkörré, falombbá, felhővé, virággá változik.

Különben, ha jól megnézték volna a képet, rájöhettek volna, hogy a jelenet nem is a cirkuszban zajlik, mert ez a jelenet nem más, mint a bohóc álma. Egy kis töredék ebből az álból, de mindig visszatérő töredék, ami végül egészé áll össze. Emlék és vágy, félelem és szabadság, könnyes arc a festett mosoly mögött, de a könnyekben remény. Ott van a magány, ami reá is olykor úgy rätör, hogy a legszívesebben kiszaladna a világból; de ott van az élet legmélyebb ismerete, az örök és beteljesületlen szerelem.

(3.)

Az asztalhoz kihozták a jázminos zöld teát mézzel. A harmincas hölgy, aki az elmúlt percekben többször is a gyöngyház berakásos órájára nézett (talán várt valakire; a sminkjét is ellenőrizte a kis tükörben, mely az irattárca felhajtott füle mögött rejtőzött), amint remegő kézzel kavargatta a forró italt, egy pillanatra a sístergő mozdulatba feledkezett, tekintetével követte a felszálló gőzt, azt a finom párát, amely hirtelen napfénné változott.

A szeme egy mediterrán síkatorra tévedt. Előbb még nem is tudta, honnan jön ez a furcsa fény, ami beleszűrődött a teából fölszálló párába, aztán önkéntelenül elmosolyodott a virágzó házfalak láttán. Nyugalmas árnyékok vetettek a lombok az utcakőre – egyszerre volt tiszta és sejtelmes a ragyogás.

Mint a másik festményen arrébb: a nyitott roletták mértani rendjét egy örömsóhajjal szabadították ki a geometriából az ablakban tündöklő virágok. Majd ezt a játékoságot folytatta fönt a lámpakonzol, halványrozsdás, rózsaszín és aranysárga fényben úszva, az erkély kovácsoltvas indái finom, szinte már szecessziós bájjal nyitották tovább a tekintetet.

A nő, egy pillanatra csak, az erkélyre képzelte magát, oda, ami már nem is látszik a képen, messze nézett a képzeletben, és a béke szállta át, amint magát látta vissza az esti fényben. Egy álmodó asszonyt, aki most lépett ki a kertből, magával hozva a virágok és a mesék illatát; most lépett ki a Városba, az ismeretlenbe, ahol mégis oly ismerősen mozgott; a holdra nézett, kinek a templom tornya udvarolt.

A nő azt gondolta, hogy mindez csupán egy pillanat volt, mégis hosszú percek teltek el, mert a tea közben megszűnt gőzölgöni, ihatóvá langyosodott. – Akire várt, nem jött.

Még egyszer az órájára nézett, aztán észrevett egy képet az asztalon is. Egy füzet kéesszürke borítójáról a nagytemplom tündökölt elő a nyári lombok mögül a téren.

Zavartan elmosolyodott, amikor hirtelen olyan különös érzése támadt, mintha ő állna ott, éppen várva valakire, a virágzó kandeláber mellett.

– El lehet vinni? – kérdezte a fiatal lánytól, amikor fizetett.

(4.)

A kéesszürke borító elől tört-fehér volt, de ezt már csak otthon vette észre, amikor kipakolt a táskájából. A művész, akinek a képei ott sorakoztak a Szabó Magda Kávészó falán, Maksai János katalógusát vitte magával a nő.

Ha sokáig magányos marad, talán visszajön megvásárolni a festményt, hogy magával vihesse a tiszta ragyogást és az álmot is.

Tavasszal jelent meg a 13 színes képreprodukciót felvonultató katalógus, mely bemutatja Maksai János legjellemzőbb tematikáit. Ha nagyon leegyszerűsítjük ezt: a hétköznapi tárlatnéző a virágot, a tanyát, az erdőt, a városképet, a bohócot, valamint a jelenésszerű női alakot tudja felsorolni, s hozzászámíthatja még a portrét is.

Ennél akár jóval kevesebb motívumra lehet művészi életműveket alapozni – gondolta a férfi, egy asztallal arrébb. Tetszett neki a nő, aki az előbb még ott ült a szomszédban, s látta, hogy csak a teste van ott, a lelke valahol egészen máshol jár.

Még a teáját sem itta meg.

A férfi matematikatanár volt egy általános iskolában, s maga is kacérkodott a művészettel. A képeit egyelőre még nem mutatta meg senkinek, de a kiállított képeket nézve és a katalógust lapozgatva, meglátva benne a művész címét és telefonszámát is, arra gondolt, hogy megkeresné Maksai Jánost, véleményt és tanácsokat kérne tőle. Annak pedig kifejezetten örült, hogy nem kockákat és foltokat fest, hogy nem az absztrakt kompozíciókat vagy ezeket a modern blöfföket részesíti előnyben.

Olvasott közben szakkönyveket és művészettörténeti albumokat. Tudta, hogy a virág, mint szimbólum, egyrészt a nőt (és a szerelmet), másrészt a szépség múlandóságát is jelölheti, és a csendélet hiába rögzíti még az elmúlás előtti pillanatot, mégis szabadsághiányos állapotot tükröz, illetve a kötöttséget, a ragaszkodást az élet múltó dolgaihoz. A virág jelenlétében azonban az öröm testesül meg, a pillanat

öröme és mámore, a szabadsághiánnyal egyenlő eleve meghatározottságot látszólag kitölti és helyettesíti a boldogságállapot.

Szintén jelképes a város. Az a hely is, ahol otthon van az ember, és az is, ahol idegen. A férfi a biztonságot és az otthonosságot ugyanúgy kereste a Városban, mint a kalandot, a titkot.

Valóságos vagy elképzelt városok, házak, utcák és tornyok, árnyékok s fények ezek – kérdezte magában –, vagy elképzelt terek, lányok és életek, kertek, a kertben virágok... – S mintha már nem is a saját szavait hallotta volna vissza...

Mindenesetre rögzítette magában, hogy vannak virágaink, s vannak városaink. Vannak valóságos és képzeletbeli tájak; álombeli és mese-szülte kertekkel, bensőséges hangulatok; vannak élette-reink és játéktereink, valós szigeteink és elképzelt otthonaink.

Maksai János Szabó Magda Kávézóban kiállított festményeiből

(5.)

És valóban nem is a saját szavai voltak. Arrébb egy költő ült. Látszott rajta, hogy költő. Illetve nem is rajta – mert nem volt semmilyen különös költői ismertetőjegye, nem vágott ábrándosan bamba képet, nem volt sovány és ápolatlan – hanem a papíron. A papíron verssorok gyülekeztek. Vagy lehet, hogy nem verssorok, csak valami olyasmi.

Sem kávét, sem teát nem kért. Amikor a felszolgáló megkérdezte, hozhat-e valamit, bátortalanul összehúzza magát, mindösszesen annyit mondott, hogy ő csak elüldö-gélne itt, ha lehet. Költőisége leginkább arról látszott, hogy nem volt pénz, csak tolla és papírja.

Ő mormolta félhangosan – talán észre sem vette, hogy motyog, tehát mégiscsak volt neki valamilyen költői ismertetőjegye – a tündéri semmiből előformálódó szavakat.

„Elképzelt terek,
lányok és életek.
Kertek.
A kertben virágok...
Kalapba tűzött szirmok,
a szirmok illatában álmok.”

Aztán újabb szavakat szűrt az első sorok közé.

Ezt írta:

Elképzelt terek,
tán elképzeltelek,
tán meg se láttalak,
csak lányok és életek
között kerestelek;

talán a bűneim között,
a Napba-öltözött
város fölé hajolva,
mint egy tolvaj,
ha kert alatt oson.

Ezen a városon
kertek nőnek –
nem nyílnak meg csak
az ismerősnek.
Talán egy nőnek.

Kertek.
A kertben virágok..
Kalapba tűzött szirmok,
a szirmok illatában
álmok.
Én is azt keresném:
előtted állok.

Várom, hogy fölém hajolj.

(6.)

Dél előtt járt itt egy kritikus. Ugyanennél az asztalnál ült, ahol a matematikatanár, aki most éppen arról álmodozott, miután eldöntötte magában, hogy hamarosan fölkeresi Maksai Jánost, jó lenne inkább azzal a nővel találkozni először.

A kritikus jegyzetelt. „Az autentikus hangulatú plein air paraszti portabelsők, a hasonló stílussszemléletű erdőenteriórok vagy a hagyományos (a lírai realista, az alföldi és nagybányai festészet örökségét követő) tájképek, a biztos kézzel felvitt virágcsendéletek, a város- és utcaképek, az úti élményeket rögzítő (gyakorta) mediterrán város- és házrészletek máig jelen vannak Maksai János alkotói kínálatban. Ám a soroltak mellett szintén megismerszik szimbolikus (avagy látomásos realista) festői irányának két másik jellegzetes témacsoportjáról is: a bohócos, illetve az allegorikus női alakokat felhasználó kompozícióiról.

A biztonság kedvéért följegyezte még Vitéz Ferenc katalógus-bevezetőjének néhány gondolatát is:

„Maksai Jánostól ma nemcsak a tanyavilágot ábrázoló, az idilli létezés apró szigeteit jelölő képeket s mély karakterérzékenységről, emberismeretről tanúskodó portrékat ismerünk, de az olyan konkrét formavilágú képek sorát is, melyek jelentésmezője a konkrétánál áttételesebb árnyalatokban növekszik egyre szélesebbé, ahol a látott kép elemeit, az arcot, a padot, a fát, a nőt vagy a virágcsokrot szimbólumként is tekinthetjük.”

Visszaemlékezett egy idézetre. Egy költő mondta valahol – nem tudta, hogy fog itt ülni egy másik költő – vagy lehet, hogy egy korábbi kiállításon hallotta? – „Elvágódás, idill: tündérhajak ecsetjével a teremtő képzelet fest mesét a valósághoz...”

Nos, ez az érzés, illetve viselkedés föltehetően a hiányból táplálkozik – állapította meg a kritikus. – A valósághiányt oldani, valami látszattal kitölteni, az ellenszegülő tárgyi valósággal szembesíteni természetesen a képzelet útján is lehet. De Maksai

János hiányoldása számos vonatkozásában valós és érvényes, ugyanis nem elfeledtető, hanem kérdező és állító.

Maksai János képein a továbblépés útja szintén megmutatkozik. Példákat erre a Szabó Magda Kávéházban kiállított képei között is találni. Ez a továbblépés van ott abban az allegorikus festői vonulatban, amelyet már a kilencvenes évek elején a bohócfigurák készítettek elő, aztán az évtized végén a jellegzetes női alakok, illetve a köréjük komponált látomásos (a színek és motívumok, a hangulatok miatt meseinek is mondható) életterek formáltak egész univerzumát.

Maksai János újabb festményeiből

Itt a valóságból kiragadott elemeket használta a művész a lírai transzpozícióhoz, megmutatva: a valóságos világ berendezési tárgyai hogyan léphetnek át egy fiktív valóságba, tényleges érzelmi állapotaink hogyan szűrődnek, tisztulnak le, nemesednek éterivé (már-már angyalivá) külső és belső impressziós ecsetfantáziában.

S itt örvendünk Maksai János következő művészi lépésének. Álomi tündérlényei előbb csak bohóctársként a porondra léptek, a cirkusz groteszk valóságismétlő szférájában folytatott párbeszédet a bohóclány és a tünde-lény (nem beszélve arról, hogy ők ketten egymás alteregói ugyanúgy, miként a művész animáját, az alkotó- és életenergiák női forrását szintén kifejezik).

Ezek a női lények mára nemcsak a cirkusz zárt, egyben allegorikusan világra nyitott terében vannak otthon, de a valós erdőkbe is kimerézkedtek, köztünk és velünk élnek, sőt, hangulati kisugárzásukkal a portrémodellt is magukhoz igazítják, a városképeket is beültetik virágaikkal, telehintik a tért boldogságkereső levegővel.

(7)

„Hogy köztünk és velünk élnek?” – kérdezte a matematikatanár, aki a festészettel is kacérkodott, amikor ránézett Maksai János festményére, és elolvasta a megjelent kritikát.

Mert a kiállítás után elment Jánoshoz. Nem mondta, hogy tanácsokat szeretne tőle kérni, hanem megvásárolt egy képet annak a nőnek, akit a kávézóban látott.

Másnap délután ugyanis megint ott volt a harmincas hölgy, zöld teát rendelt mézzel. Többször az órájára nézett, a teát megint nem itta meg. Hosszasan bámulta az asztal fölötti festményt.

A tanár megszólította:

– Tetszik?

Innen már úgy történt minden, mint ahogy az a romantikus regényekben történni szokott.

Kiderült, hogy a nő nem is várt senkire.

Talán csak a matematikatanárra.

Maksai János: Jelenés (olajfestmény)

CSÓK ISTVÁN (1865–1961): KÁRTYAVETŐ CIGÁNYLÁNY A VÍZPARTON

Csók István: *Sokác asszony*
(a festmény reprodukcióját 1910-ben
a Művészet című folyóirat közölte)

Csók István, a kétszeres Kossuth-díjas kiváló művész, a külföldön is elismert magyar festők egyike – s annak a szintén kevés számú nem itáliai vagy olasz művésznek, kinek önarcképét az Uffizi-képtár kitüntetésképpen gyűjteményében kiállította – maga is neves mesterektől tanult, például Székely Bertalantól és Lotz Károlytól, majd 1886–87-ben a müncheni akadémián, a következő két évben a párizsi Julian akadémián. Néhány évig még Münchenben élt, ahol képeivel (*Ezt cselekedjétek...*, 1890 – Párizs, 3. díj –; *Árvák*, 1891) nemzetközi díjakat nyert (Antwerpenben már aranyérmes lett, s 1897-ben Münchenben is aranyérmes kapott, szintén első díjat nyert 1900-ban a párizsi világkiállításon).

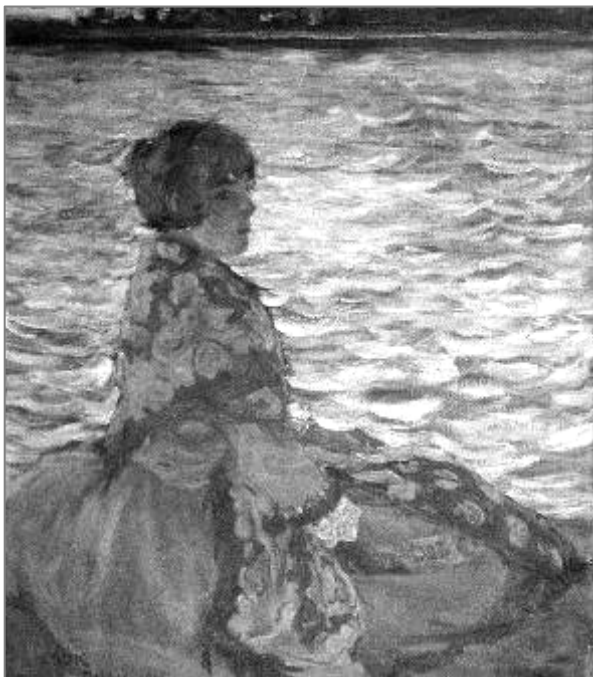
Közben kapcsolatba került Hollósy Simonnal, 1896-ban csatlakozva az általa vezetett nagybányai csoporthoz. 1903-ban Párizsba költözött, festészete egyre közelebb került a posztimpresszionisták foltfestéséhez, színei pedig az impresszionisták keveretlen ragyogásához – az aktos kompozíciói is ekkor készültek (*Műteremsarok*, 1905, Magyar Nemzeti Galéria; *Thámár*, 1906, Római Galéria; *Vámpírok*, 1908). Néhány évnyi párizsi munka után ismét hazatért Budapestre, 1911-ben állami aranyérmet nyert, és 1914-ben gyűjteményes tárlaton mutatta be képeit a Műcsarnokban. Az 1910-es évek első felében született a *Züzi*-sorozat kislányáról, balatoni sorozatát 1916 és '31 között komponálta. Erre az időszakra tehetők legnépszerűbb „sokác képei” – e témavilág és a hozzá kapcsolódó festői kifejezés a század elejétől foglalkoztatta (és a túloldalon bemutatott, egy debreceni gyűjtő által megvásárolt festmény szintén az egyik korai példája ez időszaknak és festői megújulásnak). 1920-ban a Szinyei Társaság elnökévé választották, 1921–32 között a Képzőművészeti Főiskola tanára volt. A világháború után visszavonult.

Műveinek keresztmetszetét a Magyar Nemzeti Galéria adja, ott először 4 évvel Csók halála után, 1965-ben rendeztek centenáriumi emlékkiállítást képeiből.

Három Csók István-festményt árvereztek a BÁV által rendezett 1990-es decemberi képaución, ahol egy debreceni gyűjtő megvásárolta (az előző kötetben bemutatott Czóbel Béla vörös krétarajzzal együtt) a *Kartyavető cigánylány a vízparton* című, 1905-ben Mohácson vászonra festett olajképet.

Amint elmesélte, ugyanúgy 120 ezer forint volt a kikiáltási ára ennek a műnek, mint az ezt megelőző másik, 1902-ben készült Csók-festménynek, a *Párizsi hölgynek*, mely hosszú licitharc után pontosan négyezer áron, 480 ezer forintért kelt el, és a Szinyei Merse-kép utáni (az akkori legmagasabb leütés volt ez) döbbenetben barátunk a kikiáltási áron tudta megszerezni a képet. S aztán ébredt a közönség: az 1901-es, kisebb méretű *Bűnbánó Magdolna* már több mint megduplázta a kikiáltási árát, amikor 60 ezerről indulva, 130 ezer forintért kelt el.

A hozott családi örökség és a művészi környezet konfliktusából indult ki Lázár. Az 1865-ben született sáregresi „falusi molnárfi csupa egyszerűség volt, a világot úgy látta, mint a mesemondó, naivan, egy-egy vonásra visszavezetve, azokra, amelyek legszembeötlőbbek, a gyermekies lélek öntudatlan szűziességében. Hirtelen belekerül aztán a legteoretikusabb világmagyarázatba, ahol minden elvont, minden számítás, sőt mondhatnók kiszámítás, részletezés, elemekre bontás, hogy aztán megtanulja, mint kell a részletekből egészet, egységet, harmóniát teremteni.”

Ez ellenkezett független, szeszélyes, benyomásokra fogékony alaptermészetével, azonban az iskola „megtanította fékezni érzését, lefokozni szenvedélyeit, elnyomni kitörő indulatait, hogy az így meghígult érzéseket megfigyelhesse, benyomásait részletezhesse, formaelemzéshez szokják” – olvassuk a portréban.

*Csók István:
Kártyajvető
Cigánylány
a vízparton*

*(olaj, vászon,
102x85,5 cm,
jelezve lent balra:
Csók. Mohács, 1905.)*

Lázár Béla a *Művészet* című folyóirat 1910-es évfolyamában nagyobb tanulmányt szentelt Csóknak, keresve, hogy a tökéletes küllem, az elsőrangú forma mögött mi az a „láthatatlan hiányosság” melyet számon kért előtte a kritika.

Csók maga is érezte az akadémizmus korlátait, müncheni stúdiumaira visszatekintve, belátta: már az első aktfestésnél ott kellett volna hagynia az iskolát. „Olyan igába fogott barom lettem, mint a többi, elbutítva végleg az impozáns

tekintély által, aki elég lelkiismeretlen volt (vagy talán elvakult) a világ összes tájairól odasereglett, köztük egy csomó igazi talentumnak szabad fejlődését megakadályozni.” Még Párizsban sem sikerült legyőznie azt a belénevelt tévképzetet, hogy „a tekintély valódi érték következménye”. S Lázár is megállapítja: Csók István számára München és Párizs nem az iskolák, hanem az utazás, az atmoszféra, a környezet révén lett a művészi felkészülés állomása.

De a látványos hatások által nem tudott szabadulni, Lázár szerint „nem új művészi szépségek lelkesítették, hanem művészi ügyeskedések, mondjuk virtuozításra törekedett, melyet alkalmas tárgyon bemutatthasson. A művészi effektus az őszinte érzésből fogant új képzelti képek kifejezéséből alakul ki.”

Elsősorban az aktfestésben, valamint a nagybányaiak által képviselt új látásmódban. „Sokáig kínlódott, míg megszokta a levegőlátást. Elvégre tizenhét esztendeig formalátához szokott a szeme, s a napfény formafelbontó erejét megérezni s megéreztetni, a világot a színfoltokból újra felépíteni, a reflexek kikeresésével a formákat megteremteni, ami mind a pleinair-festés dogmája, csak lassan és nehéz munka árán tanulhatta meg. (...) Ez időben festette a *Mézevés* (1903), a *Pihenő* (1903) című műveit, ekkor napfény tanulmányait a sokácok, az oláh cigányok világából, mindinkább a szín hangsúlyozására törekedve. Nagy munkát végzett, mert a múltjával került ellentétbe s minél erősebben vette volt bele magát a forma látásába a levegőtől elvonatkozó tradíciós látás, a kolorisztikus színlátás titkait annál nehezebben fogta fel, annál nehezebben érezte át a pleinair harmóniáit, mert el kellett előbb felejtenie mindazt, amit addig – évtizedes gyakorlattal – megszerzett, újra látni, újra érezni kellett tanulnia, más színeket

keverni, más palettát találni, szinte új szemet keresnie.”

Szintézisre készült.

„Éveken át tartogatott az anyám a padláson egy tulipános ládát – idézi föl Lázár Béla Csók István elbeszélését. – Egyszer leszedem, porosan-piszkosan elviszem magammal Parisba. Amint mosogatom, látom, hogy a ráföstyött tulipán lejön, de alatta új tulipán virul, égő, erős, tüzes színű tulipán, s az ott virít most a műtermemben... És megtanított a magyar színharmoníára, a magyar népmese hangját súgva a fülemb. Édes, édes magyar szó... magyar szín... amint téged a magyar nép ösztöne, ízlése harmonizált, formált, összekapcsolt... Ez az érzés kísért most engem.”

S ez a színharmónia jelent meg már a század első évtizedének közepén festői megújulásról beszámoló sokác képein, a motívumkincset, népművészeti örökséget a tőle függetlenül kialakult Gödöllői Művésztelep szemléletével párhuzamosan építette be értékkörébe, és a tárgyi világ, az autentikus környezet, az élettér ábrázolása még az enteriőrökben is megtelt levegővel, ez pedig az impresszionisták *plein air* látásából hagyományozódott rá. Ugyanakkor, a posztimpresszionizmus útján haladva, a színnek expresszivitásával nemcsak az optikai képről, illetve az e kép mögött fellelő hangulatról, de az érzelmi felindultságról szintén tanúskodnak művei, és éppen ez lett az a sajátossága, amely kiemelte munkáit a zsáner világából. A szituáció még a genre toposzaira épült – a *Kártyavető cigánylánynál* vagy a *Teknővájóknál*, az 1906-os *Sokác aszszonynál* is –, de a festői elbeszélésnek már alig látjuk nyomát, Csók inkább a „levegős” hangulatra, illetve az elsősorban a színkezelésből és az ebből fakadó új formaalakításból adódóan, az érzéki benyomáson túl az indulati kifejezésre is koncentrált.

Geller Katalin művészettörténész a népművészet és a képzőművészet kapcsolatait elemző tanulmányában (*A népművészet esztétikai szemlélete közép-európai viszonylatban*) megállapította: a sárközi gyermekek rajzainak megismerése Csók Istvánt például a naturalista leírás, az anekdota-mesélés elhagyására készítette. „... ha beszívhatta volna lelkem a keresetlen, a naiv bájt, népi őserőt, mely e rajzocskákból kisugárzik ... mily csodás hatást válthatott volna ki ez az új szintézis festőknél közönségnél egyaránt” – írta az 1945-ös *Emlékezéseimben*. Geller Katalin úgy látja, a bennük megtalált naiv egyszerűség később a *Tulipános láda* (1910) festményén már „fauve” festészeti hatásokkal ötvöződve nyert kirobbanó, eredeti megfogalmazást. S a posztimpreszionista hatások, a fauve szín- és formaforradalma ugyanúgy, mint a korábbi festői naturalizmus vagy a plein air, éppen a népművészeti hatásokkal, a népművészeti formakincs „hivatásos” művészetbe való emelésével a szecsesziós átírást eredményezte (nemcsak csók Istvánnál, hanem például Glatz Oszkárnál is).

„A pusztagegeresi molnárfiú érzése megnyilatkozott vajjon újra? – kérdezi említett elemzésében Lázár Béla. – Azt írja most nekem Csók Pista (nem István, de nem is az Étienne!): 'Hogy is mondja Jókai: Vissza a jegenyefák alá, amelyen a varjúkárogás szebb muzsika Debussynél. A Duna mellé, ahol nincs ugyan Paris, de magyarok laknak, ahol marják egymást az emberek, ahol sokszor, legtöbbször nincs becsülete a való érdemnek, – de az én vérem, az én népem! Aztán a tulipános láda – a szimbólum! Az, ami itt lappangott bennem, még mikor a *Nirvánát* festettem is. Óh, ha sikerülne elérnem, amit kitűztem magam elé, akkor igazán érdemes volt piktornak születnem, a

piktúráért szenvednem! Nos, ha én nem, – más...”

És meg is jelentek ezek az „első fecsek: magyar népi tárgyából összeállított csendéletek, tiszta, egyszerű, ragyogó színek, nagy színfoltokba osztva, egyszerű enteriőrök, dekoratív – azaz sikyszerű – elrendezésben, a sok naturalisztikus ízü tanulmány stílis eredményei. Nem bravúros nehézségmegoldások, hanem egyszerű érzések ritmusai, melyeknek eredeti melódiáit megtalálta (s nem megtanulta, – megtalálta a lelkében) és kifejezte a művész. Új művészi szépséget ösmert fel a természetben s keresi hozzá ez új szépség kifejezéseinek eszközeit. A természeti szépben felösmert új művészeti szép érzéseket kelt fel benne, ez az érzés az ő élménye, mely képzeti képeket vált ki belőle s ezeket objektiválja: íme a nagy művész alkotása. Ha harmónia támad a művész életérzése és képzeleti képei közt – a nagy alkotás kiindulásának nincs többé akadály. Tehetsége teljében áll most Csók István, s ha lelke melódiáit felösméri, azokat megérti, és képekbe átírja: művészi emelkedésének útjába semmi és senki sem állhat. Csak egy az ő ellensége, – a lelkétől távol eső komplikáltságok kultusza, a vágy a hangos sikerre, (...) mely úzi-hajtja, ahelyett, hogy csakugyan megtérne a jegenyék alá, érzéseibe őszintén elmerülve, a maga életérzésének ritmusára teremve meg a színei muzsikáját...”

Lázár Béla tehát a konfliktust már a század első évtizedében oldódni látta, és a debreceni gyűjteményből előkerült *Kártyavető* is ennek a saját hang megtalálásának az első munkái közé tartozik. Habár nemzetközi díjait éppen ezt az időszakot megelőzően kapta, az igazi magyar festői hangot a népi motívumok modern festői feldolgozásaival találta meg. Persze, ennek kortárs megítélése is ambivalens volt.

Láthattuk: Lázár az első két évtized művészi termését tartotta inkább feledhetőnek, s örvendett az új szín, az új forma és az új témák, nem utolsósorban a megújult festői szemlélet okán. Lázár Béla az elismeréssel ösztönzött, Fülep Lajos azonban a szigorú számonkérés hangján, igaz, még kicsit korábban, az 1905-ös – a Könyves Kálmán Szalon termeiben rendezett – kiállítást értékelve, egyúttal azt is megállapítva, hogy Csók akkor a legjobb, amikor a modern franciákkal tart rokonságot.

„A kiállítás általában csodás összevisz-szaságot mutat; az ’öcsényi menyecske’ örökké szép finomságaitól egy valórte-len plein-air-ig vagy egy levegőtlen szur-tos interieurig Csók Istvánnál úgy lát-szik, csak egy lépés a távolság. Kisebb kaliberű emberekkel szemben, mint Csók István, lehet elnézést gyakorolni; ő azonban nem érdemli meg, mivel határozottan nagy kvalitásai tiltakoznak minden szemet hunyás ellen.”

Az erős kritika erős önkritikával tár-sult, s eredendő, szenzuális festői alkata mégis arra predesztinálta, hogy az 1890 és 1920 közötti időszak egyik legjelen-tősebb magyar festője legyen.

Csók *Emlékezéseim* című könyvét be-vezetve, Németh Lajos a most bemuta-tott képpel (képekkel) jellemzett, szem-léletváltó periódust is minősítette: A teknővájó cigányokat ábrázoló képe a plein air-piktúra remeke, a sokác soro-zat több, mint a folklorisztikus érdeklő-dés festői parafrázisa, a folklór színessé-ge képein festői értéké válik.

S bár Németh cím szerint nem említi a *Kártyavetőt*, ez a mű ugyanabba a sorozatba tartozik, melyről ezt írhatta: „... a franciás ihletésű magyar impresz-szionizmus és posztimpreszionizmus főművei közé tartoznak, szerencsésen ötvözik a valór piktúra festői érzékeny-ségét és a dekorativitást”.

Csók István: *Tecnővájó cigányok* (1903; olaj-vászon, 92x182 cm)

MAGÁNYOS-E A MAGÁNGYŰJTŐ?

Egy debreceni kollekció tanulságai nyomán

A műgyűjtői szempontok igen sokfélék, ám e sokféleséget nemcsak az egyéni ízlés, a divat vagy a lehetséges értékpreferenciák befolyásolják, hanem az anyagi kondíciók is. A gyűjtemény és annak gyarapítása (vagy cseréje) sokak számára egyszerre költséges hobbi és befektetés. E befektetés hozadéka olykor már a következő árverésen vissza-

váltható pénzre, máskor maga a szellemi gyönyörködés és a megszerzés, a birtoklás öröme a legnagyobb ajándék. Feledhető szempont a pénzre válthatóság, miként az is sokadlagos a megítélésben, hogy mit kezdenek majd vele az örökösök: tovább gyarapítják-e azt, vagy eladják, mert forgalomképesebb materiális váltóeszközzé van szükségük.

*A Holló László-díjas
Cs. Uhrin Tibor debreceni
festőművész képe*

A műgyűjtő bizonyos szempontok alapján megítélve mindenképpen magányos, még akkor is, ha kollekcióját másoknak is bemutatja, akkor is, ha a művészekkel és más gyűjtőkkel való kapcsolattartásban való részvétele egy művész- és/vagy műpártoló közösség szereplőjévé teszi. A „bizonyos szempontok” közül pedig mérvadó az, hogy magángyűjteményének megléte elsősorban személyes érdek, ám mégsem érzi magányosnak magát, hiszen – más emberi kapcsolatainak minőségétől függetlenül – tárgyasult szellemi értékhitének biztos tudatában egy magasabb rendű közösség tagjaként él.

Oda tartozik, ahol a kulturális javakat nemcsak a kézzelfogható valóságukban mérik, hanem egy követendő értéknorma biztos tartópilléreiként, és viselkedése hasonlatos ama vallásos emberéhez, aki bár vallását-hitét egy közösség tagjaként gyakorolja, a (nem föltétlenül „társas”, hanem egzisztenciális) magánya elleni legnagyobb menedék maga a hit.

*A kárpátaljai magyar festő,
Micska Zoltán, az Ukrán Köztársaság
Érdemes Művésze és Állami Díjasa
Csendéletét kifejezetten a debreceni
gyűjtőnek címezte*

Írom ezt annak a több mint háromszáz darabot számláló debreceni magángyűjteménynek – legalábbis a kollekció egy nagyobb szeletének – megismerése nyomán, amelynek gyűjtői szempontjai a látszólagos sokféleségben is tudatos karaktert rajzolnak meg. Úgy tudom, hogy a gyűjtemény klasszikus darabjait otthon, a lakásában őrzi tulajdonosa, a kortárs alkotók művei „munkahelyén” láthatók, illetve a raktárban azok a darabok, melyek vagy a méltó installálásra, keretbe s kollekcióba helyezésre, vagy pedig továbbajándékozásra, esetleg cserére várnak. Eladni nem szokott, csak venni, illetve cserélni, egzisztenciateremtő üzletének haszna ezekbe a műalkotásokba vándorol.

A kecskeméti A. Varga Imre képei szintén kedves darabjai a kollekciónak

A kortárs modernnek, a sikeres, országosan elismert festőnek, Tóth Ernőnek (lásd a fenti reprodukciót) hasonlóan megbecsült helye van, mint Balla Lászlónak (jobbra fent) vagy a műkedvelő debreceni Medveczky Géza képének (jobbra)

Persze, nem tud túl sokat áldozni e szenvedélyére. A régiségpiacokat és az internetes árveréseket járja, alacsonyabb árfekvésű műveket szerez be. Például külön gyűjti a grafikát, melynek során azt tűzte ki célként, hogy a létező összes egyedi és sokszorosító grafikai, illetve vegyes technika jelen legyen a kollekcióban.

Törekvése továbbá, hogy a debreceni (ma is élő és klasszikus, de olykor a kevésbé ismert), illetve Debrecenhez is kötődő művészek alkotásaiból a magáénak tudhaszon legalább egyet. Ezen belül figyelt föl külön a Holló László-díjas művészek alkotásaira – azt hiszem, a sor lassan teljes (nem tudom, az utóbb díjazott alkotók közül van-e már Lovas Kiss Antal- és Szabó Antónia-képe).

„Szponzoráció” gyanánt nemcsak jótékony célú felajánlásairól tudok, de olykor egész kis gyűjteményeket vásárol – ilyenkor nincsen módja a szelektálásra, de mint mondja: mindig talál az anyagban olyat, amely a sajátjába is szervesen illeszkedik. Szereti felfedezni az ismeretleneket, az amatőrökben meglátni a későbbi, lehetséges és (akár díjjakkal is) elismert tálentumot.

Baráth Pál tusgrafikája és Varga József rézkarca között Potyók Tamás aktfestménye

És bár a kép valóban vegyes – tehát nem csak a „személyessé” vált képek kínálta látvány –, ez a debreceni magángyűjtő már csak azért sem lehet magányos, mert szándékait nem csupán a művészet szeretete, de mindig az ember, az alkotó ember, az alkotó-szellem szeretete vezérli.

Ezért maga is szerethető.

Csorján Melitta festményére a művész kiállításán figyelt föl a gyűjtő (aki úgy tudja: emlékeztető gyanánt fotóztam, mert a közlést számára is megjelentetésnek gondoltam)

Vojtina Bábszínház

4026 Debrecen, Kálvin tér 13.

Tel. / fax: 06 (52) 418-160

e-mail: vojтина@vojtinababszinhaz.hu

A kis December király

nov. 3. (kedd) 10.00, 14.00

4. (szerda) 10.00, 14.00

5. (csütörtök) 10.00, 14.00

6. (péntek) 10.00, 14.00

8. (vasárnap) 10.00

10. (kedd) 10.00, 14.00

11. (szerda) 10.00, 14.00

12. (csütörtök) 10.00, 14.00

13. (péntek) 10.00

26. (csütörtök) 10.00, 14.00

27. (péntek) 10.00, 14.00

29. (vasárnap) 10.00

Andersen-mesék

nov. 22. (vasárnap) 10.00

Játószínház

Gyertek velünk a fonóba!

Nov. 2. (hétfő) 10.00, 14.00

9. (hétfő) 10.00, 14.00

Az álomlátó fiú

nov. 10. (kedd) 10.00, 14.00

11. (szerda) 10.00, 14.00

17. (kedd) 10.00, 14.00

18. (szerda) 10.00, 14.00

24. (kedd) 10.00, 14.00

25. (szerda) 10.00, 14.00

Mátyás, a furfangos (felhívítás I.)

nov. 12. (csütörtök) 10.00, 14.00

13. (péntek) 10.00

19. (csütörtök) 10.00, 14.00

20. (péntek) 10.00, 14.00

22. (vasárnap) 10.00

26. (csütörtök) 10.00, 14.00

27. (péntek) 10.00

A Vojtina Bábszínház társulata nagy sikerrel (újabb meghívásokat érdemelve ki) szerepelt Franciaországban a Charleville–Mézières-ben szeptember 18–27. között rendezett 15. bábszínházi világtalálkozón a *Kendzsebáj menyegzője* című színháztermi előadással. A kazah népmeséből Buda Ferenc által írt és Rumi László rendezésében színre vitt darabot október 12-én Debrecenben is játszották, s az szerepel az idei évad műsortervében

BÁB–SZÍN–VÁZ címmel nyílt meg az új évad első kiállítása, mely a bábtervezői gondolkodást, a tervezés fázisait, a bábtest belső szerkezetét tárja föl. A test belső szerkezetének gondolata köré szerveződik a tárlat is: Mit rejt a külső burok, a héj, a bőr, a ruha? Mi tartja a testet, mitől mozog például a bábtest? Azt tudja minden gyermek is, hogy a bábót egy bábos ember mozgatja, de hogyan? – E gyűjteményes kiállítás erre ad választ. A Vojtina tervarchívumából kerestek olyan látványterveket, rajzokat, szerkezeti megoldásokat, amelyek megmutatják a bábtervező és bábkészítő szakma varázsos lépéseit, így bejárhatjuk az utat a látványtervtől a kész bábíg.

JÖN A MIKULÁS

(Anna rajzaihoz)

Mikulásnak nagy a zsákja:
ajándékkal van tele.

Segít neki ez a krampusz –
ne fáradjon el keze.

Rénszarvas húzza a szánját,
átrepüli az eget;

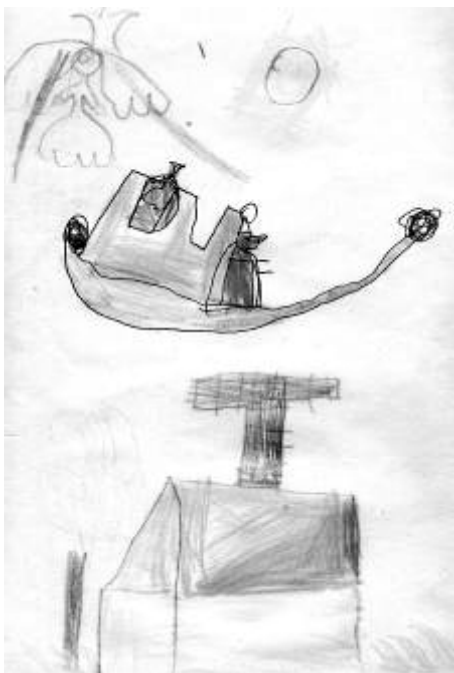
Angyal énekel a fényben:
várja őt sok jó gyerek.

Anna és a húga, Kata:
ők a legjobb gyerekek.
Játékokat és babát kapnak –
ajándékuk rengeteg.

Eltervezik, hogy tavasszal
kint, a réten játszanak;
szüleiknek szót fogadnak,
s este szépen alszanak.

Mert az angyal minden este
vigyáz a jó gyerekekre.

*(Vitéz Anna Veronika
e rajzokat tavaly novemberben,
négy és fél évesen készítette)*

VIRÁGOT NEVET...

Virágot nevet
a szemed,
szivárvány fényét
fölszeded,
hajamba tűzöd
a kéket,
míg rózsát álmodik
kezed.

S ha reggelente majd
tükörbe nézek,
a homlokomra én
virágaiddal rajzollak
oda téged.

Vitéz Kata Borbála (három és fél éves) rajza

**ANDRÁSSY KURTA szobrai; DOMJÁN JÓZSEF grafikái;
a ZEMPLÉNI MÚZSA 2009/nyári száma
a művészettörténet-írás tudományos modelljeivel,
JÓZSA JUDIT táncos szobraival
és a MAGYAR KULTÚRA ALAPÍTVÁNNYAL**

A Sárospataki Képtárban

Andrássy Kurta János, a Medgyesy Ferenc-tanítvány állandó kiállítása augusztus végi látogatásomkor félig leszedve, a realista formából a dinamikus stilizálásba nyúló kis-bronz-plasztikák java része a jobb oldali kisteremben, a földön várja az új installálást, csak a bejáratnál szemközt a boltívek alatt látható a posztamensekre helyezett, zárt és tömör kompozíciójú – az első mustra során is valóban a Medgyesy-hagyományokra emlékeztető –, rusztikusságukban is érzékeny kőszobrainak és hasonló felfogású figurális bronzainak megrendítő epizódja.

A kőlapokra térdepelve, e kis bronzok is monumentálisra nőnek előttem, a költészetté, vagy inkább zenei szólamokká nyújtózó formák a parasztsánerekkel váltakoznak, fürdőző és gimnasztikus mozdulatú lányok, asszonyok, grecósan nyújtott végtagok és tömör

parasztműzsák táncolnak végig a levegőben. És egyszerre lehet érezni az áramló frissességből azt a csöndes egzotikumot, ami az eredet titkának kereséséből fakad, míg a népi íz is átleng a szobrok között, s hogy mindig az ember, csak az ember fontos – benne a megtestesült fohász, mely ugyanúgy jelenti az erőt, mint az érzékeny hűrok megszólalásának ámulatát.

*Andrássy
Kurta János
szobrászmű-
vész állandó
kiállításának
álló, illetve
újrendezésre
váró része
a Sárospataki
Képtárban*

A Herman Ottó Múzeum Sárospataki Képtára tavaly volt 40 éves, 1968-ban jött létre Béres Ferenc énekművész kezdeményezésére, saját képzőművészeti gyűjteményét ajánlva fel az alapításhoz. A Béres Ferenc-kollekció mintegy 130 darabból áll, s az alkotások többnyire a 20. századi magyar művészetet képviselik.

A Béres-adomány részlete

Jóleső érzéssel fedeztem föl benne Holló László egyik aktfestményét, de a Hollóhoz hasonló nagyságú művészek között megjelenik például Iványi Grünwald, Mednyánszky, Tornyai, Nagy István és Rippl-Rónai vagy Gulácsy, valamint szintén látunk itt Andrássy Kurta-szobrokat.

Nagyobb teret kaptak Domján József adományai (a képen a kiállítás egy részlete látható)

Domján József (1907-1992)

Az Amerikában élt magyar származású grafikusművész ajándéka egyrészt saját életművének fennmaradt, reprezentatív darabjai – elsősorban fametszetek (számos dúcral is a nyomatok mellett), másrészt grafikai gyűjteményét a 20. századi magyar alkotók munkáiból válogatta.

Domján kevésbé ismert hazánkban, Amerikában viszont számos közgyűjtemény versengett alkotásaiért. Művei megtalálhatók a New York-i Metropolitanben, a cincinnati, bostoni és a chicagói, de a londoni Victoria és Albert múzeumban is. Hazánkban a Magyar Nemzeti Galéria őriz munkáiból, de az igazi keresztmetszetet Sárospatakon kapjuk.

Domján Józsefet a színes fametszetkészítés legnagyobb mesterének tartják, hírnevét is ez a technika készítette elő, melyet a század közepén ő újított meg. (Skandináviában kezdett fametszettel foglalkozni és Kínában e különleges műfaj mestere lett.) Képeit több színes dúc egymásra nyomásával készítette, s Tarján Gábor méltatása szerint a grafikai dűcök mesteri faragása, a nyomatok tisztasága, a motívumok sokat sejtető gazdagságának belső világa adja a Domján-képek magával ragadó hatását. Domján szerette még egyébként a pasztellt és a „spirituális” forma- és színvilág kibontására alkalmas festői technikákat. Nem állt tőle távol az iparművészet sem, például a gobelin, de művészi kivitelezésű alkalmi tárgyakat szintén készített. Több mint félezer egyéni kiállítása volt, 175 múzeum és magángyűjtemény lehet munkáinak büszke tulajdonosa, több művészeti könyvet írt és 40 könyvet illusztrált.

(Manuális és szellemi kreativitásának mérlegelésekor azt se felejtjük: mielőtt a képzőművészet lett a hivatása, 27 különböző szakmával próbálkozott. Kitartására és folyton megújuló képességére biográfiai adalékokat is lelünk: 1945-ben bombatalálat érte munkáival tele stúdióját; amikor 1956-ban elhagyta hazáját, minden alkotását hátrahagyta; 1957-ben telepedett le az Egyesült Államokban, és 1970-ben stúdiója, otthona tűzvész martaléka lett. Mindenük odaveszett, de Domján mindig képes volt új életre kelni.)

Annak ellenére, hogy a távol-keletitől egészen a maya hagyományokig sokféle hatást szerve-sített egységbe, szellemi köre és motívumvilága kifejezetten magyar gyökerű. Felfedezzük rajta a népi faragások nyomát és az archaikus üzeneteket, a népművészeti motívumokat, a balladák, az ősi hiedelem- és mondavilág festőien átlelkesített sugallatát. Tarján is úgy véli: olyan vizuális jelképrendszert alakított ki, mely a magyar hagyományban gyöker-ezik, de bárhol a világban jelen-tése van. Ama kevesek egyik, aki műveiben megvalósította a sokat emlegetett bartóki modellt: te-hát azt a kultúránk ősrétegéből táplálkozó, mégis minden idő-ben korszerű kifejezési módot, mely a társzművészetekben Nagy László költészetében jelentkezett ilyen tökéletességgel.

*Domján József: Csatajelenet
a Hunyadi János-sorozatból*

A Zempléni Múzsza

Visszatérve, még egy pillantást vetek Andrásy Kurta szobraira, s kíváncsi vagyok, mi van a nagyteremben, ahol e szobroknak állniuk kellene. Persze, nincs pénz az épület felújítására, aminek meg kellene előznie a kiállítás berendezését.

A teremben könyvek, iratkötegek, a *Zempléni Múzsza* „szerkesztősége”. Kítették őket a korábbi helyükről, tudom meg az egyfős múzeumi személyzettől, most itt kaptak menedéket. Hogy korábban hol „működtek” az – átlapozást követően azonnal megállapítható – igényes negyedéves folyóirat szerkesztői, azt nem tudom meg a korábbi remittenda-számokból ajándékba kapott példányokból sem, csak postafiókcímet látok. Miként még a legújabb, az ide nyári szám impresszumában is, melyet már az egyik debreceni újságostól vásárolok meg.

A versanyag miatt nem kell szégyenkezni, s az új nevek között Komlós Kornél *Tánc* című verse ragad meg. Még akkor is, ha néhány rím és képfordulat a Ghymes „táncára” emlékeztet. Mezei Gábor sem rossz, a *vissza* című verse – vagy lírikus miniatűr-prózája – még zeneibbé formálódna (a tartalomhoz magához is), ha a központosítást elhagyná.

A tudományosság modelljeiről

S vissza-ugrok én is: Marosi Ernő tanulmányához. A Széchenyi-díjas művészettörténész egyetemi tanárt egyszer éppen Debrecenben hallottam, a művészettörténet „hasznáról” és tanulásairól értekezett, itt *A tudományosság modelljei a művészettörténet-írásban* című tanulmányát olvasom, mely bevezetőként hangzott el még egy 2006 végén a *Művészet mint kutatás* című konferencián. (A közlés révén egyúttal magára a konferenciakötet-re is fölhívják a figyelmet a szerkesztők.)

A modern művészettelfogásokig – a „mindenki művész” ellenprogramos szlogenjeig vagy utóbb a művészet, mint „tudományos terepmunka” reneszánsz-imitációs elképzeléséig – vezető úton jelzőtáblákként vezettek azok az elvek, melyek szerint az idők során nem csupán a mesterstátuszról emelkedett a tudós értelmiségi szintjére a művész, majd újra és újra szakított a korábban már tökéletesnek hitt ábrázoló-kifejező megoldásokkal, hanem – a mind nagyobb művészi autonómia feltételezésével – „a művészet utolérhetetlen tetőpontját” is szem előtt tartották. A haladás-fogalmat meghatározó ideákban így összeütközött a modellezhető tökély és a mindig meghaladható, tökéletesnek hitt állapot kritikája, tehát az akadémista intézményesítés, illetve az ellene való tiltakozás.

Az 1764-es Winckelmann által kijelölt fordulópontot felidézve, Marosi Ernő egyrészt figyelmeztet a művészettörténet-írás akkori tévedéseire, de elismeri jelentőségét abban a tekintetben, hogy a „művészi haladás relativizálásával” – valamennyi nép és minden alkotó egymástól függetlenül járja be a művészet haladásának egész folyamatát – „a valóságos egyetemesség perspektíváját nyitotta meg”.

S ekkor társult a művészi autonómia követelés mellé a művészettörténet-írás szuverenitás-törekvése. Utóbbi „eredményeként” kettős, ma is jelenlévő paradigm-

ma mutatkozott. A szemléleti alapkérdés ez lett: beépíteni a modern jelenségek értékelésébe a korábbi eredményeket (a hagyományos művészettörténet érvényességét keresni tehát az újabb jelenségek megítélése során is), vagy pedig a korunk jelenségeiből építkezve megtagadni (jó esetben újraértelmezni) a korábbi történeti-kritikai megállapításokat?

A művészettörténet-írás, mint tudomány igénye, pontosabban: a tudományosság hierarchiájába történő belépés szándéka nálunk a 19. század végén fogalmazódott meg, felismerve egyúttal azt is, hogy az olyan külső attribútumok, mint például az egzaktitás, az indukció logikai elvének követése vagy a felfedezői attitűd (Marosi kiemelésében) nem általánosítható ugyanazon szabályok szerint minden területre, hiszen a különböző diszciplínák megismerés-elveinek rendszere a tudományterületek eltérő jellegéből adódóan nem érvényes mindegyik területre.

„A modern művészettörténetben az alapot az interpretáció-elv általános elismerése jelentette” – állapítja meg Marosi Ernő. A művészettörténész például csak „materiális” értelemben lehet szaktudós, hiszen az ő feladata a magyarázat is, e ponton pedig már jelenségértelmezésről beszélünk. A magyarázati elv, a szemléltető és magyarázó álláspont tudatossága, a többféle lehetséges álláspont elismerése tehát a modern művészettörténet sajátossága. Ennek tükrében állapítja meg Marosi: a művészettörténet-írás nem valamilyen kötelező érvényű módszer, hanem „a művel szemben elfoglalt adekvát álláspontok sokfélesége”.

De hogy melyik a „helyes beállítás”? Itt lép előre a „műértés” kérdése, és e szemléletmód érvényessége máig tart. S itt olyan klasszikus (például kanti) fogalmakhoz kell visszatérnünk, mint az ízlés kérdéséhez. Nemi egyszerűsítéssel fogalmazva pedig: az ízlés (műértés, megítélés, értelmezés) sokfélesége magával hozza a metodikai pluralizmus érvényesülését. Ter-

mésztesen azzal is számolva, hogy a különféle interpretációk nem szüntetik meg a másik érvényességét, már csak azért sem, mert a műalkotás már nem csupán egy „objektum”, amelyet tárgyszerűen lehet leírni, hanem jelentések halmaza, és ezek a különböző lehetséges jelentések folyamatosan egymásra rétegződnek, az egyik befolyásolja a másikat.

Marosi Ernő a maga szakterületéről, a középkori építészettörténet terrénumból idézi eztán a példákat, bizonyítva (mint egy visszavetítve) az átmeneti és egymással jól megférő szakaszok és értelmezési kontextusok igazságát.

S minden különösebb ellenvetés nélkül egyet is érthetünk azzal a záró megállapításával, mely szerint a művészet és tudomány viszonyának alakulása magát a művészettörténet-írást is érdeklő folyamat. – Ebből magam azt olvasom ki (vagy azt is), hogy a művészet bár föltételezi a tudományt – hiszen nem mondhat le például a természettudományos megismerésben is szerepet játszó kutatásról –, a művészet lényegét nem helyes magával a kutatással (vagy ahogyan manapság egyre többet halljuk, a „terepmunkával”) helyettesíteni, illetve a művészi kifejezés tárgyává magát a keresés folyamatát tenni, a folyamat ábrázolását középpontba helyezni.

S itt pedig – a fentiek tükrében – pontosítani is kell magam: Mivel a lehetséges megközelítési módszerek közül egyik sem törhet a kizárólagosság státuszára (sem a művészetben, sem az annak változását rögzítő művészettörténetben, sem pedig az interpretációt magát jelentő kritikában), ezért el kell fogadnunk a kortárs modern művészet (és interpretáció) eme törekvését is.

Ám e törekvés megjelen(it)ése ugyanúgy nem lehet kizárólagos, mi több, a művészetkritika által idoleremtő módon intézményesített, miként nem az egyetlen lehetséges út a hagyományos értékkövetés sem. Tisztában vagyok azzal, hogy egzisztenciális kérdéssről is szó van itt, az anyagi érdekeket azonban hosszabb távon mindig fölülírja a szellemi érdek.

Józsa Judit kerámiaszobrászról

Józsa Juditnak 2009 augusztus közepétől szeptember végéig rendezte meg budapesti, Szentháromság téri székházában a *Magyar táncok* című új kiállítását a Magyar Kultúra Alapítvány. Ebből az alkalomból a folyóirat közli „*A táncoló paraszt*” – *Izsó Miklós szobrászatáról* című tanulmányt, mely része a kerámiaszobrász 2002-ben megvédett művészettörténeti szakdolgozatának. Megállapítja: *A táncoló paraszt* sorozat, a tánc ábrázolásának ez a módja egyedülálló volt Izsó korában, hitelesen érzékítve meg a mozdulatok tetőpontját, a meghatározó pillanatok töredékét, a táncoló ember bonyolult és heves mozdulatait emelve át a mozdulatlan formába. Izsó ezt úgy érte el: „a mozdulatok ellentétére építőkező férfítánc minden mozzanatában a klasszikus szobrászat kontraosztját érvényesítette. Tette mindezt úgy, hogy azt a helyzetet látjuk, amikor az alak két mozgásforma között egy pillanatra nyugópontozhoz ér.”

Józsa Judit – kinek szülei is messze földön ismert korondi keramikus népművészek, és a család alkotásait a 2004-ben a budai várban megnyílt *Tiszta Forrás Galéria* mutatja be – a hagyományos korongozás helyett az általa kifejlesztett hajtogatással és mintázással készített terrakotta kispasztikáinak szemléleti és témakezeléséhez szakmai és történeti előtanulmányokat is folytat.

Nyolc évig foglalkoztatta például a művészt a *Magyar nagyasszonyok* megfogalmazásának gondolata: előtte még senki nem ábrázolta s mutatta be őket egy csoportban. Hosszú anyagyűjtés után jutott el Emesétől Árva Bethlen Katáig, majd a 2004-es sorozat folytatódott a következő évben „*1800-tól tegnapig*” alcímmel. Nemzeti történelmünk kimagasló asszonyai – köztük Sarolta, Árpádházi Szent Erzsébet és Szent Margit, Rozgonyi Cecília, Szilágyi Erzsébet, Beatrix királyné, Ráskai Lea, Izabella királyné, Lorántffy Zsuzsanna, Gróf Zrínyi Ilona, majd Brunszvik Teréz, Teleki Blanka, Kossuth Zsuzsa, Salkaházi Sára, Jászai Mari, Czinka Panna, Erzsébet királyné és Tóth Ilonka – után 2006-ban Józsa

Judit úgy is keresni kezdte a „nőt”, mint a magyar irodalom kiemelkedő személyiségeinek műzsáit. A *Műzsák kertje* címmel szintén nagy sikerű kiállításhoz megformázta a kilenc antik műzsát, a magyar történelmet, mint Tinódi-műzsát, Balassi, Csokonai, Petőfi, Ady, Juhász Gyula, Szabó Lőrinc, Márai, Babits, Radnóti, József Attila szerelmeit, feleségeit.

Már az első sorozatokban is alkalmazta a művész a földfestéket vagy az archaikus felületkezelést, illetve az alacsonyabb és magasabb hőfokon égetett, színes, mázas felületek játékát, de mellettük természetes ásványi anyagokat, köveket is beépített a kompozícióba. A föld és a víz, a terrakotta és a kagyló (csigák és korallok) együtt jelentek meg a 2007. évi *TerrAqua* című kiállítás világában, az alkotásokhoz színes, matt és selyemfényű mázakat használva. A következő év tematikus kiállítása lett a *Magyar mesevilág*, melynek alakjaiban a magyar népmesék gazdag szimbólum- és mitológiai rendszere jutott kifejezésre, így a művek közt szerepelt az életfa, a Föld közepe, a királyfi és kiráyleány, a Hold és a Nap vagy a Szél anyja, vasorrú bábák, sárkányok és ördögök, Tündér Ilona és Fehérlófia. A művészi ihletettséggel, a szak-

mai tudás magas foka mellett a témaábrázolás hitelességéhez járultak hozzá nemcsak a művészettörténeti előtanulmányok, de a történelmi és őstörténeti, néprajzi és mitológiai, népköltészeti kutatások is. Ezt a folyamatos és tudatos építkezést most a *Magyar táncok* című sorozat elkészítésével folytatta a művész, s a vállalkozás azért is volt izgalmas, mert a kortárs képzőművészet kevés mintát nyújt az ábrázoláshoz, így Józsa Juditnak új technikai és szobrászati ötleteket, megoldásokat sikerült kipróbálnia és megvalósítania.

Mindezekről Bába Szilviától, a Magyar Kultúra Alapítvány értékesítési vezetőjétől kapunk gazdag leírást *A küldetések találkozása – Józsa Judit művészete és a Magyar Kultúra Alapítvány* című cikkében. S nem hagyható ki az összegzésből a kiállításokat kísérő, illetve azokat előkészítő marketing tevékenység szerepének hangsúlyozása sem. Ennek (is) eredményeként míg a 2004-es *Magyar Nagyasszonyok I.* című kiállítást hatezer látogató tekintette meg (és 23 média-megjelenést regisztráltak), a *Magyar mesevilág* látogatószáma már elérte a 10 ezres nagyságrendet – és a média-megjelenéseken túl immár média-együttműködések is bizonyítják a marketingtevékenység eredményességét. E hatékonyság elérését a koordináció – a programsorozatok egymást vonzó és kiegészítő koncentrációja – szintén segíti.

„Az évenkénti 10. 000 látogató, a közel félszáz média-megjelenés, a hazai és külföldi szobormegrendelések, a vendégkönyv beírásai dokumentálják a komplex marketing munkát, hitelesítve ezzel a küldetések találkozásait” – olvassuk Bába Szilvia összegzését a beszámoló végén. Mely beszámoló (illetve a *Zempléni Műzsával* e formában megvalósult együttműködés, avagy a *Néző • Pont* személyes megkeresése és megszólítása) amúgy szintén része a marketingnek; s nem is árt az efféle tudatosítás, segítő a hétköznapiak ideges és reménytelen zűrzavarától mind jobban elbizonytalanodott, ám potenciális művészetszeretőkké értékválasztásait.

Tóth-Máthé Miklós monodrámája minden szempontból csak megerősít. Megerősít a hitben, a magyarságban és az anyanyelvben, megerősít egy, az anyainál föttebből eredő közös nyelv hitében is, melynek legfontosabb törvényeit a szeretet grammatikája fogja egybe.

Eszünkbe jut, hogy „az Isten szeretet”, de az istenszeretetet kell ahhoz, hogy – az önfeláldozó Krisztus-imitáció mintájára – az Isten házába vitt legnagyobb ajándékkal a másik ember, az emberek közössége iránti szeretetünket is kifejezzük.

Akinek földi gazdagsága nincs, mégis a legtöbbet viheti oda: „magyar nyelven az egész Bibliát”. Ez Tóth-Máthé Miklós *ÉN, Károli Gáspár* című monodrámájának utolsó mondata. S ez a mondat összefoglalja a legfontosabb drámai pontokat.

A magyar nyelv, a nyelvvel való küzdelem drámájáról ugyanúgy szó van e műben, mint a töredék és a teljesség konfliktusáról – az Egészről van szó ugyanis, a Szent Könyvekbe gyűjtött Mindenség igényéről –, s arról is, hogy a szent és profán miként küzd, majd békül meg egymással, mintegy az isteni elhivatottság bátyáit emelve a nyelv erődtítményének sarkaira. Mert a szerb származású Károli (Radics) Gáspárnak magának is küzdenie kellett a magyarságáért, hogy ne a származás, hanem a tettei miatt tartsák magyarnak; a feleség és három gyermekének eltemetése után megharcolnia a hitéért, hogy Isten, amikor elvesz, azzal nagyobb adományt készít elő; s meg kellett harcolnia az istenszeretetnek a földi szerelemmel, amikor új hitet talált maga mellé Károli.

S ha már a megerősítésekről szóltam, a mű még arra is bizonyágként szolgál, hogy a monodráma műfaja nem attól az, ami, hogy egy ember van a színen, s az ő belső, önmagával vívott küzdelmei elevenednek meg ott. Mert végső soron a monodráma érdektelen akkor, ha csupán egy személy drámája áll a középpontban. Az

„egyszemélyes cselekedet” forrása, célja és eredménye is a közösség sorsában mérhető. A Biblia magyar nyelvre fordítása sem csupán egyszemélyes tett volt, és itt nem arra gondolunk, hogy Károlinak voltak segítői, s a fordító mellett többen munkálkodtak az ügyért, a fordításnak és a ki nyomtatásnak pedig voltak támogatói is. Jelentősége azonban a legjobban mégis úgy mérhető le, ha a magyar nyelv és a magyarországi protestantizmus, egyáltalán az egész magyar művelődés „szent” ügye, valamint a nemzeti identitás kialakítása szempontjából forradalminak számító cselekedet, az egész személyes és társadalmi, történelmi és vallási, emberi és az Istentől átölelt környezet egyetlen ember, a bibliafordító Károli Gáspár életében, az életének fordítással töltött éveiben követhető végig. Hiszen a Biblia maga is csak úgy tud hatni közösségi szinten, ha előbb az egyes emberrel való viszonyában kel életre, a szónak egy másik jelentésében: testesül meg az Ige.

A Biblia (s annak anyanyelvre fordítása, úgy is, mint annak a személyes életvitelben való érvényt szerzése) mindig aktuális lesz. Nemcsak a Biblia Évében – mikor a Csokonai Színház műsorra tűzte az Árkosi Árpád rendezte darabot –, hanem az idén is – mikor műsoron hagyta azt a színház, és az országban több helyen szerepelteti, vándoroltatja stúdió- és templomszínházi formában Debrecenről, Vizsolyon, Érden át Szolnokig vagy Nagyváradig –, mert az idén a Magyar Nyelv Éve van, s megkezdődtek a Kálvin-emlékevek.

(Itt jegyzem meg, hogy a hagyományos templomszínházi előadással Tóth-Máthé már sikeresen rukkolt elő a *Méliusz* című drámájában; az *ÉN, Károli Gáspár* pedig szintén alkalmas a templomi környezetben való bemutatásra, s ezt a Füredi úti református templomi előadás is bizonyította.)

S a Károli-monodráma még arra is utal, hogy amikor az egyes ember magának a

Bibliát választja, sok minden másról le kell mondani, sok mindennel le kell számolnia – és húzhatják reá bár a (vallási) fanatikus jelzőt, a teljességet nem a profán érvényesülés, a földi hatalom és egzisztencia szintjén éri el, hanem a nyelvért, hitért és szentségért folytatott küzdelemben.

Balogh Tibor a darabról írt kritikájában ezért nevezhette kulcsdrámának a művet, mert ebben a harcban sok ember és egy nemzeti közösség is magára ismerhet, továbbá azért, mert Tóth-Máthé Miklós személyes küzdelmeinek ugyanúgy színterére a dráma, mint Károlinak. „Ahogyan a sorscsapásokat elszenvető ember a hitében megerősödve tér vissza az alkotó hétköznapiakba, ahogyan a szószék és a fordítás egyenrangúságát, a megszólalás minőségét hangsúlyozza, az szinte rávetíthető Tóth-Máthé kiszabott/választott útjára – írja Balogh. – A közös hit, a közös lelkiesség, a közös nyelv kapcsolja őket össze.”

A drámai megszólalás nyelve pedig méltó az üggyhez, a Bibliához: veretes, mives, a zsoltárok és a próféták, az evangélisták és a prédikátorok nyelvén szóló a szöveg.

Tóth-Máthé Miklós – a fordítás eseménnyel követve – epikus elbeszélésmódot is választhatott volna (amit egyébként meg is tett a „*Megszámlálta futásodat...*” című, Károli Gáspárról írott korábbi regényében), s tulajdonképpen e monodrámaiban is benne rejlik egy többszereplős színdarab lehetősége. Még át sem kellene írni, csupán a szereposztás miatt lehetne újradszínházolni. A Károlit megsemmisítő Kóti Árpád ugyanis, akinek fél évszázados színészi pályafutása minden erényét mozgósítania kell az előadásban, egy személyben idézi meg az egész kort, a környezetet, azokat az embereket, akikkel kapcsolatban állt (s akikről kiderül: még a látszólagos akadályok ellenére is az ügy mellett állnak, megértve annak személyen, politikai érdeken átnyúló, egyetemes jelentőségét).

Kóti újrajátssza a magányos éveket és a magányoldó szerelmet – az egyik legszebb része a darabnak talán az *Énekek Éneke* fordítása és a Szócs Annával kibontakozó szerelem párhuzamos megelevenítése –,

dialógusokat idéz föl: nemcsak saját belső „futását” éli újra, és nemcsak a narrátori szerepet váltogatja a monológ-részekkel, hanem számos párbeszédet dramatizál.

Egyetlen kritikai megjegyzésem is arra vonatkozik, hogy a nyelvvel való eme szép birkózás kevés energiát hagyott a megidézett szerepek közötti hangnembeli modulációk kifejezésre juttatásához, ám ezt úgy is föl lehet fogni, hogy Károli–Kóti nem „színházat” játszik az előadásban és a vele történetek földidézésében, hanem saját természetes hangján szólaltatja újra azt, és ez a saját hang sem lehet más immár, mint a Biblia hangja.

A választás végérvényes és megkérdőjelezhetetlen: ugyanúgy Károli Gáspárnak kell elmesélnie, s az elmondással feloldania minden külső és belső konfliktust, mint ahogy maga a magyar nyelven megszólaló Biblia is elmond és felold.

Sok szereplő, több helyszín, három fordítással töltött intenzív (illetve az előzményekkel négy) hitmunkás, szép és küzdelmes esztendő eseményei, érzései, megtorpanásai és megvilágosodásai sűrűsödnek a mintegy hetven perces előadásba. Libor Katalin egyszerű díszlettere csupán három állandó elemmel játszik: Az utazóládával, melyben benne van Károli Gáspár egész élete, a múlt, a család, az emlékek, majd abba kerülnek a kéziratok is. A szószékkel, mely „keretbe foglalja” a drámát: a gönci prédikátor innen szól nemcsak saját gyülekezetéhez, de a Biblia lefordításával egy egész nemzeti gyülekezethez is.

A legmarkánsabb díszletelem pedig nem más, mint a kéziratot fordítást tartalmazó „kutyanyelveket” felnagyító, a tükrök funkcióját is betöltő üveglapok alkalmazása. Itt egyrészt a szöveg „testté válása” érzékelhető, másrészt arra is utal ez a megoldás, hogy az Ige maga is tükör. Nem beszélve arról, hogy a színpadi játék során Károlinak nemcsak az érzelmei, hanem a mozdulatai is tükröződnek segítségükkel.

S magában a darabban is, mint tükörben, ott vagyunk. Hittel és nyelvvel, történelemmel és sorssal. Istennel és szavával.

„A MI FRANCIA KÖLTŐNK, GUILLEVIC”

Szerkesztette: Gorilovics Tivadar

Kossuth Egyetemi Kiadó – Orbis Litterarum Világirodalmi sorozat 17., Debrecen, 2009.

Eugène Guillevic (aki költőként soha nem használta keresztnévét) születésének 100. évfordulója alkalmából 2007. november 30-án rendeztek – a Francia Köztársaság által hivatalosan meghirdetett Guillevic Emlékév programjaihoz kapcsolódva – az ELTE Egyetemi Könyvtár Francia Központjában tudományos konferenciát. Ennek anyagát (néhány további, köztük magától Guillevic-től származó – írással és dokumentummal kiegészítve) rendezte kötetbe Gorilovics Tivadar professor emeritus, így ez év tavaszán egy harmadfél száz oldalas tanulmánykötet látott napvilágot, újabb adalékokkal és referenciaként szolgálva a hazai Guillevic-irodalomhoz, illetve a költő magyarországi recepciójához.

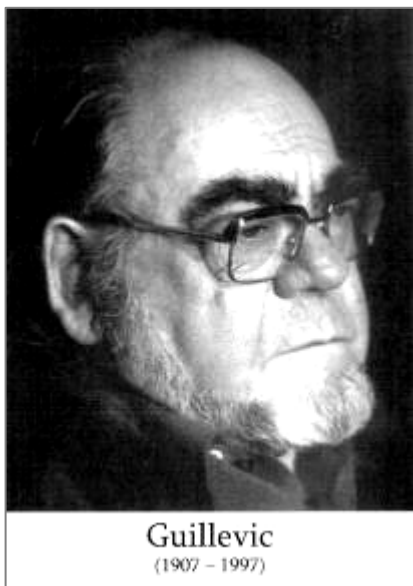
S ez talán még mindig kevés, ha figyelembe vesszük, hogy mit vállalt és mit tett Guillevic a magyar költészet franciaországi népszerűsítéséért. A költő életművének

ugyanis egyik fontos vállalása volt a magyar költők műveinek francia adaptációja, mely munkához természetesen a mi poétáink, műfordítóink, irodalmáraink szintén segítséget nyújtottak. (Guillevic fogadtatásának bemutatása tehát nem nélkülözheti a magyar költészet francia recepciójára történő kitekintést sem.)

Az egyik legelismertebb francia kortárs költőt (1980-ig mintegy félszáz nyelven jelentek meg versei, több mint húsz kötetet adták ki külföldön – költői munkáinak válogatása először magyar nyelven látott napvilágot *Föld és víz* címmel 1962-ben) Gara László 1955-ben kérte föl (más költőkkel együtt) József Attila verseinek fordítására. Legelső József Attila-átköltéseit ekkor publikálta Gara társfordítói közreműködésével, majd folytatódott a magyar versek franciára adaptálása. S hamarosan (1961-ben) kiadták a francia nyelvű József Attila-kötetet, a következők esztendőben *A magyar költészet antológiája a XII. századtól napjainkig* című antológiát. Az *én magyar költőim* címmel válogatott fordítása látott napvilágot 1967-ben s 1977-ben (a tanulmánykötet címe tehát erre is utal, mely jellemzést egyébként Somlyó György használta először az 1973-ban általa fordított Guillevic-kötet, a *Val vel* utószavában); s itt kell megemlítenünk egy-egy 1963-as francia Illyés- és Kassák-kötet is.

Gorilovics Tivadar, aki időközben (Gara Lászlóval együtt, majd fölváltva őt halála után) Guillevic magyar társfordítója, együttal barátja és költészetének legavatottabb magyarországi ismerője lett, Somlyó György emlékének ajánlotta a kötet első, a költő teljes magyar irodalmi, illetve a magyar és francia kortárs költészet kapcsolatrendszerét fölvázoló írását *Guillevic magyar kalandja* címmel. Ez a 2007. november 13-án a Párizsi Magyar Intézetben tartott francia nyelvű előadás átdolgozott és jelentősen kibővített változata.

Egyik alaptétele, hogy a magyar irodalmi művek idegen nyelvre való átültetésének azért van különleges jelentősége, mert nyelvi elszigeteltségünkben saját irodalmunk önmeghatározása sem lehet teljes, nem beszélve Somlyó Györgynek arról az idézett megállapításáról, miszerint „mióta világirodalomról beszélünk, az egyes nemzeti irodalmakat olyan mértékben illette meg a világirodalom rangja, amilyen mértékben műveiket más nyelvre fordították”. S itt méltatja Gorilovics Gara kezdeményezését: „kihasználva az 1956 után a magyarság iránt megnyilvánuló általános rokonszenvet, képes volt mintegy negyven költőt megnyerni a vállalkozásnak, akik közül csak ketten tudtak magyarul”.

Gorilovics Tivadar a magyar költészet franciaországi megismertetése szempontjából igencsak termékeny 1963-as évet „a csodák esztendejének” nevezi: az említett kötetek megjelenése mellett ekkor rendeztek ugyanis mai magyar költészeti estet Párizsban, az *Europe* című folyóirat magyar számot adott ki, továbbá több kritikai reflexió irányította rá a figyelmet irodal-

munkra. S a következő évek (tárgyunk felől közelítve legalábbis) a magyarországi költőtalálkozók jegyében teltek, jelentős számú franciaországi közreműködéssel, s maga Guillevic is több alkalommal látogatott Magyarországra.

Gorilovics Tivadar arra is utal, hogy bár a költő versei a megjelent magyar köteteken túl újabb fordításokban is ismertek, irodalmi köztudatunkban (avagy az érdeklőd kevesek számára) Guillevic fordítói munkássága révén él. „*A mi francia költőnk, Guillevic*” értelemszerűen külön tanulmányfejezeteket szentel a költőnek és a műfordítónak, valamint a *Költészet és zene* cím alatt Székely Katalin közöl megjegyzéseket Guillevic „*Variációk egy nyári napra*” című költeményének margójára.

A költő Guillevic arcképéhez adalékokat kínáló írások a személyes elfoglaltságok miatt itt most nem méltatott saját tanulmányommal indulnak (*A dolgok lelke – a vers mint a világ középpontja – Guillevic és az örökkévaló mozdulatlanlanság*), ez az esszé az 1985-ös *Du domaine* (*A birtokról*) című kötetét állítja középpontba, az idézetrészekben tőlem származó fordításokból is válogatva. S kiváló fordítások a Kiss Sándor által magyarított szövegrészek. Ő az *Art poétique* című kötet láthatatlan kötelekeiről, Guillevic 1989-es költészettanának tárgyasult ünnepélyességéről, illetve a lineáris szövegolvasás helyett az asszociatív értelmező építkezést kívánó, a költői versteremtést követő befogadói versújratereztés „merengő tudatosságáról” értekezik *A szavak emlékezete* című tanulmányában.

Ugyancsak egy jellemző Guillevic-kötetet (*Carnac*) állít középpontba Freytag Orsolya az *Én és a tenger* című írásban, a tengerrel folytatott párbeszédet mintegy a nyelvvel és a nyelvért folytatott harc allegóriájaként értelmezve. Farkas Enikő a líra objektív hangsúlyai (az „új tárgyaság”) okán állítatja párhuzamba Guillevic és Nemes Nagy Ágnes költészetét, ám ez a megközelítés csupán vázlatnak tekinthető, mintegy kiragadva néhány motívumot a két költői termésből, s talán indokoltabb

lett volna e tárgylírárt szélesebb kontextusban megvizsgálni, habár kétségtelen: Nemes Nagy költészete is alkalmas alapanyag erre.

A fordító munkásságát bemutató fejezet legizgalmasabb írása természetesen Gorilovics Tivadar tollából származik (*Guillevic társfordítója voltam*), melynek külön érdekessége, hogy az emlékező esszéből az esszéélményt visszaadó tanulmányt komponál. Így nemcsak dokumentum értékű ez a visszaemlékezés, de hasznos útmutatásokat kínál a műfordítói stúdiumokhoz is: Guillevic fordítói módszerét egyaránt összevetve a francia és a magyar műfordítói gyakorlattal és hagyományokkal, kitérve a két nyelv közötti (szerkezeti, hangtani, nyelvtani rendszeri és nyelvélektani stb.) eltérésekből adódó nehézségekre és azok lehetséges áthidalásának módjaira is, hadakozva például a formahűség és szabad átköltés mítoszával.

Mindenesetre Gorilovics Tivadar már a közös munka kezdetén szembesült azzal a dilemmával, hogy a szó szerinti (vagy az értelmi, Guillevic szóhasználatával pedig „irodalmi”) fordítás azért teljesíthetetlen feladat, mert a két nyelvben nem hozható létre egyszerre három szinten is, a hangzás, a nyelvtani és a kulturális hagyományok szintjén a „hasonlóság”. Így aztán legfőképpen arra lehet törekedni, hogy mind nagyobb legyen ez a hasonlóság, és el kell fogadni, hogy a vershűséget csak kompromisszumok árán lehet megközelíteni.

A társfordító mindebből nem arra következtet, hogy Guillevic adaptációi csupán egyszerű szabad átköltések, melyek értékét az határozná meg, ami őket francia verssé teszi, mert azok kiállják a (ha nem is verstani, de a) poétikai értelemben vett hűség próbáját, miközben maga a fordító is meglátszik a versben.

A Guillevic-fogadtatás történetéhez kínál dokumentumokat Vámos Éva, mégpedig hangzó Guillevic-dokumentumokat, rádiós irodalmi estekről és interjúkról számolva be: 1974 és 2007 között összesen tíz ilyen műsort idézve föl; Képes Júlia pedig *Íme hát...* címmel Guillevic és Jean Rousselot

néhány József Attila-fordításának összehasonlítását végzi el. A dokumentumok sorát gazdagítja „*Az én magyar költőim*” első kiadása előszavának fordítása – ezt Szabó Anna végezte el –, mely az eredeti francia nyelvű közlést követi. Ebben sajátos értelmezését adja Guillevic annak a vitatott kérdésnek, hogy vajon csak akkor lehet-e jó műfordító az ember, ha ismeri is azt a nyelvet, amelyből fordít. Szerinte a versfordítónak csupán magának is költőnek kell lennie.

Hiszen: „mindent összevéve, a versfordítás nagyon hasonlít a versíráshoz. S melyik költő állíthatja versírás közben, hogy ismeri az eredeti szöveget, azt a formátlan anyagot, amely fölkinálja magát neki, hogy a kimondás révén formára találjon; ismeri azt a fajta szörnyetegeret vagy ropant zsigert, amelyet le kell nyelnie, miközben ő maga az áldozat? És akkor, amikor az önkívület martaléka, nincsen segítségére a cinkostárs sem, a nyugodt, hidegvérű, tiszta fejű társfordító.”

*Ex libris dr. Gorilovics Tivadar
Menyhárt József fametszete*

Igen vaskos, ötödfélszáz oldalas, súlyos és sűrű könyv (mármint tartalmi értelemben) Bertha Zoltán 13. kötete; mely írásainak többsége afféle kritika útmutató, sorsjelző is, kötetben korábban közzé nem tett tanulmányok, esszék és kritikák válogatott gyűjteménye. Egyúttal sorsjelző írások – a cím tehát valóban találó –, a szerző maga „sorskönyvjelzőként” aposztrofálja az itt megjelent munkákat. „Felfogni mindazt, amit a sorstól jelként kapunk; kutatni, ami kultúrában, írásművészetben, szellemi és erkölcsi hagyományban emberi jelentésként öröklődik a súlyos történelmi tapasztalatok élményidején keresztül; s utalni az értékminőséggel megvilágított személyes és közösségi sorshistória lényegvalóságaira.” Hitelesnek elfogadott kritikusirodalomtörténeti ars poetica ez – vállalt és vallott irodalomértelmezői törekvésének olyan szemléleti összegzése, amely meg is valósul a szerző érték- és sorsfigyelésében.

A Kölcsény-, Petőfi Sándor Sajttöszabadság-, Tamási Áron- és József Attila-díjas kritikus, irodalomtörténész a Károli Gáspár Református Egyetem tanára – már a tudományművelés eme intézményi szintére is része a világnézeti állásfoglalásnak –, nem beszélve arról, hogy eddigi monográfiáiban (például Sütő Andrásról vagy a Görömbei Andrásal közösen írt romániai magyar irodalomról szóló könyvben) és tanulmányköteteiben (például *A szellem jelzőfényei*, *Gond és mű*, *Arcvonalban*) a határon túli és határok fölötti, egyetemes nemzeti sorsirodalom modern áramlataival foglalkozott.

A *Sorsjelző* gyakorlatilag folytatása két korábbi kötetének, a *Sorstükör*nek és a *Sorsbeszéd*nek is. Ez az egyetemes, nemzeti és sorsközéppontú irodalomszemlélet nemcsak a határon túli írók, de a magyar irodalomnak a kisajátító ízléssel terrorizáló „hivatalos” (ám nem föltétlenül értékelhivatott) kritika által határon kívülre szorított szerzőkre is jobban figyel, mondhatni, a sorsból a hozzá társult nemzeti

jelző lesz fontos számára, míg egyúttal az egyetemes érték megjelenését is keresi a tárgyalt művekben, legyenek azok kortársi, avagy újraolvasott klasszikus alkotások. Ekként a *Sors és írás* című első fejezetben Móricz Zsigmond, Németh László, Illyés Gyula és Tamási Áron, Szilágyi Domokos írói munkássága (illetve egy-egy műve) ugyanúgy a sorsértelmező és értékelemző attitűd vizsgálati terepe lesz, mint Körömendi Lajos vagy a határon túli Páskándi Géza, Kányádi Sándor, Vári Fábíán László és Lászlóffy Csaba műve, munkái.

Az *Irodalomtörténeti önismeret* címmel külön fejezetbe válogatott tanulmányok és esszék szintén e szemlélet jegyében épülnek föl – Czine Mihály irodalomtörténeti örökségahagyásában a protestáns szellemi hagyományokat keresi; a Görömbei András munkásságába betekintést nyújtó és az akkor (2005-ben) 60 éves irodalomtörténészt köszöntő *Cselekvő irodalom* apropóján a szintézisteremtés igényéről, vagy a szintézis tisztaságáról (s az e tisztaságban rejlő igazságról) értekeznek; érdeklődése mulhatatlan a kárpátaljai magyar sors irodalmi megjelenítése iránt is; de foglalkoztatják a nemzedéki kérdések. Nemcsak külön tanulmányt szentel ennek a tárgykörnek, de a harmadik kötetfejezet, a *Nemzedéki és kritikai (emlék)pillanatok* írásai e témával foglalkoznak. S a negyedik fejezet (*Irodalom és nemzet*) visszaölelkezik a *Sors és írás* cikkeivel, olyan dilemmákra keresve a választ, mint például a sorstudat és a nemzeti létesély egymást feltételező volta, a nyelv és közösség, illetve a megmaradás viszonya, a folyton újraírt sors, de benne az állandó küldetés föltárása.

Az eligazodásban Bertha Zoltán csak úgy és akkor segít, ha az irodalomolvasó nem csupán megérteni kíván egyes jelenségeket, hanem át is érzi azokat (hiszen utóbbi föltétele a megértésnek). Ezért maga is a megértő felelősség hangján szól – nem a felelősséget értelmezi, hiszen az evidenciának tekintti, hanem a felelősség értelmének a műben való megnyilvánulására hívja föl a figyelmet. Roppant nagysági tárgyi irodalomismeretéről ugyanúgy számot ad,

mint ahogy eligazít az irodalomesztétikai kérdésekben is, mégis az válhat a legnagyobb hozadékvá Bertha Zoltán kritikus tevékenységének, hogy – mivel eleve sorsról, közösségről és küldetésről beszél – a lírában sem csupán az élethangulatot, az epikában sem a pusztá világgépet, hanem a morált is keresi, ami alapvetően drámai jegy. Így a drámai párhuzamok és asszociációk – mint erkölcsi viszonyítási pontok – az érzelmi rokonszenvet etikai értelmezési mezőbe transzponálják; Bertha Zoltán irodalomértése tehát abból az egzisztenciális (pontosabban egzisztencia-) tudatból táplálkozik, mely szerint az irodalmiság és a nemzettudat ugyanolyan szoros és alapvető összefüggésben áll egymással, mint a magyarság az emberséggel.

A *Sorsjelző* tehát – mint azt Bertha Zoltán foglalja össze az ajánló fülszövegben – nemzedéktársak útját figyelő könyvbírálatokat, a huszadik századi magyar próza és líra egyes klasszikusainak szemléletformáit boncolgató értekezéseket, mai irodalmunk számos kiváló alkotójának műveit vizsgáló beszámolókat, a határokon túli magyar irodalom sajátos folyamatait és néhány jellegadó alakjának munkáit felvázoló recenziókat, a kortárs magyar irodalomtörténet-írás bizonyos meghatározó fejleményeit számba vevő ismertetéseket, gondolatkísérleteket, előadásokat, vitacikkeket, beszélgetés- és emlékezésrészleteket tartalmaz. Az írások különböző magyarországi, erdélyi, felvidéki, délvidéki és kárpátaljai lapokban, folyóiratokban és kiadványokban jelentek meg először.

BAKÓ ENDRE: REJTETT VÍZJELEK
Debrecen, 2008.

Több mint negyedfélszáz oldalon válogatott irodalmi írásokat ad közre Bakó Endre, cím szerint harmincegyet az összesen hét fejezetben (*Válogatott irodalmi tanulmányok és cikkek, A történelmi hős, Táj és irodalom, Dokumentum, A folklór felé, Gulyás Pál körül, Vegyes cikkek*). Már az előzetes orientációt is segítette volna, ha a tartalomjegyzékben a fejezetcímeket

is föltünteteti, hiszen az egyes írások címei mellett a fejezetjelölés a tárgyalt szerzők s témák közötti kapcsolatot, illetve a szemléleti, tartalmi, műfaji csoportosítás szempontjait határozza meg. Ám tegyük azt is hozzá, hogy Bakó válogatott és válogatott irodalomtörténeti és kritikai, avagy publicisztikai műfajokban alkot: a tudós, tárgyszerű beszédmodot történetmesélő ízzel vagy a jegyzet személyességével, a tárcahangú feldolgozás közvetlen megszólításával, az irodalmi dokumentumriport élményformálásával, a monografikus elemzések mellett az érdekesség és az érték jó-tékony párosításával.

(A tanulmányok hivatkozási rendszere el-eltér egymástól – hiszen az adott, eredeti publikációs fórumok gyakorlatához kellett alkalmazkodnia –, s hogy a kötetben nem érvényesül az egységes hivatkozássrend, az csupán a bibliográfusokat zavarhatja, mit sem számít a forráshitelesség szempontjából.)

D. Király Sándor: *Hortobágyi Kék Madár*

Bakó Endre kulturális újságíróként is az irodalmi helyi-érték feltárása iránt mutatott nagyobb vonzódást, úgyelve egyben arra: a lokális momentum (mint érdekesség) nemzeti szinten érvényes kvalitásokat mutasson föl. Alakulásakor még a Csokonai Kiadó élén intézményesítette e vállalkást, melyet azonban egyre kevésbé sikerült érvényesítenie a *Hajdú-bihari Napló* főszerkesztőjeként, mert a labanc tulajdo-

nosi szellem a helyi értékből leginkább csupán a helyet, s nem az értéket tartotta fontosnak. (Mindenesetre a *Vízjelek* című kötet a *Napló* kiadójának támogatásával jelenhetett meg, jelentős időbeli, több mint egy évtizedes távolságot képezve a nyugálományba vonuláskor tett ígéret és annak beváltása, a könyv kiadása között.) Előbb a napilap kulturális mellékletében, majd a hétvégi magazinokban tűntek föl irodalmihelytörténeti szemléi, portrék, emlékezések és dokumentumriportok, s ezzel párhuzamosan folyóiratokban is publikálta a nagyobb tanulmányokat.

Jelentős kutatói háttérmunkával – és a korabeli sajtó tükrében – vizsgálta meg jeles íróink és költőink debreceni kapcsolatait, nemcsak Csokonai, Ady vagy Móricz és Szabó Lőrinc jelenlétére figyelve, de a sorban helyet kapott Babits, Kosztolányi, Kassák, Wass Albert és Móra Ferenc is – a földesi kapcsolat révén pedig Csáth Géza. Dokumentumriport-könyvet készített Tóth Árpádról (*Tóth Árpád a debreceni porban*), megírta Kiss Tamás, Gulyás Pál és Tóth Endre monográfiáját, kismonográfiát adott közre Költő Nagy Imre életművéről, antológiát szerkesztett *A Hortobágy a magyar irodalomban* címmel, valamint Bocskai Istvánról, és Berettyóújfalu irodalmi tükröződéseiről.

A bihari régióból a régiek közül megkülönböztetett figyelmet szentelt Bessenyeinek, a huszadik századból Nadányi Zoltánnak és Sinka Istvánnak. A *Rejtett vízjelek*ben újraolvashatjuk a hortobágyi és a Bocskai-antológiát bevezető tanulmányt, s külön fellapozhatjuk a népi irodalom bihari gyökereiről szóló írást – benne például nagyrabéi és komádi vonatkozásokkal –, valamint a Barsi Dénes, Sinka István és Szabó Pál által alapított, a bihari és békési szemléként indult, de Németh László kezdeményezésére s Móricz Zsigmond szerkesztői figyelme alatt jelentős országos fórummá emelkedett *Kelet Népe* költőit értékelő tanulmányt.

Az Ady-élménykörből itt *Dutka Ákos és Ady Endre* címmel kettőjük kapcsolatáról kapunk hosszabb tanulmányt; majd Bes-

senyei bakonszegi időszakát vizsgálja az irodalomtörténész; Csokonait pedig egyrészt mint színpadi hőst, illetve – szintén irodalmi dokumentumriportot adva – a hamvaiból újraéledő költőt mutatja be az 1953-as exhumálás „töredékes történetében” (*Utazás Csokonai koponyája körül, avagy megásták a költő sírját* címmel). Gulyás Pál is újra „szót kap”, s Bakó Endre külön értékeli az esszéíró Kiss Tamás munkásságát. A dokumentumok sorát gazdagítja az első (nagyvárad) Ady Társaságról, majd a debreceni Ady Társaság „hattyúdalaról” közreadott cikk; folklórvonatkozásai vannak a *Ballag már a vén diák...* és *A Székely himnusz költője* című esszéknek; továbbá a „vegyes” cikkeken Barsi Dénes, Stetka Éva, Niklai Ádám és Gábor Zoltán költészetéről olvasunk.

A kötet utolsó fejezetét egy *Olvásónapló* följegyzései adják, afféle „irodalmi kalendárium” ez is – nem csupán a klasszikus rövidkritikák és recenziók találhatók meg lapjai között, hanem a reflexiók és a jegyzetelemek is, melyek révén nyomom követhetjük azt a folyamatot, ahogyan sze-

mélyes élmény lesz irodalomból és annak környezetéből, s már nem föltétlen az eredeti olvasmány érdekelt bennünket, hanem az a mód, ahogyan Bakó Endrében életre kelnek a megszólaltatott könyvek.

Bakó Endre monografikus munkái igen fontos segítői az irodalomtörténeti feltáró munkának, ismeretterjesztő cikkei egyben irodalomnépszerűsítő írások is, ám magam azért látnám szívesen az *Olvasónapló* folytatását – akár önálló kötetben is –, mert ezek a népi elkötelezettségű, a helyi értékből mindinkább egyetemes nemzeti érdeket formáló, nem egyszer kritikai élű és publicisztikai tartalmú reflexiók (miniessekék) egyben szemléleti sűrítmények. Itt továbbá az is igazolódik, amit Bakó Endre mindvégig – filológiai alaposágú tanulmányaiban is – szem előtt tart, hogy az irodalom azért mégis az emberről és az embernek, az emberért szól.

VIDA LAJOS:
SZÉP ERNŐ ÉLET- ÉS PÁLYARAJZA
Csokonai Kiadó, Debrecen, 2007.

Szép Ernőnek nem volt könnyű dolga az első *Nyugat*-nemzedék maradandó költőjévé alkotnia magát, és valljuk be, hamarabb jut az eszünkbe Ady, Babits, Juhász Gyula, Kosztolányi, Krúdy, Móricz vagy Karinthy neve, mint az övé. De ha a *Nyugat* költőjeként mégis felidézzük, csak úgy mellékesen tesszük azt, inkább a *Lila ákác* révén marad meg emlékezetünkben, mely az ifjúság és a főváros új hangú regénye volt, aztán a színpadot is meghódította, csakúgy, mint a *Patika* vagy a *Vőlegény*, sőt, az első magyar kosztümös film szintén ebből a műből készült. A hírlapíró Szép Ernőről pedig semmit nem tudunk, a *Budapesti Napló*, ahol Ady és Kosztolányi munkatársa volt, a *Nap* és *Az Est*, ahol Molnár Ferenczel és Heltai Jenővel dolgozott együtt ugyanúgy a feledésbe merült, mint Szép Ernő tárcái és károlatai, gloszái. Pedig *Az Est*-ben megjelent írásaiból válogatott *Kucséberkosár* (1911), majd az *Irka-firka* (1913), a *Sok minden* (1914), az *Élet-halál* (1916), a *Kenyér* (1917) című,

eredetileg hírlapokban megjelent cikkeiből válogatott könyvei olvasói és kritikai elismeréseket egyaránt begyűjtöttek. Verseskötetei (az első még 1902-ben, 18 éves korában jelent meg *Mezőtúron Első csokor* címmel, az *Énekes könyvet* már Babits közölte 1912-ben, *Összes költeménye*-it pedig 1938-ban Budapesten adták ki) és elbeszélés-gyűjteményei, regényei (például *Szegény, grófnővel álmodott* – 1921; *Valentine* – 1927; *Ádámcsutka* – 1935) mellett később is adott közre az újságlapokból irodalommal emelkedett könyveket (ilyen a *Hortobágy* karcolatgyűjteménye 1930-ból; *Mátyás király tréfái* címmel 1937-ben az anekdotát nemesítette szépirodalommal).

*A címlapon Bényi Árpád
Szép Ernőről készült festménye látható*

Talán az 1945-ös *Emberszag* került még az emlékezetünkben is maradandó Szép Ernő-művek közé, s azt sem nagyon tudjuk, hogy Szép Ernő ugyanúgy tiltakozott a zsidó megbélyegzés ellen, mint Radnóti Miklós. 1929-es naplóbejegyzésében olvas-

ható: „Rám fogják, hogy zsidó vagyok. Mintha rám fognák például, hogy hegedűművész vagyok, Én nem tudok hegedülni.” A társadalmi kérdések ugyanúgy izgatták, mint a művészet, az irodalom és a színház jelenségei, s ugyanúgy, mint a kortárs szépirokat, csak éppen a szelíd-ironikus, azonban a költői hangot is drámai megszólalássá tenni képes Szép Ernő-i beszédmodorban.

S tudjuk-e vajon, hogy a huszti születésű zsidófiú Debrecenben kezdte tanulmányait, hogy a népeleti-néprajzi ihletésű Hortobágy-könyvvel az akkor induló szociográfiai irodalomban nemcsak Móríczt méltó társa tudott lenni, hanem már a riportba hajló, a riportból átnövő műfaj indulásakor egy ritkán megszólaltatott hangot, a lírai tárgyiaságot képviselte; s hogy Hajdúszoboszlót tartotta a legédesebb íznek gyermekkorából és egész életéből?

Mindezt tudja, igencsak jól föltárta és megismerte/megismertette Vida Lajos, a hajdúváros kulturális mindenese, a tanár és helytörténeti kutató, évek óta a *Szóki-mondó* című kulturális havi magazin főszerkesztője, aki éppen Szép Ernő születésének 120. évfordulójára, 2004-ben fejezte be monográfiáját. (Az igényes és hiánypótló munkát 2007-ben jelentette meg a *Csokonai Kiadó*, s én ma, a 125. születési évfordulón olvassom; Szép Ernő halálának 55. évfordulójára pedig a múlt évben emlékezhetünk.) S pontosan Vida Lajosnak köszönhető az is, hogy Hajdúszoboszlón egy egészséges kultusz alakult ki Szép Ernő emléke köré. (Kollégium viseli nevét, de utcája és szobra is van Hajdúszoboszlón, a város napján, szeptember 2-án ítéli oda a Szép Ernő-díjat.) Vida Lajos a monográfia bevezetőjében ír arról az elhatározásáról, hogy nemcsak a helyi népszerűsítést tűzi ki céljául, hanem emlékművéhez néhány téglányit egy könyvvel is hozzátesz majd. Előbb a klasszikusok róla szóló írásait kívánta csokorba kötni, ám ahogy egyre mélyebbre ásott a filológiai és irodalomtörténeti feltáró munkában – a közel 300 oldalas, B/5-ös formátumú könyvben több mint 750 hivatkozást találunk –, már

biztos volt benne, hogy ő kísérli meg az életrajz és pályakép elkészítését. Jól tette, hogy vállalkozott rá!

Maga is idézi a *Felötteteknek* című elbeszélés-gyűjtemény *Dali dali dal* írásában megelevenített Hajdúszoboszló-vallomását: „... Szoboszló az én képeskönyvem, örökösen nézegetem, olvasgatom; jólesik belé merülni, abban gyönyörködni, vigasztalódni, tanulni belőle. Az én édes hazámban Szoboszló a legédesebb. Mert én Szoboszlón voltam gyerek (...) Szoboszló volt nekem a Mindenség.” S ehhez a szeretet-höz méltó az a műgond és az a szemlélet, amelyet a könyvből kapunk. Vida Lajos a pályarajz hitelességéről szemernyi kétséget sem hagy, az irodalomtörténeti beszédmód ellenben élményszerűvé válik a személyes elmesélés hangjától. Úgy érezzük, mintha nemcsak az utókorból tekintenénk vissza az életműre – az *Egymásra rajzolt portrék* című fejezetben egyébként a szerző a recepcióval is foglalkozik –, és mintha nemcsak egy-egy képet nagyítana ki (*Kinagyított képek* címmel is kapunk egy fejezetet, benne például Szép Ernő és Ady, illetve Krúdy Gyula kapcsolatáról), de az egész élet és mű elevenné válik.

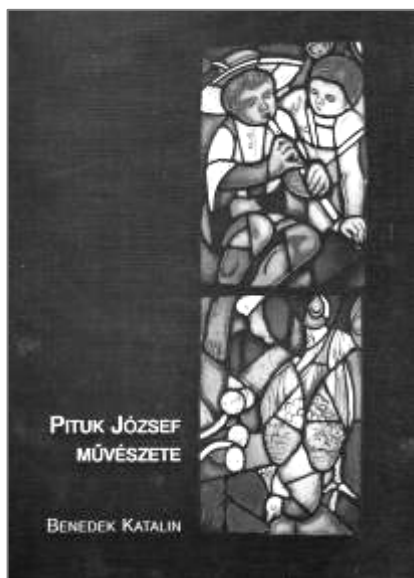
Szép Ernő életében összesen 48 könyvet jelent meg. S most az író, költő, publicista szövegei, mint az életrajzmesélő mondanójának támasztékai – oly természetes-séggel épülnek be a monográfiába, mintha ez lenne a negyvenkilencedik könyv. Vida Lajos már az útra bocsátó sorokban revideálja magát, amikor arról ír, hogy még a kilencvenes évek közepén is azt gondolta: Réz Pál azzal vádolja Szép Ernőt, hogy minden sora önmagáról szól, hogy műveiben nyomon követhető egész élete. Ez a könyv egyrészt bizonyíték arra, hogy már régen átlépett e véleményén – mert minden sora arról a 69 évről szól, amennyit a sorstól kapott, s a hét évtized Magyarországról –, másrészt valóban szól minden sora önmagáról is. Ez azonban nem vétek, hanem éppen írói erény.

S azt hiszem, ez a könyv Vida Lajosról is szól, amennyiben értékelveiről vall abban.

**BENEDEK KATALIN:
PITUK JÓZSEF MŰVÉSZETE**

Argumentum Kiadó – Pituk József hagyatékának kezelője, Nagy József, Budapest, 2006.

Augusztusi, hajdúnánási látogatásom után a folyóirat szeptemberi kötetében írtam, hogy a helytörténeti gyűjteményben egy meglepetés fogadott, ahol ugyanis Pituk József Viktorián hagyatékának egy kiállított szeletével találkoztam. A Pituk-hagyaték két éve került a hajdúnánási születésű fővárosi vállalkozó, Nagy József és felesége adományaként a városba. A 300 darabos kollekciónál jelenleg mintegy negyven mű látható, de az anyagot a tervek szerint folyamatosan cserélik.

Az 1991-ben, 85 éves korában elhunyt, az egyházi tematikában és a biblikus hang modern felfogású közvetítésében, illetve az expresszívén kezelt, nagy színfoltokkal felvitt, figurális népi és városi művészsnereiben egyként maradandó teljesítményt nyújtó Pituk József neve kevésbé ismert, ez az életmű azonban valóban méltó lehet a nagyobb nyilvánosságra.

E nagyobb nyilvánosságot nem feltétlenül a templomokba (például az Üllői úti Örökimádás templom, a kaposvári *Szent Kereszt plébániatemplom*, a *Szent István Bazilika*) és az egyházi intézményekbe (a *Központi Papi Szeminárium* Budapesten) festett üvegablakai és tablói vagy a magángyűjteményi darabok, s még csak nem is az emlékkiállítások (például az *Esztergomi Keresztény Múzeumban* 2002-ben, a selmecbányai *József Kollar Galériában* 2005-ben) hozzák, sokkal inkább az életmű-anyag egészének folyamatos láthatósága, illetve egy, a polcról bármikor levehető művészeti album.

Amikor tehát Nagy József megvásárolta a hagyatékot, és úgy döntött, azt szülővárosában, Hajdúnánáson helyezi el, egyúttal arról is gondoskodott, hogy az album révén „hordozható” legyen az emlék. A Benedek Katalin által megírt pályarajzot Bereczky Loránd előszava vezeti be, a fekete-fehér és a színes képtáblák után pedig egy 1964-es Pituk József-kéziratot olvashatunk – ez a művész fölényes tudásáról ugyanúgy tanúskodik, mint könnyed, ironikus humoráról, játékoságáról –, majd a kritikákból, reflexiókból, kiállítás-megnyitókból Pogány Ö. Gábor, Farkas Attila, Hargitai József és Maria Celková, Jozef Lackovic, Hertha Ruzicka, Helena, Povinská szövegeiből olvassunk részleteket; szülővárosában, Selmecbányán is tisztelet övezte emlékét.

A tanítványok küldetése (üvegablak, 1946)

Az 1970-es évek végén a katolikus egyház úgy döntött, hogy Pituk Józsefet bízta meg a Szent István Bazilika Szent Jobbot őrző kápolnájának még a világháborúban elpusztult, hat színes ablakának újrafestésére. Sorsa, etikai tartása, küldetése, magas szintű mesterségbeli tudása, világnézete és tematikai-ikonográfiai kötöttsége arra predesztinálta, hogy ő legyen a kiválasztott művész. Egyházhoz és a Bibliához való kötődése olyan erős volt, hogy inkább vállalta a hivatalos művészeti közélet minősítő rendszerével való szembefordulást, mint a hitével s meggyőződésével.

*Pituk József:
Az angyal és Zakariás (tus, 1973)*

Pituk József Glatz Oszkár tanítványa volt 1928–32 között, kezdetben a természetelvű festészetet követte, 1929-ben már első díjat is nyert, 1943-ban pedig egy országos grafikai pályázat nyertese lett, de plakátját szintén díjazták. (Az album gazdagon válogatott képanyaga egyházi és természeti, sajátos hangulatú városi zsánerképeinek világába is bepillantást ad – több mint 30 grafikai és 80, nagyobb részt színes kép-reprodukción keresztül.)

Pituk monumentalitás iránti vonzódása már a '30-as évek kisebb méretű grafikáin s akvarelljein is megfigyelhető volt, monumentális templomi üvegfestészetével foglalt el végül kiemelt helyet a magyar művészet történetében. Ez a monumentalitás, illetve az Egész kifejezése iránti érzékenység teszi „összművészetté” Pituk munkás-

ságát, állapítja meg Benedek Katalin – az architektúrát, plasztikát, grafikát, valamint a mértéktartó, ám dekoratív megjelenítést egyaránt magában foglalja.

Eles valóságlátása, közéleti reflexióinak allegorikus sora az 1960-as–70-es években társult a lesújtó és gúnyos-groteszk megfogalmazással. Egyrészt a magyar történelem emlékezetével állított példát, és bár a nyilvánosság lehetőségétől megfosztották, az irodalmi és a meseillusztrációk révén a humorba oltotta a bírálatot.

A frissen lélegző természet ábrázolását, mely szabadságfogalmát is magába sűrítette, a természetben a hangulatok s indulatok kifejezését – mely egyszerre teszi impressziós hangulatúvá és expresszív képeit (tehát a természeti benyomást és a külvilágra érkező belső érzelmi válaszokat egyaránt kifejezte) – soha nem hagyta el.

Pituk József: Csónakos (1954 k.)

S biblikus látásmódja is mindvégig irányította művészetét. Érezni lehet, hogy az ábrázolt evangéliumi jelenetben ugyanúgy ott van Isten, mint a természetben vagy az emberek között.

Legnagyobb külföldi elismerését az *Is-teni Színjáték* illusztrációjával érte el, 100 tusrajzot készített Dante művéhez, több jelenetet rézkarcon is megformált. Milánóban 1975-ben nagydíjat kapott e munkáért. Befogadta és megbecsülte művészetét Olaszország.

Pituk József: Ősz a selmecbányai skanzenben (1984 k.)

A természet (és Isten) iránti rajongását misztikus érzékenységgel és érzéki lágy-sággal közvetítő művész a közép-európai katolikus kultúra mellett a magyarságát is mindvégig képviselte, mellőzöttsége ellenére is haláláig magyar művésznek vallotta magát.

EGRI MÁRIA: GYÖRFI SÁNDOR

Szolnok, 2007.

„Györfi Sándor nem csupán szépséget akar nyújtani az ezredvég értékváltságában egyre bizonytalanabbá váló nézőnek, hanem eszményeket is. Talán mégsem az a dolga egy művésznek ma, hogy veszett indulattal szétrombolja a nemzet, a múlt értékeit, hanem azok újrafelmutatásával, újak teremtetésével segítsen élni egy veszélyeztetett népnek.” – Körmendi Lajos értékelésének e részletét választotta

mottójául Egri Mária művészettörténész az 1951-ben született Györfi Sándor karcagi szobrászművész három évtizedes munkásságának pályaképét adó nagymonográfiája élére. S már itt megállapítja, a szobrász fölülnyes biztonsággal formálja újra a világot, legyen szó éremről vagy portréról, allegorikus nőalakról, absztrakciós formamegoldásokkal szimbólumot teremtő kis- vagy köztéri plasztikáról, lovas szoborról.

Egri Mária azt is hangsúlyozza: Györfi karcagi műterme valóságos szellemi műhely, amit nemcsak megérint, de betölt a szabadság. Az értékelés alaphangját szintén megadja ezáltal: a művészettörténész mindvégig úgy közelít alanyához, úgy járja körbe munkásságát, hatol annak mélyrétegeibe, hogy tiszteli és szeretve becsüli a művészetét. Ez azonban nem vezet a szemléletet torzító elfogultsághoz. Leírásaiban és műértelmezéseiben úgy marad tárgy-szerű, hogy a legapróbb részletekig megvilágítja a vizsgált műtárgy technika, téma- és stílusbeli, illetve biográfiai hátterét, ám érzékenysége révén élményközpontú lesz a szobortestek szövegbeli meglevenítése.

A monográfusnak sikerült a három évtizednyi aktív szobrászi jelenlétben meglátni a szintézist, s ennek jegyében faggatja a művészt és a műveket is.

Az életrajzi adatok sem száraz biográfiai tények csupán, hanem az életművet közvetítő, átélt beszédnek szerves részei. A kronológia és a téma, a műfaj és a stílus, a leírás és a vallomás egymásba ölelkezik az interpretációban, s még a tematikus egységeknél sem érezzük azt, hogy a tárgyalási egységek (például a korszakok, realizmusváltozatok és elvonatkoztatási kísérletek, a kiállítások, tematikák, műfaji sorozatok, a felületkezelési megoldások, tér és szobor viszonya stb.) jogos különválasztása megakasztaná az elbeszélés ívét.

Györfi Sándor Kisvárdán 2000-ben felállított Szent László bronz lovas szobra

Mert valóban nem valamilyen divatos és tudálékos (elidegenítő módon bálványteremtő) elemzésről, sokkal inkább értő és érző természetes beszédéről van szó ebben

a mives albumban. Sőt, még Györfi Sándor szavai, vallomásrészletei is szervesülnek ehhez a szöveghez.

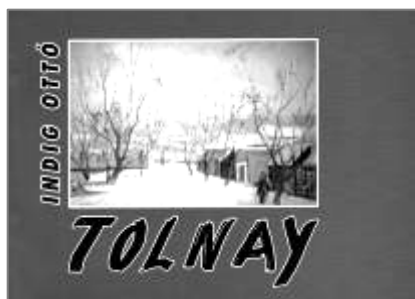
*Györfi Sándor mintázás közben karcagi műtermében
(Az album fotóit – dokumentum- és műtárgyképeit és művészi reprodukcióit – Györfi Balázs és Kozma Károly készítette)*

Mindeközben gyakorlatilag mindent megtudunk a művésztől, illetve az adott alkotásokról – igen nagy számból adódóan – természetesen a köztereken felállított és közintézményekben elhelyezett művekre koncentrálna. 1978 és 2007 között összesen 130 ilyen munkája született, az emlékkövektől és domborművektől, a portré-szobrokon át, a nagyobb méretű és léptékű köztéri szobrokig és szobor-együttességekig. Ezek áttekintéséhez Egri Mária egy részét időrendben, majd települések szerint csoportosítva követi végig a függelékben Györfi közterületeken elhelyezett alkotásait, sőt, a köztéri művek leírását egy külön blokkban emlékeztető dokumentumképekkel illusztrálja.

Az album második fele a szokásos kép-jegyzéket tartalmazza továbbá – összesen 138 színes fotó épül a szöveg közé, mintegy a szöveg és a műtárgy- vagy enteriőr- és környezetfotó együttes „olvasását” téve lehetővé –, külön adja az életrajzi összefoglalót, a díjakkal és elismerésekkel (közte az 1986-os Munkácsy-díjjal, az 1998-as Mednyánszky-díjjal, a 2001-es Magyar Művészetért és a 2003-as Székvátiusz-díjjal), és felsorolja a három évtized jelentős egyéni kiállításait. Sőt, Egri Mária 40 oldalon ad válogatott és annotált irodalmat a Györfi-értékelésekből, műveinek és kiállításainak fogadtatásáról, színesítve az ajánlatot a kéziratok szövegekkel, katalógus ajánlatokkal és a művésznek dedikált versekkel.

INDIG OTTÓ: TOLNAY

Europoint Könyvkiadó, Nagyvárád, 2005

Tolnay Tibor, Nagyvárád festőjének képei itt is, ott is föltűnnek Indig Pál váradi műkereskedő galériáiban s az általa működtetett internetes fórumokon. Látogatásunk végén – Máté Lászlóval egy debreceni–nagyváradi decemberi grafikai aukció közös rendezése, illetve anyaggyűjtés végett kerestük föl a Körös-parti városban – adott kezembe egy kisebb méretű monografikus albumot, melyet édesapja, a művészetért Indig Ottó írt és állított össze. Tolnay Tibor apja 1913-ban került Nagyváradra, megnősült, négy gyerek született, köztük a legifjabb, Tolnay Tibor, 1932-ben. Szeszgyári munkás volt, a Népi Művészeti

Iskolában színészetet tanult aztán, amatőr színészként díjakat is nyert, s az 1960-as évek elején jelentkezett képekkel és grafikákkal, s 1967-től lett a Nagyváradi Állami Színházban a díszlettervező festőműhely alkalmazottja. Itt kezdődött a képzőművész pályafutása.

Autodidaktaként a színházi piktúra nyitott számára ablakot a világra, s a díszlet készítése, mint térbeli alakítás is, megszólította plasztikai érzékenységét. Első sikerét amatőr szobrászként aratta 1969-ben, egy év múlva pedig festményeit állították ki a színház előcsarnokában. A színjátszás, a díszletmunka és a festészet egyaránt hozta a sikereket a hetvenes években, de mint a hangulatok festőjének, leginkább talán az öröm tónusai által megbűvölt alkotónak az 1975-ös megyei tárlattól kezdve a képzőművészet lett kiteljesedési tere, elsősorban a váradi képekben adva érzéki dokumentumokat a szülővárosról. A kritika is fölfigyelt arra, hogy Tolnay képei mégis többek a dokumentumnál, a „zsákos ember” motívuma mindenkiben személyessé formálható jelképpé vált. Ezt olvassuk Indig Ottó portréjában erről: „Minden embernek van egy zsákja, terhe, amit az életen keresztül cipel. A különbség csak az, hogy van, aki látni engedi ezt a terhet, van azonban, aki dugva próbálja cipelni.”

Tolnay Tibor népszerűsítését a romániai rendszerváltás után az emigráns (svédországi) magyar erdélyi magyar műgyűjtők és műpártolók is segítették, a svédországi szereplések nemcsak az elismerést, de az ösztönzést is jelentették számára. És sorra következtek eztán a magyarországi kiállítások, folytatódtak a nagyváradi (rendhagyó) bemutatkozások, az utcatárlatok.

Indig Ottó megállapítja: Tolnay festményei gyakran vázlatoknak tűnnek, ott van azonban bennük a természeti teljesség, a levegős szabadság. Az alkotói érzékenység mellett elsősorban annak köszönhető ez, hogy Tolnay a természetben és az utcán fest, a képein később csak keveset igazít. S ezt a vázlatokban is ott lévő teljességet a grafikai és lavírozott tusrajzokon ugyanúgy meg lehet érezni, mint az olajképeken.

Most veszem elő két kis grafikai kiadványát – a *Szerelmem, Várad* című füzetét tollrajzaival, és a *Nagyszalonta Aranyváros* című mappáját, a 23 lap mindegyikének hátoldalán Fábián Imre verseivel –, még 1994 októberében dedikálta nekem („Krisztusi szeretettel” s „Istennel a népért” tisztelettel) Bihardiószezen, ahol a Hajdú Táncegyüttessel jártam.

A szálak végül összeérnek.

A FESTÉSZET „ALANYI KÖLTŐJE”
ÁSZTAI CSABA
Pomáz, 2009.

Megkészt köszöntő egy megkészt születésnap katalógus apropóján? Ha a dátumok között babrálgatunk, valóban érezni némi csúszást a jubileumban, hiszen a 60. születésnap album megjelenése egy évet készt: Ásztai Csaba, Pomázon élő képzőművész 1948. január 21-én született Debrecenben. Amikor tehát e méltató reflexió megjelenik, a művész már lassan 62 éves. Mégis jubileumi volt az alkalom, ha nem is kerek a születésnap szempontjából, de az alkotói évtizedek teljességét tekintve – Ásztai Csaba ugyanis a kis album megjelenésével négy évtizedes művészi pályafutását köszöntötte: 1969-ben Bihari Sándorral és Pellet Sándorral közösen mutatkozott be először, szintén Debrecenben, a TIT Csokonai Klubjában. Ugyanebben az

évben vándorolt e kiállítás Hajdú–Bihar megyében, Püspökladányban, Derecskén és Berettyóújfaluban.

Ásztai Csabát a Medgyessy Körben Veres Géza, Berki Nándor, majd 1962-től Bíró Lajos és Félegyházi László tanította, felsőfokú tanulmányai azonban Debrecenből és a képzőművészettől is eltávolították, legalábbis átmenetileg. Előbb Miskolcon szerzett gépészmérnöki diplomát, s az Iparművészeti Egyetemen lett aztán formatervező. Ezzel párhuzamosan foglalkozott a képzőművészettel, művészeti alap- és iparművészeti szövetségi tag lett, a tokaji és a zebegényi művésztelepeken tanított, elsőként vezetett az országban múzeumi művészeti foglalkozást gyerekeknek a Szépművészeti Múzeumban. 1978-ban – négy társával együtt – Vác információs rendszerének tanulmánytervét jegyezte (ez volt az országban az első ilyen jellegű munka), Soltész Györggyel együtt pedig SZOT-díjat kapott a háztartási konyhaprogramban végzett formatervezői munkáért. S hogy mennyire fogékony volt a kreatív újítások iránt, az előbbieket mellett az is jelzi, hogy Szöllősy Enikővel és Erdélyi Bélával a városligetben terveztek és állítottak fel modern játszótéri játékokat, gyermekbútor tervei elismerést arattak Miami-ban, de 1984-ben már a franciaországi Limoges-i tűzománc biennálén állított ki. Lassan két évtizede annak, hogy 1990-ben befejezte formatervezői tevékenységét, s azóta csak a képzőművészettel foglalkozik.

A képalkotással tehát, de önálló munkája mellett szívesen/rendszeresen vesz részt művésztelepeken is – gyakorta találkozom vele például Hajdúszoboszlón, maig megkülönböztetett módon érdekli Debrecen képzőművészeti élete –; az 1996-ban létrejött Pomázi Testvérművészek Alapítvány Galériájában pedig mintegy ötven tárlatot rendezett, főleg kortárs alkotók műveiből.

Ásztai Csaba minimalizált színvilágú képeit s grafikai nyomatait igen nehéz jó minőségben reprodukálni – még e mostani, amúgy igényes nyomdatechnikával készült katalógus is csak töredékét adja vissza az eredeti élménynek.

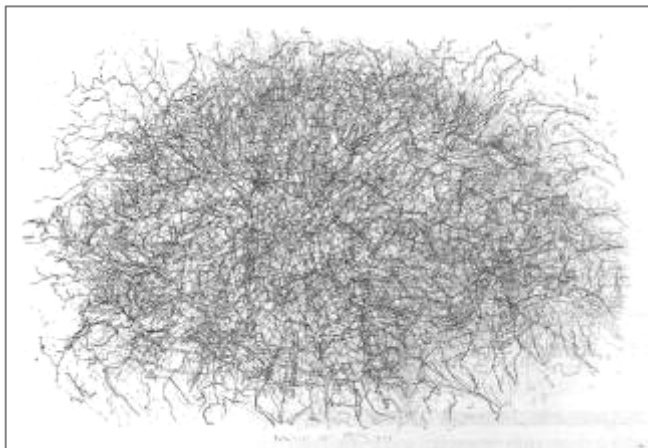
S magam is eltekintek a sötét vagy világos „foltok” közlésétől, csupán a katalógusban található (még 2003-ban készült) *Fészek* című szerigráfiát idézem alább. Itt a finom hajszálgyökökből rajzolódik elénk a Nagy-magyarország térképe – domborzati földrajza szívünk hajszálereit juttatja eszünkbe. Ez a kép vallomás, illetve annak a szemléletnek is kiváló példája, hogy az érzéki és érzelmi, archaikus és szellemi, ösztönös és tudatos asszociáció feltételezi egymást nemcsak a képalkotásban, hanem a befogadói dekódolásban is.)

Feledy Balázs egy 2008-as cikkben írta erről a tudatosan megteremtett világról, hogy bár kevés képi információt hordoznak és adnak a művek, de „hihetetlenül szuggesztív” atmoszférát teremtenek azok. „Ritka a kortárs festészetben – fogalmazott Feledy –, amikor a szinte gyöngéden, ám rendkívül gondosan és finoman megfestett képfelület ilyen erővel hat. Megfestett helyszínei, tárgyai, fogalmai egészen másként megragadottak, mint amellyel tömegével szembesülünk. Mintha mindent kívülről és messziről nézne, ugyanakkor mindez nagyon belülről átérzett, bensőséges. Ha van alanyi költő a festészetben, akkor ő az.

Nem annyira látjuk, mint inkább érzékeljük képeit. Hatásuk felemelő.”

S Szemadám György szerint nemhogy nem ábrázol – de még csak nem is a kifejezést választja –, hanem „a sejtetés mestere”. Meditatív térteremtésnek nevezzük a folyamatot, mely során egy fajta emlékezési módszer, vagy még inkább emlékezésforma ölt testet a képen, ahol bármilyen banális, hétköznapi motívum (akár kagyló vagy gyertyafény, a szék vagy lombik, egy hang vagy életérzés) egy képen túli térben keresi visszhangjait s mintegy metafizikus kiteljesedési lehetőségét.

Épp ezért Ásztai Csaba képeit talán nem is képeknek kell tekinteniünk elsősorban, mint inkább képi kereteket alkalmazó fogalmi megérzéseknek. Ásztai számára alany és tárgy egybemosódik, saját érzéseit tárgyasítja, s képi gondolattá formálva azokat, a szellemi tudatosítás fokozatait és állapotát „írja le”, hogy aztán ez a képzőművészettől látszólag távol eső gondolati líra, újra érzelmileg hasson abban a meditációs térben, amelyben a néző fölismeri saját archaikus emlékeit a létezésről.

Ásztai Csaba:
Fészek
(2003, szerigráfia,
50x70 cm)

Szókimondó

*Hajdúszoboszló
kulturális havi
folyóirata,*

*2009.
szeptember
és 2009.
október*

Méltatással kezdődik folyóirat szeptemberi száma: Wlassics Gyula-díjat kapott Berényiné Szilaj Ilona, a Kovács Máté Városi Művelődési Központ és Könyvtár igazgatója, aki éppen 30 évvel ezelőtt, 1979-ben kezdte meg közművelődési pályáját Hajdúszoboszlón.

Vida Lajos főszerkesztő a város turisztikai fejlesztési koncepciójával kapcsolatban fogalmazza meg gondolatait *Hagyományok, kultúra, feladatok* című írásában – a leletmentésre téve ajánlatot a *Szókimondó* nevében is, a kultúra és turizmus kapcsolatáról megszólalni kívánó személyeknek pedig megjelenési felületet ígér a lapban. Hasonlóan problémafelvető az a cikk, Szoboszlainé Kádár Anikó tollából, mely a városban lévő Nemzetközi Modern Múzeum kiállításainak apropóján fogalmazza meg például azt, hogy például az iskolai oktatásba kellene jobban beilleszteni a művészetre nevelést – erre azonban kevés az esély addig, míg a rajzórakon az elmaradt matematikát pótolják...

A szeptemberi *Szókimondó* hajdúblokkot is kínál: *Hol született Bocskai István?* (Sárkány Viola); *Jöjjön haza Magyarországra...* – *A hajdúvárosokból 1926-ban indult mozgalom Bocskai István koronájának visszaszerzésére* (Buczkó József); *A Bocskai által Szoboszlóra telepített Maklári Kiss család története* (Ladorméry Endréne Kiss Ilona Gyöngyi–Vida Lajos); *Báthory Gábor pénzen vett fejedelemsége* (Cs. Nagy

Zoltán); *Történelmi emlékezés hadijátékkal az Álmosd-díoszegi ütközetre* (Vida Lajos).

Az októberi folyóiratszámban már meg is jelent a turisztikai programhoz írt első hozzászólás dr. Vincze Ferenc jegyzőtől, és ehhez a területhez kapcsolható (egyben a kitüntetett művelődésiház-igazgató bemutatása) a Berényiné Szilaj Ilonával készített interjú (*A kultúra településfejlesztő erő, városmarketing*). Nagyobb teret kapott a színház, a képzőművészet és a zene: Erdei Sándor a Csokonai Színház új évadjának 16 premieréről s 31 produkciójáról fogalmazott csalogatót; Sándor Károlytól (Bálint Csilla lejegyzésében) *Az impresszionisták nyomában* címmel indult biográfiai vallo-mássorozat; Tatár Éva pedig Varnus Xavérrel beszélgetett hangversenye előtt és után „*Bachot föl kell menteni az érdektelenség vádjá alól*” címmel.

Hajdúsági Tükör

Kulturális közéleti magazin

A hajdúböszörményi helyi érték fokozottabb hangsúlyt kapott a *Hajdúsági Tükör* augusztusi különszámában, mely az idén 400 éves hajdúvárosban augusztus 26–28. között rendezett XIV. Országos Főépítési Konferenciára jelent meg. „A hely öröksége – Az örökség helye” mottóval. Ebben az összeállításban a böszörményi település-szerkezet kialakulásának történetéről, de a hajdúdorogi városkép változásairól is olvassunk. A szeptemberi rendes szám viszont már kizárólag a 400. születésnap jegyében íródott, Kiss Attila polgármester szeptember 13-ai városnap-i köszöntőjével indítva a lapot, s közreadva benne nyomtatott és az eredeti dokumentum reprint változatában is Báthory Gábor 1609. szeptember 13-án kelt adománylevelét. Szekeres Gyula a *Testhalom* monda tükrében vizsgálta a fegyveres hajdúmozgalmakat a hajdúvárosok népi emlékezetében, s a művészeti melléklet grafikai hajdúábrázolásokat (pl. hajtókat, marhahajcsárokat, gyalogos, lovas, szabad és puskás hajdúkat) mutat be. S látunk további Bocskai-ábrázolásokat, dr. Lázár Imre pedig azt faggatja elemz-

sében, miről vallanak a város szobrai. A magazin interjút közöl dr. Bölcskei Gusztáv református püspökkel, hírt ad arról, hogy megalakult a Kertész László Irodal-

mi Kör, illetve Szerepi Sándor a böszörményi óvodapedagógus-képzés 1971–2009 közötti történetéhez kínál adalékokat.

A Maticska Jenő Alkotókör Nagybányán

Kerékgyártó Kálmán költő, Makai Imre, Makai Gyula, Király Antal festőművész s társaik fejében három évvel ezelőtt merült föl a gondolat, hogy olyan alkotókört kellene létrehozni, amelyben lehetőleg a művészet minden ágát képviseli valaki, s már a tavalyi induláskor megjelent a költészet és a képzőművészet mellett a tánc és a fotográfia is. Nagybányán találta rá egy kulturális csoportra, segítségükkel – melyben nagy szerepet vállalt Szűcs Miklós (Nicolae Suciú) művészeti vezető, illetve Krizsanovszki Enikő és több munkatársa – a múlt esztendőben egy termékeny alkotóhetet töltöttek el ott, megalakítva egyúttal a Maticska Jenő Alkotó és Képzőművészeti Kört.

Az idén augusztus 17–23. között ismét útra keltek, és erre az alkalomra jelent meg a tavalyi katalógus CD-melléklettel (az ott született anyagot egyébként bemutatták Debrecenben, s az idei munkákból a civisváros és Nagybánya mellett Püspökladányban terveznek egy-egy kiállítást).

Maticska Jenő életműve – bár csak rövid ideig alkothatott, még 21 éves sem volt, amikor a tüdőbaj elvitte – méltatlanul elfeledett, míg a művészi kifejlődéséhez rendelkezésére álló öt év alatt teljes érettségről, egyéni kifejezőmódról tanúskodó mű-veket hozott létre. Az emlékezés mellett így a kör tagjai azt is hangsúlyozzák tehát: az érett s a közösség (közönség) számára is építő művek létrehozásához nem föltétlenül kell a rivaldafényben állni valakinek.

Az idei művésztelepen tizenketten vettek részt, a költészetet Keresztúri Mária és Kerékgyártó Kálmán, a képzőművészetet Farkas Anikó, Kapás L. Tamás, Király Antal, Korin M. Korina, Luczi János, Makai Gyula, Makai Imre, Pallás Ferenc, Sulyák Imre, a fotográfiát pedig Mile Béla képviselte. A haza keblén való létezés jegyében is, ahogy Kerékgyártó Kálmán versének utolsó szakában olvasom: „...és jaj / hányszor húzott / új határt a zsarnok / míg csonka hazánkban / cseléddé lettünk / most konok istenek / énekelnek / idegen zsolozsmát / felettünk”.

Makai Imre és Makai Gyula festőművészek oldalai az alkotókör katalógusában

60 ÉV A PÁLYÁN

Kristófi János debreceni tárlata a Belvárosi Galériában

A nagyváradi festőművész 80. születésnapjára vándortárlata 2005 végén indult, s a sorozat a következő év végén Debrecenben, a Medgyessy-emlékmúzeumban zárult – a kiállításról, illetve Kristófi művészi világáról hosszabb írást közöltem a *Néző • Pont* 2. kötetében (2007. január–február, 78–82. o.) *Az emberi ősanyag faggatása* címmel. Kristófi ma holnap 85 éves lesz (az idén december 15-én még csak 84), de folyamatosan fest ma is, nemcsak a régi benyomásokból, a tájlemlékeiből táplálkozik, hanem nap mint nap töltökezik az emberi gesztusokból, a városi forgatagból és a kis falvak, a természeti környezet inspirációiból – még művésztelepekre is eljár (többször volt vendége a gáborjáni alkotótábornak). Szeptemberben újabb munkáit is láthattuk a Debreceni Művelődési Központ Belvárosi Galériájában a *60 év a pályán* című kiállításon. Kristófi Jánost 1949-ben egyszerre vették fel a Kolozsvári Magyar Művészeti Intézet orgona, illetve a festészeti tanszékére, ám ő a festészetet választotta.

Ilyen kétirányú művészi érdeklődés esetében jogos a kérdés, hogy vajon a másik – ez esetben a zene – milyen módon hat a festészetben. Kristófinál megmaradt a tematikus érdeklődés a zene világa iránt, számos festménye s még több grafikája mutatja be és fejezi ki a zenélés helyzetét, a zenei tartalmakat. S itt a hangsúly a kifejezésen és a zenei tartalom van. A művész ugyanis nem csupán elmesél egy szituációt, hanem az érzelmek megjelenítésére törekszik.

Kristófi János: Hegedűverseny;
fent: *Didergő nő;* lent: *Piac*

Kristófinál ez az érzelmi skála a bánat és az öröm végletei között játszik: megrendültségében szinte szakrális ünnepélyesség van, felszabadultsága pedig már-már a fehértisztaságig oldja légiessé a színeket, s a hétköznapi és természeti jelenetek ugyanúgy előhívják az örömet, mint az alkotás pillanatai.

20. századi francia művekből válogatta szeptember 11-i, a Szent Anna Székesegyházban rendezett hangversenyét a Debreceni Kodály Kórus. Az esten Párkai István Kossuth-díjas karnagy (a kórus egykori igazgatója) vezényelt, s Karasszon Dezső orgonaművész működött közre. A műsorban a következő művek csendültek fel: Francis Poulenc: *Vinea mea electa*; Werner Egk: *Három francia kórus*; Jean-Yves Daniel-Lesure *Énekek éneke*; Louis Vierne: *a moll fantázia* (op. 47., az 5. orgonaszimfónia 2. tétele); s befejezésül ismét Francis Poulenc művét, a *Figure humaine* című kantátáját (kórusciklusát) hallgathatta a közönség. Alább a művek előadásának sorrendjében kalauzolom az olvasókat, afféle emlékeztető konferálás gyanánt.

Francis Poulenc 1899 és 1963 között élt, a század egyik legnagyobb zeneszerzője volt, aki igen sok vokális műve mellett számos hangszeres darabot s operákat is írt. Első koncertjét 1935-ben adta. Stílusára nagy hatással voltak korának különböző zenei irányzatai, még a cirkuszi és vásári zene, a tánczene, a népszerű dalok is. Bármilyen sokféle hatás érvényesül is zenéjében, stílusa mégis összetéveszthetetlenül egyéni. Legfontosabb jellemzője az általános melódiagazdagság, s a neoklasszicizmus irányzatához is sok szállal kötődött.

Életművében túlsúlyban vannak a vokális alkotások. Az operák és a repertoárban nagy számban föllelhető dalok mellett kantátákat, oratorikus jellegű egyházi műveket komponált, egész életét végigkísérte a kórusművészet. Bevezetésül egy nagypénteki rezponzóriumot hallottunk tőle, mely egy négyrészes sorozat része. Latin kezdősora a következő: *Vinea mea electa*.

Szövege így hangzik: „*Választott szőlőskertem, én ültettelek téged: hogyan fordultál át keserűségbe, hogy engem megfeszítettél, Barrabást pedig elbocsájtottad? Feláztalak téged, és a köveket kiszedtem belőled, és tornyot építettem. Választott szőlőskertem, én ültettelek téged: hogyan fordultál át keserűségbe, hogy engem megfeszítettél, Barrabást pedig elbocsájtottad?*”

A következő felhangzott mű csak a szövegben francia, a szerzője német: Werner Egk (1901-ben született, s 1983-ban hunyt el. Münchenben Carl Orff tanítványa volt. Balettzenéi mellett elsősorban operáiról

ismert, 8 operája közül népszerű a *Csoda-hegedű* című (mesejátéknak is aposztrofált) 3 felvonásos műve vagy *Peer Gynt*. Színpadi szerzeményeiben többnyire szimbolikus és legendás témákat dolgozott fel, alkalmazva a bajor népzene dallam- és ritmusvilágát. A kórusbetétekben szívesen épített az ellentétes dinamikák megszólaltatására. Itt egyik balettjéhez használt föl kórusbetétként három középkori, Charles d'Orléans verset.

A szövegek – melyeket az előadás alatt magyar nyelvű fordításban kivettőn követett a közönség – az érzéki megjelenítésre törekednek, egyúttal mélyebb üzenet rejtenek, filozofikus tartalmúak. Megállapít és megszólít a szerző, kérdez és kételkedik – az énekek dallamvilága az egymásnak feszülő gondolati érveléshez, illetve hangulati állapotváltozásokhoz alkalmazkodik. Nem nehéz fölfedeznünk a sztoikus szemléletet, a világ hiúságaival szemben a megelégedett nyugalom áhítását, de a két éneket követő rondóban a bölcsesség szavát az ironia hangjai szövik át.

A harmadik kórusmű egy *Énekek éneke*-feldolgozás volt: 12 szólamú kórusra és 12 szólótára. Szerzője az 1908-ban született, 2002-ben elhunyt Jean-Yves Daniel-Lesur, aki a Fiaatal Franciaország, a *Jeune France* zeneszerzőcsoport tagja volt, s akik az „élő zene” megteremtésén fáradoztak. Az akadémiai hagyományokat nem folytatták, a forradalmi irányzatokat nem követték.

A századok során számatlanul sok zeneszerző használta föl az *Énekek éneke*

szövegeit – azért is, mert Salamon király története, az ótestamentumi alapszöveg tele van allegóriai lehetőségekkel és szimbólumokkal. A Szent Anna Székesegyházban felhangzott kórusmű francia szövegébe olykor latin egyházi részletek is beékelődtek. A 7 tételes mű szövegeit szintén vetítve olvastuk, sorrendben: a *Dialógus*, a *Kedvesem hangja*, *Az álom*, *Salamon király*, *Az elzárt kert*, a *Sulamit* és a *Menyegzői ének* követték egymást. Daniel Lesur megzenésítése 1952-ben készült.

A kórusművek után Karasszon Dezső orgonaművész adta elő Louis Vierre a *moll fantáziáját*, mely az 5. orgonaszimfónia második tételeként 1925-ben jelent meg először nyomtatásban.

Vierre a századfordulón élt, Poitiers-ban született 1870-ben, s 1937-ben halt meg. Kora gyermekkorától világtalan volt. Végtelen érzékeny, elmélyült zenei tanulmányokat folytatott, a párizsi Conservatoire-ban César Franck egyik legutolsó tanítványaként. Orgonista és zeneszerző lett – a Notre Dame orgonistájává nevezték ki 1900-ban, s az is maradt haláláig. Főként Bach és saját műveit játszotta, de zeneszerzőként Franck és Gabriel Fauré is közel állt hozzá. Vierre az orgonisták által méltán kedvelt és sokat játszott, nagyszabású orgonaszimfóniák mellett számos apró darabot írt orgonára, költői ihletésű miniatűröket, melyekben (mintha azok egy zenei önarckép töredékei lennének) személyiségének minden oldala megmutatkozik. Orgonára írott művei opus-számmal ellátott darabjainak csupán harmadát teszik ki, mégis ezek a nagyobb szabású, közkedvelt és ismert alkotásai.

A hangverseny befejezéseként a kórus újra egy Francis Poulenc-művet adott elő, a *Figure humaine*, magyarul az *Emberi arc* című kantátát. A kórusciklus 1943-ban készült a 2. világháború alatt, Franciaország német megszállásának idején. (Eme darabbal önkéntelenül is emlékezhettünk a világháború 70 évvel ezelőtti kitörésére.) A szerző Pablo Picassónak ajánlotta művét, ki ekkor kényszerű száműzetésben élt.

Poulenc a szövegeket Paul Éluard verseiből válogatta össze. Éluard tevőlegesen is kivette részét az ellenállási mozgalomból, annak egyik eszmei vezéralakja volt; költészetében fontos helyet foglalnak el a háborús versek. Bár a zeneszerzőt 1940-ben mozgósították, másfél hónap múlva sikerült leszerelnie. Kompozícióival viszont ő is ott volt az ellenálló művészek között.

A háborús időszak két nagyjelentőségű alkotása a *Figure humaine* és az *Un soir de neige* (*Egy havas este*). A háború szörnyűségeit átélő ember gyötrődései után a kantáták a békébe és a szabadságba vetett hitet fogalmazták meg. A 8 tételes *Figure humaine* versei hangulatilag egyre komorabbak. Az utolsó tétel, a *Liberté* (*Szabadság*) előtt különösen hosszú, *néma* szünetet ír elő a szerző, s a záró tétel már optimista kicsengésű.

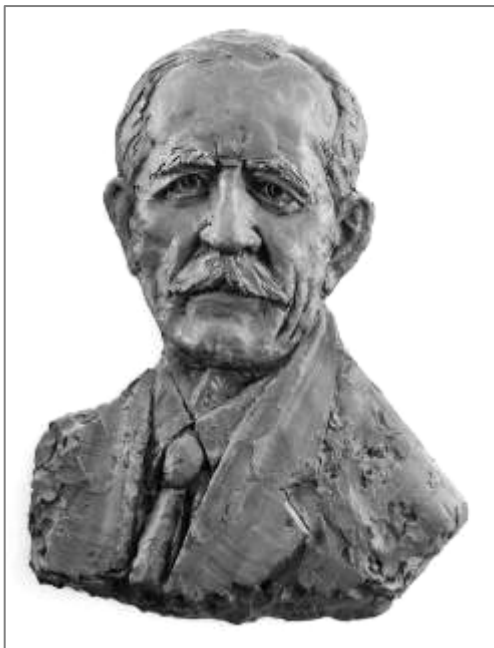
Poulenc-et énekkari művei, mennyiségiüket, népszerűségüket és jelentőségüket tekintve, a huszadik századi komponisták egyik legfontosabb kórusszerzőjévé avatják. Minden kórustípusra komponált, ám a legtöbb műve vegyes-karra készült.

A *Figure humaine* messze a legjelentősebb méretű alkotása. A cikluson belüli szorosabb egységet a versek tartalmi összefüggése teremti meg. A formát ugyanis Poulenc gyakran a szöveg tagolásához, a szerkezethez igazítja. A visszatérő elemeket így a zene is követi, és az is előfordul, hogy a darab végén hosszabb-rövidebb visszatérést alkalmaz, ahol megismétli a tétel kezdő szövegét és a dallamanyagot. Különösen lágy hangú, bensőséges líraiság és nemegyszer erőteljes drámai kifejezőerő jellemzi a kórusok legtöbbjét, egyházi műveiben néhol archaizáló elemeket fedezhetünk fel.

A *Figure humaine* két hatszólamú kórusával szinte szimfonikus hatásokat sikerült elérnie. A nyolcadik, egyben zárótételben a megvalósíthatóság határáig tágitja a kórushangzás lehetőségeit. Az első hét vers szövegét prózaformában vetítették, s a nyolcadikat Somlyó György műfordításában olvastuk.

ZENE, TUDOMÁNY, EGYHÁZ és ALLEGÓRIA

Kövér József új köztéri szobrairól

Még június elején futottunk össze a debreceni régiségvásárban, szoborparkjának (s ott az újabb munkái) szemléjéhez időpontot egyeztettem volna Kövér Józseffel, mikor említette, hogy a Tebaldini-portrérélief másolatát megnézhetem, az eredeti már Olaszországban van, június 26-án avatják Olaszországban, San Benedettóban.

Végül a nyári látogatás elmaradt, csak október elején teljesítettem az ígéretet: megnézem legújabb faragásait, Szalay Sándor és Varga Ottó debreceni szobrainak avatása után – s akkor legalább már láthatom Szilágyi Sámuel ötnegyedes büsztjének agyagmunkálatait is. Ráadásul majdnem készen van a gömöri Hét községbe tervezett, hét madarat és a fészket formázó monumen-tumával.

A Kövér József által bronzba öntött Giovanni Tebaldini (1864–1952) olasz zeneszerző, zenetudós

Tebaldini Verdiről beszél 1951-ben

Kövér József bronz portrédomborművét San Benedettóban, a Giovanni Tebaldini nevét viselő városi hangversenyterem homlokzati falán avatták fel 2009. június 26-án; a képen látható személyek: Giovanni Gaspari polgármester, Margherite Sorge kulturális attasé, Kövér József, Guerrino Tamburrini, a városi kórus karnagya és Abramo di Salvatore professzor

A zeneszerző és zenetudós Tebaldini, akit a szakrális zene huszadik századi megújítóinak egyikeként is számon tartanak, volt a páрмаi konzervatórium igazgatója is, élete utolsó tíz esztendejét pedig San Benedetto városában töltötte, ott halt meg 1952-ben.

Kövr Józsefet meglepetésként érte a hír, hogy születésének 145. évfordulójára az ő – a családtagoknak és a kurátoroknak egyébként már korábban bemutatott – szobrának avatásával emlékeznek, és nem kevésbé örült a két újabb megbízásnak Debrecenből: Lenkey Béla, a Kossuth-egyetem Baráti Körének elnöke (illetve maga a baráti kör) két szoborállításban is tevékeny szerepet vállalt.

A debreceni magfizikai iskola és az Atommagkutató Intézet megalapítója születésének 100. évfordulóján tanítványai, a debreceni önkormányzat, a Paksi Atomerőmű és a KLTE Baráti Köre állíttattak szoboremléket

Kövr József műve

Szalay Sándor fizikus (1909–1987) Kossuth- és Állami Díjas akadémikus, egyetemi tanár

A Vezér utcai lakótelepen – utcanev-jelölő köztéri alkotás gyanánt – avatták fel Szalay Sándor Kossuth- és Állami Díjas atomfizikus emlékművét születésének centenáriumán, s szintén centenáriumi bronz portrédomborművet kapott Varga Ottó matematikus, aki az egyetem természettudományi karának első dékánja volt.

Dr. Varga Ottó (1909–1969) akadémikus, Kossuth-díjas matematikus bronz portrédomborművét, Kövr József alkotását, a Természettudományi Kar első dékánja (1949–1950) emlékére és tiszteletére születésének centenáriumán, a TTK fennállásának 60. évfordulóján, 2009-ben állíttatta a Kossuth Lajos Tudományegyetem Baráti Köre, a TTK intézetei és dékáni hivatala

Kövér József számára mindig kihívás a portré, nem érzi úgy, hogy a realista alázat gátat szabhatna a művészi megoldások kiteljesítésének. Természetesen a portrénak legelőbb is hasonlítani kell a modellhez, ám nem csupán külső hasonlóságról van szó, hanem a karakter érzelmi és szellemi attitűdjére is tudnunk kell következtetni a szoborból. Ám mi történik akkor, ha a művész nem ismerte személyesen a megformázandó alanyt, ha például csak fotók, illetve grafikai vagy festményábrázolások őrzik vonásait? Benedek Elek-nél, Brassai Sámuel-nél ott voltak az ismert vonások, de a Putnokra készített Serényi Lászlóhoz csupán egy festmény nyújtott segítséget. Holló László ábrázolásainál (beltéri portréplasztikán, köztéri büsztön, épülethomlokzatra helyezett reliefen) egyrészt a festő műveiből sugárzó jellemrajz és világkép, másrészt a számos önportré is hivatkozási pontokat kínált, bizonyos mértékben segítséget jelent, ha egy még élő hozzátartozó „ellenőrzi” a művet (Varga Ottó mintázását például özvegye hagyta jóvá), ám a szobrász leginkább mégis az anatómiából indul ki, a fejformából, s a formai mellett a gondolati és érzelmi tartalmakat kell megjelenítenie. Tisztaban van vele, hogy az alaktani és élettani sajátosságok szorosan összefüggenek, maga a forma is utal egy bizonyos fenotípusra, ezért a szobrász az ábrázolandó személy környezetét is tanulmányozza. Mintha önkéntelenül is Rodin „titkárának”, Rilkének a zárt szoborformára vonatkozó megjegyzése szellemében alkotna, miszerint a szoborban ott van annak egész környezete. A portrénak tehát amellett, hogy fizikailag (formailag) hasonlítani kell az ábrázolt személyre, „hasonlítania” kell annak életére és művére is.

Kövér József Szilágyi Sámuel szobrának mintázása közben debreceni műtermében

És ha nincsen semmilyen fennmaradt ábrázolás, nem őrzi semmi a portréalany eredeti vonásait? Ezért is lehet még izgalmasabb Szilágyi Sámuel mellszobrának megmintázása. Szilágyi Sámuel Budai Ézsaiás elődje volt, Erdélyben a református egyház megalapítója. A témával Kövér József egyrészt azt is sugallja, hogy a Kálvin-évfordulók nemcsak arra adnak alkalmat, hogy újabb Kálvin-szobrok szülessenek, de a nagy reformátor elődök megidézésére is.

Ám ha nincsen azonosítható, konkrét előkép, akkor a szobrásznak úgy kell realistának lennie, hogy tulajdonképpen a fantázia működik. Mégsem fikcióról van szó! A szobor minden eleme, tulajdonságjegye valóságos, a szobrász az ábrázolandó személy valóságának – életének és művének – elemeit szelektálja, rendezi össze, rakja új sorrendbe, így hozva létre a kompozíciót. Így viseli magán Szilágyi Sámuel részben Csokonai vonásait – de mégsem a költőt látjuk; a protestáns prédikátorok karakterjegyeit – ám mindezzel csupán kort és szellemiséget illusztrál a művész. Itt a forma és a szellemi, lelki típus kifejezésének viszonya fordított lesz: a szobrász utóbbiakhoz keresi vissza a formát. S ha a szellemről pontos képet alkotott, úgy a fizikai megjelenés is hitelesnek fog tűnni.

S míg Kövér József följegyzí a Hét községbe készőlő szobor feliratának szánt mottót – *Hét madár fészket rakott Hétben, hét család született az égben* – én már a faleveles szobor-allegória előtt állok. És jegyezgetek, valami verset.

Márvány erekbén életed,
Levél a hajad, a melled és öled,
Kő testében futna véred,
Míg felébred benned riadt
Vággyal röptető réti szellő,
S a lépted surranása hajnalig követ...

Erről eszembe jut, hogy Kövér József neve ott rejti magában művészí sorsát: **Kő-vér**, kő és vér, a kő vérré válik, élet lesz belőle; majd újra elolvasom a műterem ajtajára – afféle soha el nem felejtendő tanásként s aforizmatikus mihez tartás végett is – kinyomtatott imát:

*„Isten, adj nekem derűt, hogy elfogadhassam,
amin nem tudok változtatni.*

*Adj bátorságot is, hogy amit tudok,
megváltoztathassam, és bölcsességet, hogy a
kettőt meg tudjam különböztetni egymástól.”*

A VILLA NEGRA NEM SZOBRÁSZ-ZÁRDA

Lelkes Márk – egy „lelkes” művész ösztönző jelenléte

Lelkes Márk és szobrász barátai (Menasági Péter, Horváth István, Gálhidi Péter, Tóth Dávid) 2001-ben alapították meg a Zalaszentgróti Alkotótelepet. Céljuk csupán az volt, hogy három hétig együtt gondolkodhassanak, és ez a gondolkodás természetesen alkotásokban is testet öltön.

A sikeren, s nem kevésbé a Zalaszentgróti Önkormányzat, illetve a Nemzeti Kulturális Alap támogatásán felbuzdulva, a következő esztendő immár egy tudatosabb művészi program, valamint a szimpózium működési kereteinek előkészítésével zajlott, s 2003-ra a magánszponzorok is beléphettek a fenntartók közé.

Az augusztusban itt készült munkákat a helyi Batthyány-kastély galériájában, majd a keszthelyi Goldmark Károly Művelődési Központban is bemutatták. A résztvevők száma gyarapodott, csatlakozott hozzájuk Bondor Csilla, Kő Boldizsár, Lestyán Goda János, Meszlényi Molnár János, Miksa Bálint és Székó Gábor. 2004-ben már köztéri munkát inspirált a szeptemberi együttlét: Lestyán Goda *Hal-pár* című márvány szobrát a lektorátusi zsűrizés után Zalaszentgrótot városának ajándékozták, s azt a termálstrandon állították föl.

A zalaszentgróti Villa Negra tagjai – és csoportkiállításuk részlete

2005 nyarán újabb nevek tűntek fel a meghívottak között: Csáki Róbert, Csoma Gábor, Lelkes András Gergely, Nagy Edit és a mexikói Ricardo Contreras. Azt tervezték: ettől az évtől kezdve egy külföldi szobrász- vagy festőművészt is meghívni. (A következő évben Ricardo Contreras térhetett vissza, 2007-ben pedig rögtön két külföldi alkotó, Enrica Rebeck olasz és Patrice Belin francia szobrászok lehettek a csoport tagjai.) Az újabb, városnak adományozott alkotás Lelkes Márk munkája volt (*Kapcsolat*), melyet a német testvérvárosi szerződés aláírása emlékére készített. 2006-ban Takács Márton grafikus- és Józsa Pál szobrászművész jelentkezett a szimpóziumon, utóbbi alkotó műve (*Szarvas*) szintén a városi szoborgyűjteményt gyarapította – s az 5.

jubileumi művészttelep záró kiállításának megnyitóját immár a keszthelyi színházban rendezhették meg.

2007-ben egy önálló faragószíntet alakítottak ki a művészttelep területén, s összesen 45 műalkotás született, melyek értékét a zsűri 18 millió forintban állapította meg. Az elmúlt esztendőben a támogatási lehetőségek beszűkülése miatt a szokásosnál rövidebb, csupán egyhetes volt a szimpóziumi időny, de Lelkes Márkék számára az volt a fontos, hogy a folyamat ne szakadjon meg, sőt, Székó Gábor *Korona* című művével ismét gazdagabb lett a zalaszentgróti szoborpark.

Komoly alapokat hoztak létre, a kortárs képzőművészek egymást ösztönző találkozásai alkotó eszmecsere, mely szellemi és tárgyasult szinten egyaránt zajlik. S időközben (immár öt éve, 2004 szeptemberében) egyesületté alakultak (ez a *Villa Negra Művészeti Közhasznú Egyesület*), ami szervezettebbé teszi a kulturális értékképviselést, illetve a szakmai koordinációt. Az egyesület alapító tagjai között van Csáki Róbert, Horváth István, Kő Boldizsár, Lelkes Márk, Lestyán Goda János, Menasági Péter, Meszlényi Molnár János, Miksa Bálint, Nagy Edit és Tóth Dávid – tehát a szimpóziium törzstagjai –, majd társult hozzájuk a szintén a meghívottak között szereplő Józsa Pál, Székó Gábor és Takács Márton. 2005-ben Budapesten is mint a Villa Negra Egyesület Zalászentgróti Alkotótelepének gyűjteményi anyagát mutatták be műveiket az Arthority Galériában.

Az alapvető stratégia jelenleg nem szabott nagy művészi újdonságok jegyében, hiszen azt egyszerűen a túlélésben határozták meg. A 2009 nyarán rendezett 8. szimpóziium tagjai nem csupán lelkesek, de elszántak is. A megelőző 7 évben összesen 28 művész fordult meg itt, és mindahányan máig táplálkoznak az itteni élményekből. A Zalászentgróti Szimpóziiumon megfordult művészek mindegyike vallja, hogy az alkotótelep kulturális művészeti eredményei nemcsak a térség, de az ország kulturális örökségének értékes része,

mely integrálható a közös kulturális piacba. A magyar – és ezen belül a Zalászentgróti Szimpóziium – mozgalom életben tartása elsődleges.

Az eredetileg szobrászok alapította csoport az elmúlt években festőkkel és grafikusokkal bővült. Ez évben – június 22. és július 11. között – újra szerepelnek festők (Miksa Bálint, Csoma Gábor, Nagy Edit, Lelkes A. Gergely) s egy grafikus (Kő Boldizsár) a szobrászok (Nyári Zsolt, Takács Máté, Máthé Krisztián, Meszlényi Molnár János, Horváth István, Józsa Pál, Székó Gábor) s a telepvezető Lelkes Márk) mellett a zalászentgróti önkormányzat tulajdonában lévő (s az egyesület által használt) Csáford-Alsóhegyi volt iskolaépületben rendezett alkotói időnyben. Az épületet a Zalai-dombság lankái határolják, a terület szinte teljesen érintetlen, így tökéletes helyszín az alkotáshoz, az elmélyült gondolkodáshoz és beszélgetésekhez.

Lelkes Márk munka közben

A Villa Negra Művészeti Egyesület budai bemutatkozásán Wehner Tibor művészettörténész kiemelte: a zalászentgróti alkotóközösséget nemcsak a generációs szálak, nemcsak a szervezeti forma köti össze, és ha a mélyebb kapcsolatot a közös jelenlét általi inspirációkból merítő munka teremti is meg, mögötte inkább egy ideát kell keresnünk. S éppen ezért – mivel nem a stílus, a választás- és kifejezőmód azonos, hanem az életesszme, a művészi alkotás

céljába és erejébe vetett hit –, a művészi attitűd, a vizuális nyelv, a stílus, az esztétikai vonzódás, az intellektuális és emocionális töltet erőssége mindenkinél más és más: „szerencsére a törekvésekben ugyanolyan súllyal vannak jelen a különbözőségek, mint az azonosságok.”

A szürrealitás és realitás határmezsgyéje (Csáki Róbert), a természeti élmény emocionális transzpozíciója (Miksa Bálint), a zsánerből formaváltozati sejtelmet komponáló művek (Nagy Edit), természeti erők sugallatait hordozó organikus alakzatok és applikációk (Tóth Dávid) ugyanúgy érvényes kifejezésmódok, mint a torzítatlan és teljes figura-megjelenítés a meditatív bronzplasztikán (Meszlényi-Molnár).

A pozitív-negatív felületjátékoknak (Horváth István), a formai leleménynek vagy a téralakító-átértelmező háló-konstellációknak (Lestyán Goda János), a mozgáspályák és a mozdulatlanságok ellentétének (Menasági Péter) hasonlóképpen a gondolati távlatteremtés és megérzéskítés a célja, mint a függesztett plasztikának, a légies installációnak (Kó Boldozsár) vagy a formai és tartalmi terek szervezésének (Lelkes Márk) „a hajó-motívum csillapíthatatlan igézetében”.

Lelkes Márk 1972-ben született Budapesten, 1992-től a Magyar Képzőművészeti Egyetem szobrász szakára járt, mestere Farkas Ádám volt, s 1997-ben diplomázott szobrász és rajz–vizuális nevelés szakon. A következő két esztendőben mesterkurzuson vett részt, s Budapest mellett jelentősebb önálló tárlatot rendezett Révfülpön és Csurgón, Biatorbágyon, ahol él, Ráckeven, s 2001-ben Debrecenben mu-

tatkozott be a Mű-Terem Galériában. Zalaszentgróton már 1999-ben és 2000-ben is részt vett csoportos tárlatokon, s a művésztelep indulása óta kollektív jelenléte elsősorban a szimpózium és a Villa Negra Egyesület ölelésében érzékelhető, habár a zalai hosszú kaland előtt Zsenyén, Nagyatádon és Csurgón szintén kipróbálhatta a közösségben való alkotást.

Egy szobrász számára mindig mérvadó a köztéri megbízás. Lelkes Márk első köztéri plasztikáját 1996-ban Nagyatádon állították fel, Budapestre 1998-ban *Benedek Elek*-, a következő évben *Lőrincz Ferenc*-mellszobra került. Szinte minden évben újabb köztéri művét avatták: *Entz Ferenc* (dombormű, portré, 2000, Sümeg), *Lángdombormű* (2001, Székesfehérvár), *Török Flóris*-mellszobra (a honvédszázados emlékére, 2001), *Petőfi Sándor* (2002), *Széchenyi István*-mellszobra (2003 – e három utóbbi Budapesten áll); *Sárkányölő Szent György* (2003, Szokolya), Barátság-szobra (*Kapcsolat*, 2005, Zalaszentgrót), *Molnár Béla*-portré (2005, Etyek), 1956-os emlékmű (2006, Zalaszentgrót), *Kölcsy Ferenc*-mellszobra (2006, Budapest), *Turul* (2007, Etyek), *Karikó János*-mellszobra (2009, Biatorbágy).

Lelkes Márk katalógusalbuma még a debreceni tárlatmegnyitót követően készült el, s abban volt szerencsém bemutatni a művészt, illetve a 2005-ben megjelent *A mozdulat halála éltet* című tanulmány- és esszéketben is adtam róla egy portrét. Ebből idézek alább.

*Lelkes Márk: A nagy utazás
(az említett hajó-motívummal)*

Lelkes Márk művészetében ötvözi az organikus és a klasszikus, őrzi a meditatív elmélyülésre hívó gondolatíságot, a jelképit. Kifejezi, hogy a szobor a tér élő része, a tárgyat körbeélő tér is hozzátartozik a kompozícióhoz. A műalkotás tehát nem fejeződik be az anyaggal, jelentése a tömegben és a hiányban egyaránt megfogalmazódik. A tömeg és hiány kettőssége az anyag által magában rejtett formára ugyanúgy utal, mint szobrászi gyakorlatára, miszerint őt „az anyag hiánya a formák közötti kapcsolatok keresésére” ösztönzi. S míg a kezdeti organikus szobrászi formanyelve egyre inkább letisztult, geometrizálódott, a torzók témaválasztásának köszönhetően karakterizálódott stílusa, s a formatisztulás a jelképi mező erősödéséhez vezetett. „Kifejezési hangsúlya az építészeti geometria, a statika, a szimmetrikus és aszimmetrikus tömegek arányai irányában változott és fejlődött.”

Egyedi kísérleteiben, hajóforma témájú szobraiban a tehetetlenség és kiszolgáltatottság problémakörét kutatja, míg statikus helyzetet keresve igyekszik kapaszkodót találni. Az ókori egyiptomi bárkákat és sírhalmot egyaránt idéző hajó sorozatá-

nak készítése újabb kalandokat ígért, a forma általi térjátékokra adva lehetőséget, a „tartalom” révén pedig karakteres szimbolikus jelentést hordozva. E járművek a mitikus utazások, a más létformába (másvilágra) való átlépés eszközei. A szakrális (templomhajó) jelentés mellett a csónak felülnézeti formája az álomszimbolikában elsősorban a női nemiségre utal.

*Lelkes Márk: Petőfi Sándor
(balra a másfeles léptékű mintával,
főnt a XX. Kerületi Kossuth Lajos téren
felállított bronzszobor)*

A továbblépést a motívum figurával történő ötvözése jelentette, mely nyomán az ember széttagoltsága, egyben építkezése, a harmónia létrehozásának szándékával társul. Csáki Róbert festőművészt idézve: Lelkes Márk „formai és tartalmi tereket hoz létre, melyek a monumentalitást is magukban hordják”, miközben folyamatosan ingázik a szakma által ismert és tudott törvények és a kimondásra vágyó belső impulzusok között.

E művekkel párhuzamosan készíti Lelkes Márk a klasszikus formanyelvet al-

kalmazó portrékat. Az arányok, a karaktervonalak mellett a statikai pontokat, a tömegarányokat, a súlypontot és egyensúlyi helyzeteket veszi figyelembe. A kör-

behatárolható formák közötti kapcsolatok megteremtése révén új formai, anyagbeli és gondolati minőség jön létre. Jórészt tehát nem is annyira hagyományos, klasszikus szoboralkotásról beszélhetünk, hanem komponálásról, térbeli applikációkról. Lelkes Márk eme útkeresését segítik az említett szimpóziumok.

S hogyan viselkednek keze alatt a különböző anyagok (például a bazalt, a szürkegránit és a süttői mészkő; a tardosi mészkő, a pala és szibériai márvány; a balatoni homokkő és a carrarai márvány) egymás mellett?

Különbözőek a felületképzési lehetőségek, a szerkezetük, a színük is más, különböző fokú a nemességük, és mindegyik másféleképpen viselkedik. A kövek viaskodnak és kommunikálnak egymással, a mozdulatlanságból kiemelve kapnak önálló ritmust és lendületet. Az anyagok műtárggyá formálásuk nyomán nyerik vissza eredeti archaikus, rusztikus vagy éppen szelíd ősmínőségüket. A vágott szélek és tört felületek, a puhább és keményebb, a durvább vagy tapintásra ingerlő materiák megtartják önállóságukat, de új, anyagtan eszmét hoz létre a művész: megfosztva az anyagságtól, gondolatát, érzését, hangulattá fogalmazva át őket.

Hol lírai, hol groteszk játékok tanúi vagyunk, közben a harmónia és hiány, a töredék és a lehetséges egész kettős vonzását érezzük.

*Lelkes Márk két
zalaszentgróti alkotása –
fent: Barátság-szobor;
lent: 1956-os emlékmű*

A VIII. Aranykalapács Kőfaragó Szimpóziumot és Versenyt augusztusban rendezték meg a Balatonnál, Alsóörsön, ahol meghívásos alapon tizenhat kőfaragó szobrász (közük két helyi alkotó) munkája nyomán nyíltak ki a „kővirágok” – a virág volt ugyanis a témája az idei tábornak/versenynek.

A permi vörös kővel amatőrök és professzionális művészek, képzőművészeti egyetemi hallgatók – például a székesfehérvári Dóra Emese és Plank Antal Érdről –, valamint végzett tanárok egyaránt megbirkóztak.

Volt közöttük, aki eleve a kőszobrászattal foglalkozik (a budapesti Csege Veronika és Baran György – igaz, reklámcéges munkája mellett utóbbi csak versenyeken farag), az alsóörsi Tóth Zoltán amatőr kő- és fafaragó, míg a budörsi Kádár Veronika keramikus (tehát az agyagminta, és nem a kő válik térformává keze nyomán).

A budapesti Simon L. Dániel és Szabó Márton szobrász, csakúgy, mint a vértesszőlári Bakos Gyula és a Debrecen képviselő Juha Richárd (aki tavaly nyáron már Bulgáriában is a követ próbálta; terrakottával és bronzsal dolgozik szívesen, végzettsége szerint pedig bronzöntő szobrász és diplomás tanár).

Szintén debreceni résztvevő volt Makai Éva rajz- és vizuális kommunikáció szakos tanár (most találkozott életében először a kővel, mint megmunkálendő anyaggal); Koreny Viktória Szentendréről színházi és filmdíszleteket készít, az alsóörsi Zbiskó László pedig agrármérnök (tehát a kőnél inkább a téma: a virág áll hozzá közelebb).

A Prágában képzőművészeti akadémiát végzett és ott is élő Lőrincz Zsuzsa grafikus (amúgy képzőművésznek vallja magát, ebbe pedig sok minden belefér, akár a szobrászat is). Az ötlet- és házigazda Both Gábor volt, aki ezúttal is faragott, míg vándorútra nem kélt az aranyvéső.

Az Aranyvéső a tábor vándordíja, melyet az idén Koreny Viktóra vihettek magával, a földjait, az Aranykalapácsot Bakos Gyula *Flóra* című kővirága kapta meg.

Juha Richárd (balra) munkája már készen, Makai Éva még birkózik a kővel

Régi magyar mesterségek – családneveink tükrében
Anyanyelvi pályázat civil szervezetek és magánszemélyek részére

Az Oktatási és Kulturális Minisztérium az Anyanyelvapolók Szövetségével együttműködve hirdet pályázatot a magyar nyelv értékeinek feltárására, megóvására és gyarapítására. A pályázaton társadalmi szervezetek, szövetségek, társaságok, nyelvművelő körök, alapítványok és magánszemélyek, valamint ugyanilyen jellegű határon túli magyar szervezetek és magánszemélyek vehetnek részt.

A pályázati téma: *Régi magyar mesterségek – családneveink tükrében*

Honfoglalás kori elődeink még egyneviűek voltak. A kételemű nevek csak a 13. században bukkantak fel, s a 14–15. században terjedtek el, majd szilárdultak meg abban a tekintetben, hogy első elemük öröklődővé vált. Ezeknek az úgynevezett vezetékneveknek eredetük szerint több típusa van. Származhatnak az apa nevéből, utalhatnak testi vagy lelki tulajdonságra, jelölhetik a név viselőjének származási helyét, s még több más típus mellett utalhatnak foglalkozásra, illetve betöltött tisztségre. A foglalkozásnevek általában a 15–16. századi közigazgatási, ipari és mezőgazdasági állapotot és elnevezéseket tükrözik, illetve őrzik meg a számunkra. Olyan „modern” foglalkozások nevét, amilyen az olvasztár, a ruhatáros vagy az energetikus, természetesen nem őrizhetik meg a vezetéknevek, mert ilyenek nem léteztek, de a régi foglalkozások, tisztségek nevét annál inkább; még olyanoké is, amelyek már annyira elavultak, hogy magyarázatra szorulnak. Csupán néhány a régi foglalkozás-, illetve mesterségnevek közül, amelyeket családneveink őriznek számunkra: Arató, Asztalos, Bacsó (számadó juhász), Bodnár, Csiszár (fegyverkovács), Csató (íródeák), Csikós, Csordás, Fazekas, Fésűs, Kaszab (mészáros), Képiró, Köteles stb.

A pályázóinknak maguk dönthetik el, hogy a napjainkban is ismertnek számító családnevek közül melyekből indulnak ki pályamunkájuk elkészítése során, azaz miféle foglalkozásokat, mesterségeket mutatnak be szókincsiük, szakmai kifejezéseik ismertetésével együtt. Választhatnak akár csupán egyetlen családnevet – nem okvetlenül a sajátjukat! –, de akkor a név által jelölt foglalkozás, illetve mesterség egészét be kell mutatniuk, a szókészletet, a munkafolyamatokat, a sajátos szakmai kifejezéseket stb. De tekinthetnek kiindulópontnak egyszerre több, akár egymással valamilyen módon összefüggő mesterségnevet, sőt mesterségnévi eredetű családnevek gazdag gyűjteményével is lehet pályázni. Gondolhatnak a pályázók arra is, hogy egy-egy vidéknek, régiónak egyedi, csak arra a vidékre jellemző foglalkozási ágai is voltak vagy lehettek. Ilyen téma választása esetén – de egyébként is – sokat lehet meríteni a vidék helytörténeti munkáiból, a helyi múzeumok gazdag anyagából is. Ha pedig a pályázó olyan – nevéből következő – mesterséget mutat be, illetőleg dolgoz fel, amely családjában apáról fiúra öröklődő, hagyományos foglalkozásnak számít, munkáját akár családtörténeti, egyúttal szakmatörténeti adatokkal, áttekintéssel is gazdagíthatja.

A pályázóktól olyan, tetszés szerinti műfajba vagy műnembe tartozó írásműveket várnak, amelyek terjedelme legalább tíz-tizenöt oldal (20-30 000 karakter). A pályázati felhívásra egy pályázó csak egy pályaművet nyújthat be. A tartalmi és filológiai szempontból legjobbnak minősített pályázatok díjazásban részesülnek, a nyertes pályázók munkáiból készülő válogatást a minisztérium – lehetőség szerint – külön kiadványban jelenteti meg.

A pályázat díjai:

- I. díj: 800 000 Ft
- II. díj: 500 000 Ft
- III. díj: 300 000 Ft

- IV. díj: 200 000 Ft
- V. díj: 100 000 Ft
- VI. díj: 50 000 Ft

A pályadíjakat a bírálóbizottság meg is oszthatja.

A pályázatot adatlap kíséretében kell benyújtani, az letölthető a www.anyanyelvapolo.hu honlapról, személyesen pedig az Oktatási és Kulturális Minisztérium ügyfélszolgálati irodájában (1055 Budapest, Szalay u. 10–14.) díjtalanul szerezhető be. A pályázatot – a kitöltött adattal együtt, egy példányban, Anyanyelvi pályázat 2009. jelzéssel, az OKM Közműve-

lódési Főosztálya címére (1055 Budapest, Szalay u. 10-14.), legkésőbb 2010. február 15-ei beérkezéssel – kizárólag postai úton lehet benyújtani. A pályázatokat 2010. május 1-jéig a miniszter által, az Anyanyelvpolók Szövetsége javaslata alapján fölkért szakértői bizottság értékeli. A kiírásnak nem megfelelő, a hiányosan kitöltött adatlap kíséretében, valamint a határidő után benyújtott pályázatokat a szakértői bizottság nem bírálja el. Hiánypótlásra a pályázat beküldési határideje után nincs lehetőség. A szakértői döntés felülbírálatára nincs lehetőség, a pályázatok anyagát a kiírók nem küldik vissza. Az eredményhirdetés tervezett ideje 2010. júniusának első hete, az része lesz az Ünnepi könyvnyelvi rendezvénysorozatának. Az eredmények megjelennek az OKM és az Anyanyelvpolók Szövetsége honlapján.

Költészeti pályázat a Kossuth-díjas festőművész, Holló László emlékére

Holló László Kossuth-díjas festőművész, Kiváló és Erdemes Művész (1887–1976), a huszadik századi magyar festészet kiemelkedő alakja tiszteletére a művész özvegye, Holló Lászlóné Maksa Olga és szellemi hagyatékának gondozója, Ujváry Zoltán professor emeritus támogatásával a *Néző • Pont* folyóirat pályázatot hirdet olyan új költői művek megírására, melyek Holló László művészetének vagy egy-egy Holló-alkotás ihletésére születtek.

Műfaji, formai és terjedelmi megkötés nincsen. A zsűri értékelését követően a közlés színvonalát elérő művek ünnepi antológiában jelennek meg, mely az első kötete lesz Holló László születésének 125. évfordulójára (2012. március 6.) tervezett kiadványsorozatnak. A pályázati verseket névvel és értesítési címmel (postacím, telefonszám, elektronikus elérhetőség) 2010. március 6-ig kell postára adni egy-egy példányban a következő címekre: *Néző • Pont*, Vitéz Ferenc – 4027 Debrecen, Füredi út 67/B. fszt. 2.; Debreceni Egyetem BTK Néprajz Tanszék, Ujváry Zoltán professor emeritus – 4010 Debrecen, Egyetem tér 1.

A pályázatokat a zsűri május 15-ig értékeli, ezt követően a résztvevők értesítést kapnak az eredményhirdetés időpontjáról. A díjazottak Holló László Emlékoklevelet és egy azzal járó grafikai műalkotást vehetnek át. A pályázatról további felvilágosítás kérhető a következő telefonszámon: 06/20-965-2921, illetve e-mail címen: ferko824@gmail.com

Jelentkezni lehet a Medgyessy Körbe

Az alapvető művészi értékekkel, kifejezési eszközökkel, a rajzolás-festés kifejezőmódjainak, tanulmány jellegű formaábrázolásokkal ismerkedhetnek meg mindazok, akik a Medgyessy Ferenc Képzőművészeti Körbe járnak.

A szabadiskola továbbra is várja az érdeklődőket soraiba, akik hétköznapiakon 17 és 20 óra között többféle beállításban csendéleteket, gipszmodelleket festhetnek. A foglalkozások kiváló lehetőséget kínálnak a felvételiző diákok számára is. Az órákat Lukács Gábor festőművész mellett Subicz István grafikusművész és Subiczné Palotai Erzsébet festőművész vezeti. A művészstanárok személyre szabottan segítik a résztvevők munkáját.

Jelentkezni és további információt – a Debreceni Művelődési Központ Újkerti Közösségi Házában (Jerikó u. 17-19.) az 52/439-866-os telefonszámon – lehet kérni Borsányi Ágnes programfelelősnél.

2. karácsonyi grafikai árverés Debrecenben

A nagyváradi Empire Galéria közreműködésével 2009. december 5-én (szombaton) 17 órától rendezi meg a Főnix Program Rendezvényiroda (Máté László) a 2. debreceni grafikai árverést a HBZ Galériában (Debrecen, Galamb u. 27.). Az árverezésre kerülő művek november 20–28. között Nagyváradon, az Empire Galériában, majd november 30-ától az árverezés napjáig a debreceni HBZ Galériában tekinthetők meg.

KODÁLY KÓRUS – GULYÁS GYÖRGY SOROZAT

2009. november 20.

Szent Anna Székesegyház
Szent Cecília napi ünnepi hangverseny
Romantikus német kórusmuzsika
Vezényel: Szabó Sipos Máté

2010. február 4.

Megtestesülés Templom
„Pokol és menny” – Bárdos, Karai, Orbán,
Vajda, Gyöngyösi művei
Vezényel: Pad Zoltán

2010. március 18.

Megtestesülés Templom
Rahmanyinov: Vesperás (részletek)
Alfred Schnittke: Konzert für Chor
(magyarországi bemutató!)
Vezényel: Pad Zoltán

2010. május 6. – Bartók terem

Praetorius: Es ist ein Ros' entsprungen
Sandström: Es ist ein Ros' entsprungen
Henry Purcell: Hear my prayer, O Lord
Sandström: Hear my prayer, O Lord
Johann Sebastian Bach: Komm, Jesu, komm
Sven-David Sandström: Komm, Jesu, komm
(magyarországi bemutató!)
Johann Sebastian Bach: Lobet den Herrn
Sandström: Lobet den Herrn
(magyarországi bemutató!)
Vezényel: Pad Zoltán

2010. június 2. – Bartók terem

Monteverdi: Vespro della Beata Vergine
Közreműködik: Debreceni Filharmonikus
Zenekar; vezényel: Vashegyi György

**DEBRECENI FILHARMONIKUS ZENEKAR
RUBÁNYI VILMOS BÉRLET – Debrecen, Kölcsey Központ**

2009. november 12.

Tóth Péter: Téli rege
Elgar: e-moll csellóverseny op. 85
Brahms: I. (c-moll) szimfónia op. 68
Közreműködik: Kokas Dóra - cselló
Vezényel: Kocsár Balázs

2009. december 03.

Durkó Zsolt: Altamira
Beethoven: I. (C-dúr) zongoraverseny
op. 15
Mendelssohn: II. „Lobgesang” szimfónia
op. 52
Közreműködik: Vásáry Tamás - zongora
A Debreceni Kodály Kórus
Vezényel: Vásáry Tamás

2009. december 20.

Corelli: Karácsonyi concerto grosso
J. S. Bach: Jauchzet Gott in allen Landen!
Csajkovszkij: Diótörő /részletek /
Közreműködik: a Cívis Táncegyesület
Vezényel: Medveczky Ádám

2010. február 18.

Haydn: D-dúr szimfónia No. 93
Weber: f-moll klarinétverseny op. 79
Haydn: G-dúr „Üstdobütés” szimfónia No. 94
Hindemith: Szimfonikus metamorfózisok
Weber témákra
Vezényel: Vashegyi György

2010. március 11.

Orbán György: III. szerenád
Saint-Saëns: II. (g-moll) zongoraverseny op. 22
C. Frank: d-moll szimfónia
Közreműködik: Balog József - zongora
Vezényel: Gál Tamás

2010. április 1.

Dvořák: Stabat Mater
Közreműködik: a Debreceni Kodály Kórus és
a Nyíregyházi Cantemus Kórus
Vezényel: Kocsár Balázs

2010. április 29.

Bartók: Hegedűverseny
Schubert: VII. (C-dúr) szimfónia
Közreműködik: Kokas Katalin - hegedű
Vezényel: Medveczky Ádám

2010. május 13.

Mozart: Esz- dúr szimfónia KV. 543
Mahler: V. (cisz-moll) szimfónia
Vezényel: Kocsár Balázs

2010. május 27.

Ravel: Bolero
Ravel: Spanyol rapszódia
Debussy: Iberia suite
De Falla: Hét spanyol népdal
Közreműködik: Francesca Provvisionato
Vezényel: Kocsár Balázs

A CSOKONAI SZÍNHÁZ 2009/10-es évadának bemutatói

Jacques Offenbach: *Kékszakáll*
operett (rendező: Szabó Máté)

Krúdy Gyula regényéből írta Parti Nagy
Lajos: *Boldogult úrfikoromban*
színmű (Cserhalmi György)

David Alagna: *Egy halálraítélt utolsó napja*
opera – a MEZZO Operaverseny és Fesztivál
versenypogramja (Nadine Duffaut)

Lázár Ervin: *Szegény Dzsoni és Árnika*
mesejáték (Árkosi Árpád)

Giuseppe Verdi: *Aida*
opera (Viktor Rizsakov)

Dés-Nemes-Böhm-Horváth-Korcsmáros:
Valahol Európában
musical (Horváth Patrícia)

William Shakespeare: *A makrancos hölgy*
vígjáték (Szergej Maszlobojcsikov)

M. P. Muszorgszkij: *Borisz Godunov*
opera – a Szabad Tér Színház és a Csokonai
Színház közös produkciója (Andrzej Bubień)

M. A. Bulgakov:
Molière (Álszentek összeesküvése)
színmű – a Veszprémi Petőfi Színház ven-
dégjátéka (Vidnyánszky Attila)

J. W. Goethe: *A Zöld Kígyó és a Szép Liliom*
mese felnőtteknek (Gemza Péter)

Vörösmarty Mihály: *Csongor és Tünde*
beavató színházi előadás (Szász Zsolt)

William Shakespeare: *Ahogy tetszik*
vígjáték – a Gyulai Várszínház, a Beregszászi
Illyés Gyula Magyar Nemzeti Színház és a
Csokonai Színház közös előadása
(Vidnyánszky Attila)

Visky András: *Fényárnyék*
mesejáték – a nyíregyházi Móricz Zsigmond
Színház és a Csokonai Színház közös pro-
dukciója (Tóth Miklós)

Kocsis István: *Vincent van Gogh*
monodrámája – Sárközy Zoltán jubileumi
előadása (Pinczés István)

Földes László Hobo: *Circus Hungaricus*
opera buffa áriákkal, álságokkal, átveréssel
és világszámokkal – a Budapesti Kamara-
színház és a Csokonai Színház közös előadá-
sa (Vidnyánszky Attila)

Kővirág, betonszív – kvintett Tóth Erzsébet
verseiből (Mispál Attila)

Hubay Miklós: *Elnémulás*
tragédia (Vidnyánszky Attila)

Műsoron marad:

Móricz Zsigmond: *Úri muri* – színmű (Vidnyánszky Attila)

Mihail Ugarov: *Oblom-off* – színmű (Andrzej Bubień)

Valère Novarina: *Képzeletbeli operett* – színmű (Valère Novarina)

Erkel Ferenc: *Bánk bán* – opera (Vidnyánszky Attila)

Puccini: *Turandot* – (Vidnyánszky Attila)

Dvořák: *Rusalka* – opera (Novák Eszter)

Földes László Hobo: *Vadászat* – zenés játék (Vidnyánszky Attila)

Osztrovszkij: *Vihar.Opus.Posth.* – színmű (Viktor Rizsakov)

Tömöry Márta: *A talizmán* – ifjúsági előadás (Szász Zsolt)

Kozma András: *A Csillagszemű* – mesejáték (Horváth Patrícia)

Földes László Hobo: *Csattanuga Csucu* – zenés játék (Vidnyánszky Attila)

Tóth-Máthé Miklós: *En, Károli Gáspár* – monodrámája (Árkosi Árpád)

Molnár Ferenc: *Olympia* – színmű (Mispál Attila)

Földes László Hobo: *Csavargók tízparancsolata* – zenés játék (Vidnyánszky Attila)

Szergej Medvegyev: *Fodrásznő* – színmű (Viktor Rizsakov)

Borbély Szilárd: *Halotti pompa* – (Vidnyánszky Attila)

A NÉZŐ • PONT TÁMOGATÓI ÉS ELŐFIZETŐI

OKTATÁSI ÉS KULTURÁLIS
MINISZTERIUM
KÖZMŰVELŐDÉSI FŐOSZTÁLY

MÉLIUSZ JUHÁSZ PÉTER MEGYEI KÖNYVTÁR
ÉS MŰVELŐDÉSI KÖZPONT

DEBRECENI MŰVELŐDÉSI KÖZPONT

DEBRECEN MEGYEI JOGÚ VÁROS
KULTURÁLIS ALAPJA

NAGY KRISZTINA – Magyarországi Volksbank Zrt.

VOJTINA
BÁBSZÍNHÁZ

PULYKAKAKAS ÜZLET- ÉS IRODAHÁZ – Sipos László

ONIX NYOMDA KFT.

Koszorús Erika és dr. Karancsi János

KAPITÁLIS KFT – Kapusi József

KARTONPACK RT. – Tóth Gábor

SZÍNFORRÁS KFT. – Gergely Attila

M NYOMDAELLÁTÓ–PAPÍR KFT. – Májer István

A DÉRI MÚZEUM BARÁTI KÖRE
és HOLLÓ LÁSZLÓNÉ MAKSA OLGA

ÁDÁNY LÁSZLÓ (Csokonai-ház); Csokonai Vitéz Mihály Szellemi Műhelyért
„Élet-fa” Közhasznú Alapítvány

HOLLÓ LÁSZLÓ GALÉRIA és Péter Képerkezés (Péter Gábor)

HBZ KFT. (Horváth Lajos)

KONCZ GALÉRIA (Koncz Sándor)
SER–MÜLLER Kft. (Serfőző Attila)
HAVRICS GALÉRIA (Havrics Miklós)

KÓS KÁROLY MŰVÉSZETI SZAKKÉPZŐ ISKOLA ÉS KOLLÉGIUM
CEZE ÚT., MÉLYÉPÍTŐ, KERESKEDELMI ÉS SZOLGÁLTATÓ KFT.

BLONDEX Kft. – Bodó István; BOROS JÓZSEF – vállalkozó, DILK Kft.; JLD Kft. (Budakeszi)

KÖLCSEY FERENC REFORMÁTUS TANÍTÓKÉPZŐ FŐISKOLA

Tudományos és Művészeti Bizottsága;

médiapartnerek: Méliusz Rádió

Lícium Médiaportál

Debrecen hetilap; www.deol.hu

A Néző • Pont 2007. és 2008. évi kötetei PDF formátumban a Lícium Médiaportál Debreceni Főnix aloldalán olvashatók (www.licium.hu)

ANDICS ÁRPÁD – fotóművész
DEZSŐ PÉTERNÉ – Debrecen
ERDÉLYI MÁRTA
– Déri Múzeum Baráti Köre
JÓZSÁNÉ BÍRÓ MÁRIA – fagottművész
Dr. JUHA ENIKŐ – művészettörténész
KOROMPAI BALÁZS és
KOROMPAINÉ MOCSNIK MARIANNA
– muzeológusok

Békés

Nagy József; Katolikus plébánia

Berettyóújfalu

dr. Szőke Kálmán

Kocsis Csaba

Biatorbágy

Lelkes Márk (szobrászművész)

Debrecen

Anders Gyula és neje

Arany Lajos

(művészeti író)

Ármós Imre

dr. Bartha Erzsébet

Bánki Tóth Mari

Bentze Ibby

(festőművész)

Bereczki Gizella

Bihari Erzsébet

Bokor Ferenc

(újságíró)

Cserép Zsuzsanna

Cséke Katalin

Csobán Péterné

dr. Csohány János és neje

dr. Debreczeni Olga

Dezsőné Borbély Emília

D. Király Sándor

(festőművész)

dr. Dobos Irén

Farkasné Kovács Piroska

Feketéné Kalocsai Sára

Gall Gábor

(festőművész)

Gál Mária

Gáti János

dr. Gulyás Ferenc

dr. Háló Magdolna

Harangi Judit

Harangi Jánosné

Harangi Sándorné

dr. Harkányi Károly

dr. Harkányi Károlyné

Hudákné Lakatos Margit

dr. Husi Géza

Husi Márton

Imréné Bartha Edit

Juha Richárd

(szobrászművész)

dr. Juhász Annamária

Kakucsi Géza

Kálmán Antal

Kármán József és neje

Kerékgyártó Kálmán

(költő)

Keresi Ferenc

Kékiné Kalocsai Sára

Kémeri Zoltán

Kéri Judit

Komiszar János

(festőművész)

Kujbus János

dr. Kurucz Márta

dr. Ladányi Éva

Madarász Gyula

(festőművész)

Madarász Kathy Margit

(iparművész)

Major Béla

dr. Major Józsefné

Márián Katalin

Markocsány Zoltánné

Nagy Zoltán és neje

Németh Endre és neje

Nyíri István

Dr. Ötvös László

(bibliakutató, költő)

Pál Csaba

Dr. KÖVÉR JÓZSEF – szobrászművész
MAKSAI JÁNOS – festőművész
MÁTÉ LÁSZLÓ – kulturális menedzser
Dr. MATICSÁK SÁNDOR – nyelvész
NÉMETH JENŐ
Fókusz Könyvárúháza és Galéria
Dr. RAB FERENC – ügyvéd
SIPOS LÁSZLÓ – Latinovits Kávézó
SÓVÁRI GABRIELLA – Korzó Kávézó

Budapest

Dr. BÁNFI TAMÁS egyetemi tanár

Éhn József

Holló Ila (festőművész)

Magyar Kultúra Alapítvány

dr. Márton Gyula (geológus szakértő)

„KBK” Grafikagyűjtő és Művelődési

Egyesület – Palásthy Lajos

dr. Papp Gyula
(ny. á. ezredes)
Papp Lajosné
Paulinyi László
Rácz–Fodor Sándor
dr. Ráthonyi György
Rózsa János
R. Poncz Mária

Ruszoly Barnabás
Szász Imre
Székely Tiborné
Szilva Ernő és neje
Tamás–Kiss Andrásné
Tóháti Jánosné
Tóth Miklós
Tóth Pál

Török József
Turcsányi Béla
(festőművész)
Vántsa Zoltán
(költő)
dr. Vass Erzsébet
Zolnai Lajos és neje

Gyomaendrőd

Vidovszky Béla Helytörténeti Gyűjtemény,
Tájház és Múzeum, Művelődési Ház
dr. Szonda István;

Gyula

Póka György (képzőművész)

Hajdúböszörmény

HAJDÚSÁGI MÚZEUM
SZABADHAJDÚ Közművelődési Média-
és Rendezvényszervező Nonprofit Kft.
V. Szabó Sándor
ARANYCERUZA Kkt. Tarczy Péter
„KBK” hajdúböszörményi csoportja
Andorkó Mária
Balla Zoltán
Csernáth Gábor
Illyés András
Molnár Pál

Hajdúhadház

Dr. Földi János Könyvtár, Emlékház
és Hajdúhadházi Galéria;
Égerházi Imre Emlékház
és Holló László Emlékszoba

Hódmezővásárhely

Hézsó Ferenc (festőművész) és neje

Hosszúpályi

Németh Rudolf és neje
Bem József Művelődési Ház, Községi
Könyvtár és Tájház

Kecskemét

Kalmárné Horóczy Margit (festőművész)

Keszthely

dr. Sólyom Sándor
Keszthelyi Városi Könyvtár

Kiskunfélegyháza

dr. Falu Tibor

Komárom

Orbán Irén (képzőművész)

Mátészalka

SZATMÁRI MÚZEUM;
dr. Cservenyák László;
Szatmári Múzeum Baráti Köre

Mohács

Hegyibeszédesek Baráti Társasága;
dr. Lenkey István

Nádudvar

Ludman Imre

Pomáz

Ásztai Csaba (festőművész)

Putnok

GÖMÖRI MÚZEUM;
HOLLÓ LÁSZLÓ GALÉRIA

Szekszárd

SZABÓNÉ PAPP IBOLYA

*A támogatók egy csoportja idős Holló
László szobrának szeptember 13-ai avatá-
sakor Kiskunfélegyházán – bal oldalon
Ujváry Zoltán professor emeritus*

TARTALOM

<i>Leltár. Kész. Pont. Folyt. Köv.</i> (vers)	801
Józsa János: <i>Egy kiállítás emléke</i> (Messiások)	802
Múzeumi Kurír	
A csikótojásról és a viaskodó erőkről – Lovas Kiss Antal a Déri Múzeumban	804
<i>Madarak szárnyát; A szárnyak, a szárnyam</i> (versek)	808
<i>Idéző</i> – Szabó Antónia jubileumi tárlata a Mű–Terem Galériában	810
<i>Én talpig fehérben</i> (vers)	816
Művészeti hírek	817
Kálvin-emlékévek	
Gaál Botond a „kálvini szellemről”	819
<i>Egy „arisztokratikus” szenvedély (20–21.)</i>	
„Kálvini vonások” az exlibriseken	825
„Minden dolog szeretetben...” – Sólyom Sándorról és exlibriseiről	840
Lapszemle: <i>Kisgrafika</i> 2009/3	844
Abszurd transzpozíciók – Komlódi Judit az Élettudományi Galériában	845
A „kék gondolat” folytatása – Gaál András pasztelltárlata Hajdúhadházon	848
<i>A Válaszversek ciklusból: Racka, Tiszavirág</i>	852
<i>Útközben</i> – Lóránt János Demeter összegző tárlata a Kölcsey Központban	853
Apa és lánya – Külön utakon (Fátyol Zoltán és Fátyol Viola kiállításai)	857
A lelkizéstől a Mc'Donald's-parafrázisokig – László János a Csokonai Házban	858
<i>Egy hely, ahonnan az Eg(y)et is látni</i> – Buka László a Fókusz Galériában	860
Andics Árpád debreceni anzixe	863
Képekről az irodalom nyelvén – Párbeszédek, monológok és kávéházi reflexiók	
Maksai János kiállításához	864
Műgyűjtés	
Csók István (1865–1961): <i>Kártyavető cigánylány a vízparton</i>	871
Magányos-e a magánygyűjtő?	876
<i>A Vojtina Bábszínház novemberi műsora</i>	879
<i>Jön a Mikulás</i> (Anna rajzaihoz)	880
<i>Virágot nevet...</i> (Kata rajzához)	881
Margó	
Andrássy Kurta szobrai, Domján József grafikái, a <i>Zempléni Múzsá</i> nyári száma	
a művészettörténet-írás tudományos modelljeivel, Józsa Judit táncos szobraival	
és a Magyar Kultúra Alapítvánnyal	882
<i>Én, Károli Gáspár</i> – Tóth-Máthé Miklós monodrámája Kóti Árpáddal	888
Gorilovics Tivadar (szerk.): „ <i>A mi francia költőnk, Guillevic</i> ”	890
Bertha Zoltán: <i>Sorsjelző</i>	893
Bakó Endre: <i>Rejtett vízjelek</i>	894
Vida Lajos: <i>Szép Ernő élet- és pályarajza</i>	896
Benedek Katalin: <i>Pituk József művészete</i>	898
Egri Mária: <i>Györfi Sándor</i>	900
Indig Ottó: <i>Tolnay</i>	902
A festészet „alanyi költője” <i>Ásztai Csaba</i>	903
<i>Szókimondó</i> (2009. szeptember és október)	905
<i>Hajdúsági Tükör</i> (2009. különszám és szeptember)	905
A <i>Maticska Jenő</i> Alkotókör Nagybányán	906

60 év a pályán – Kristófi János debreceni tárlata	907
Francia kórus- és orgonazene	908
Zene, tudomány, egyház és allegória – Kövér József újabb szobrairól	910
Művésztelepi kitekintő	
A Villa Negra nem szobrász-zárda	914
Kővirágok	919
Pályázatok, felhívások, hírek (anyanyelvi pályázat; Holló László költészeti pályázat; Medgyessy Kör; 2. karácsonyi grafikai árverés Debrecenben)	920
A 2009/2010-es évad hangverseny- és színházi kínálatából	922
A Néző • Pont támogatói és előfizetői	924

ELŐFIZETÉSI FELHÍVÁS

A Néző • Pont 2010-ben hat alkalommal jelenik meg: az öt rendes kötet mellett (*február, április, június, szeptember, november*) egy *nyári különszámmal*, melyet kizárólag az előfizetők kapnak meg.

A folyóirat 2010. évi köteteit január 20-ig lehet megrendelni, illetve az előfizetési szándékot postán/e-mailben/telefonon jelezni (a későbbi megrendeléseket viszszaemenőleg csak korlátozott számban áll módomban teljesíteni).

A Néző • Pont továbbra sem kerül árus forgalomba, a folyóirathoz csak előfizetés útján lehet hozzájutni, illetve az impresszum alatt megjelölt közgyűjteményekben és intézményekben lehet föllapozni annak köteteit.

Egy évfolyam (megjelenésenként egy-egy példány) előfizetési díja: **6. 000 Ft.**
Intézmények, egyesületek, vállalkozások vagy magánszemélyek részére kötetenként **5 példány** megrendelése esetén **5. 500 Ft., 10** és ennél nagyobb példányszámnál **5. 000 Ft.** (A feltüntetett díjak bruttó összegként értendők.)

Továbbra is lehetőség van támogatói előfizetésekre, támogatási és együttműködési megállapodások kötésére, azokat az olvasók nevében örömmel fogadom.

Az előfizetési díjat január 20-ig lehet befizetni a mellékelt csekken, banki átutalással, hagyományos postai pénzküldeményben vagy személyesen. Az előzetes megrendelői szándék jelzése után nagyobb tételű vagy intézményi, szervezeti előfizetés esetén március 31. a fizetési határidő.

Kérem, hogy jelezzék a számlázási címet – a számlát a megrendeléskor küldöm, illetve az átutalásról szóló banki értesítés megérkezével.

Bankszámlaszám: Magyarországi Volksbank Zrt.

(dr. Vitéz Ferenc – 14100213–10184349–01000005)

Postacím: dr. Vitéz Ferenc, Néző • Pont, 4027 Debrecen, Füredi út 67/B. fszt. 2.

E-mail: ferko824@gmail.com; telefon: 06/20–965–2921

Megköszönve érdeklődésüket és bizalmukat,

Boldog Karácsonyt, Sikeres Új Esztendőt kíván:

Vitéz Ferenc
a Néző • Pont írója, szerkesztője és kiadója